Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Pravěk a protohistorie východní části Krušných hor

Diplomová práce

Mgr. et Bc. Petr Vágner

Vedoucí práce: Mgr. Miloš Hlava, Ph.D.

Olomouc 2019

Údaje o bakalářské práci studenta

Studijní obor: Archeologie Osobní číslo: F170871

Název práce: Pravěk a protohistorie východní části Krušných hor

Název v angličtině: Prehistory of eastern part of Krušné hory (Ore Mountains)

Anotace: Práce se zabývá pravěkem a protohistorií východní části Krušných hor v oblasti Chlumecké stezky a dalších možných přechodů hor na Teplicku a Mostecku. Je shrnuto dosavadní bádání v oblasti a nálezový fond z hor. V jednotlivých kapitolách od paleolitu po dobu římskou jsou sledovány osídlení v podhůří a nálezy z horského prostředí a porovnávány s oblastí Šumavy a českomoravského pomezí. Jsou naznačeny možné interpretace těchto nálezů. Důraz je kladen na jejich vztah k cestám přes hory. Větší pozornost je věnována vybraným nálezům doby laténské a římské. Katalog zahrnuje nálezy z hor a jejich úpatí. Součástí práce jsou mapy a kresebná a fotografická dokumentace nálezů.

Klíčová slova: Krušné hory, osídlení, cesty, doba bronzová, doba laténská, doba římská

Anotace Anglicky: The thesis deals with prehistory and protohistory of the eastern part of the Ore Mountains in the area of Chlumec trail and other possible mountain crossings in the districts of Teplice and Most. It summarizes the research which has been done in the area and finds from the mountains. Settlement in the foothills and finds from the mountain environment are observed in individual chapters from the Paleolithic to the Roman Era and they are compared with the regions of Šumava and the border between Bohemia and Moravia. Possible interpretations of these finds are suggested and the emphasis is on the trails leading across the mountains. More attention is paid to the selected finds of the La Tène Period and the Roman Era. The catalogue includes findings from the mountains and the foothills. The thesis also provides us with maps and drawing and photographic documentation of the finds.

Key words: The Ore mountains, settlement, routes, Bronze Age, The La Tene period, The Roman Era

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval sám na základě uvedených pramenů a seznamu literatury.

V Olomouci, dne

……

Petr Vágner

Chtěl bych především poděkovat vedoucímu své bakalářské práce Mgr. M. Hlavovi, Ph.D. za jeho pomoc, cenné rady a trpělivé čtení mých textů. Dále bych chtěl poděkovat za pomoc a připomínky Mgr. L. Rypkovi a Mgr. M. B. Soukupovi a mnohým dalším, s nimiž jsem nálezy konzultoval. L. Marksovi děkuji za kresby.

Obsah

1 Úvod ... 1

1.1 Cíle práce ... 3

1.2 Prostorové vymezení ... 3

1.3 Časové vymezení ... 5

1.4 Přírodní podmínky ... 5

1.4.1 Komořanské jezero ... 8

1.5 Vývoj klimatu a přírodního prostředí ... 9

1.6 Sběr materiálu ... 12

1.7 Dějiny bádání ... 15

2 Doklady antrpogeních aktivit v horách a osídlení v podhůří ... 17

2.1 Paleolit a mezolit ... 17

2.1.1 Starý a střední paleolit ... 17

2.1.2 Mladý paleolit ... 18

2.1.3 Pozdní paleolit, Federmesser- Gruppe ... 19

2.1.4 Mezolit ... 20

2.1.5 Pozdní paleolit a mezolit na Šumavě ... 22

2.1.6 Pozdní paleolit a mezolit na českomoravském pomezí ... 23

2.2 Neolit ... 23

2.2.1 Neolitické nálezy z hor ... 27

2.2.2 Neolit na Šumavě ... 28

2.2.3 Neolit českomoravského pomezí ... 29

2.3 Eneolit ... 31

2.3.1 Raný eneolit ... 31

2.3.2 Starý eneolit ... 32

2.3.3 Střední enenolit – badenský kulturní okruh – řivnáčská kultura, kultura kulovitých amfor ... 33

2.3.4 Mladší eneolit – kultura se šňůrovou keramikou a kultura zvoncovitých pohárů ... 34

2.3.5 Štípaná a broušená industrie v Krušných horách ... 37

2.3.6 Měď v Podkrušnohoří a Krušných horách ... 37

2.3.7 Jezeří ... 40

2.3.8 Eneolit na Šumavě ... 42

2.3.9 Eneolit českomoravského pomezí ... 42

2.3.10 Deponování v eneolitu ... 43

2.4 Doba bronzová ... 45

2.4.1 Starší doba bronzová – únětická kultura ... 45
2.4.2 Střední doba bronzová – mohylová kultura ... 48
2.4.3 Mladší až pozdní doba bronzová ... 50
2.4.4 Výšinná sídliště a hradiště v Krušných horách ... 53
2.4.5 Jednotlivé nálezy z hor ... 56
2.4.6 Doba bronzová na Šumavě ... 59
2.4.7 Doba bronzová na českomoravském pomezí ... 62
2.5 Starší doba železná ... 63
2.5.1 Starší doba železná na Šumavě ... 65
2.5.2 Starší doba železná českomoravského pomezí ... 66
2.6 Mladší doba železná ... 66
2.6.1 Kelti a Krušné hory ... 69
2.6.2 Doba laténská na Šumavě ... 71
2.6.3 Doba laténská českomoravského pomezí ... 72
2.7 Doba římská ... 73
2.7.1 Sídelní strategie ... 74
2.7.2 Germánská sídliště a komunikace ... 77
2.7.3 Depoty – sakrální místa ... 78
2.7.4 Nálezy z hor ... 79
2.7.5 Doba římská na Šumavě ... 81
2.7.6 Doba římská na českomoravském pomezí ... 82
2.7.7 Spony doby římské na Chlumecké stezce ... 83
2.7.8 Kování picích rohů ... 86
2.7.9 Římské bronzové nádoby ... 86
2.7.10 Mince ... 91
2.7.11 Doklady dopravy? ... 92
3 Interpretace nálezů ... 98
3.1 Využívání marginální krajiny ... 98
3.2 Těžba kovů ... 98
3.3 Lov a sběr, využívání krajiny zemědělci ... 99
3.4 Transhumance ... 100
3.5 Kult ... 101
3.6 Obchod – emporia ... 103
3.7 Cesty přes Krušné hory ... 105
3.7.1 Predikce pravěkých cest v Krušnohoří ... 106
3.7.2 Středověké cesty v Krušných horách a pravěké nálezy ... 110

3.7.3 Nálezy v okolí středověkých cest ... 114
3.7.4 Otázka preference Chlumecké stezky ... 116
3.8 Vztah klimatu a využívání Krušných hor ... 119
4 Závěr ... 122
4.1 Krušné hory ... 122
4.2 Srovnání východní části Krušných hor s Šumavou a českomoravským pomezím. ... 124
5 Katalog ... 126
6 Literatura ... 166
7 Tabulky ... 187

Seznam map a ilustrací v textu

Mapa 1	Východní Krušnohoří a podkrušnohorské pánve	4
Mapa 2	Správní členění sledovaného území	5
Mapa 3	Rekonstrukce plochy Komořanského jezera	9
Mapa 4	Pozdní paleolit a mezolit	22
Mapa 5	Neolit	28
Mapa 6	Mapa nálezů plochých měděných seker	40
Mapa 7	Eneolit	41
Mapa 8	Starší doba bronzová	48
Mapa 9	Střední doba bronzová	50
Mapa 10	Horská sídliště v Krušných horách	54
Mapa 11	Hrad Rýzmburk, místa s nálezy keramiky	56
Mapa 12	Mladší a pozdní doba bronzová	59
Mapa 13	Možné směry pravěkých cest v jižních Čechách	62
Mapa 14	Starší doba železná	65
Mapa 15	Mladší doba železná	71
Mapa 16	Doba římská a doba stěhování národů	81
Mapa 17	Ložiska cínu a mědi v Krušných horách	99
Mapa 18	Srbská cesta	111
Mapa 19	Osecká cesta	112
Mapa 20	Mostecká cesta	114
Mapa 21	Trasy Chlumecké stezky a její varianty v pravěku	115
Mapa 22	Laténské osídlení na Labi v Německu	117

Obr. 1	Náhorní planiny u Nakléřova	7
Obr. 2	Pohled na Chabařovickou pánev z planin u Nakléřova	7
Obr. 3	Sekeromlaty z Klínů	36
Obr. 4	Měděné sekery – Běhánky a Osek	39
Obr. 5	Skalní blok u Jezeří	41
Obr. 6	Porta Bohemica, nálezy z Labe	53
Obr. 7	Terasa pod hradem Rýzmburk	55
Obr. 8	Keramika z Rýzmburka	56

Obr. 9	Nálezy Českokrumlovska	60
Obr. 10	Místa nálezů depotů na Českokrumlovsku	61
Obr. 11	Podmokelské jehlice	67
Obr. 12	Laténské nálety z Meziboří	70
Obr. 13	Způsob nošení spon – římský náhrobek	84
Obr. 14	Římská mísa E 92	87
Obr. 15	Ataše mísy E 92	88
Obr. 16	Souprava cedník a naběračka E 161	89
Obr. 17	Žlábkované vědro	89
Obr. 18	Římská lžička z Varvažova	90
Obr. 19	Římské lžičky z Augstu a Kaiseraugstu	90
Obr. 20	Vodící kroužky	93
Obr. 21	Laténský postroj z Knínic	94
Obr. 22	Roje pri Moravčah a způsob uzdění	95
Obr. 23	Mezičlánky postroje	96
Obr. 24	Postroj z Čekákovic a licí formy a z Dyjákovic	96
Obr. 25	Ostruhy	97
Obr. 26	Hrot kopí z Nakléřova a šipka z Vrchoslavi	100
Obr. 27	Místo nálezu cedníku u Varvažova	104

Tab. 1	Vybraná sídliště neolitu Podkrušnohoří	30
Tab. 2	Vybrané katastry s eneolitickými nálezy	44
Tab. 3	Vybraná sídliště doby bronzové	57
Tab. 4	Germánská sídliště v zázemí Chlumecké stezky	6
Tab. 5	Srovnání sledovaných oblastí	124
Tab. 6	Zasoupení nálezů v horách v jednotlivých obdobích	125
Tab. 7	Doba římská	125

Graf 1	Rozdělení germánských sídlišť v zázemí chlumecké stezky podle nadmořské výšky	79
Graf 2	Podíl šperků v nálezech z Krušných hor	102
Graf 3	Poměr typů nástrojů mezi nálezy z doby bronzové	103

Graf 4	Profil hor v místech trasy Chlumecké stezky	110
Garf 5	Profil hor v trasách A) Přestanov – Habartice B) Dubí – Cínovec	118
Graf 6	Profil hor v trasách A) Osek – Dlouhá Louka B) Hamr – Křižatky – Mníšek	118
Graf 7	Nadmořská výška nálezů z Krušných hor	119

1 Úvod

Předkládaná práce je zaměřena na pravěk a protohistorii východní části Krušných hor na území okresů Ústí nad Labem, Teplice a Most. Navazuje tak na mou práci bakalářskou, která se soustředila na oblast tzv. Chlumecké stezky (dále jen Chlumecká stezka). Krušnohorský prostor se v poslední době těší zájmu badatelů, kteří se však téměř výhradně soustředí na středověké hornictví, případně na zdejší hrady a středověké cesty. Pravěké a protohistorické období stále ještě zůstává v pozadí, a to přes to, že se v horách objevuje stále větší množství artefaktů těchto období. Literatura k tomuto tématu je nečetná, publikovány jsou jen některé jednotlivé nálezy (Čižmář 2008; Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014; Dobeš – Řezáč – Smíšek – Šteffl 2015; Kysela 2017). Ani v otázce dálkového obchodu přes Krušné hory nedošlo k výraznějšímu posunu, snad jen Chlumecká stezka je již uznávána jako rovnocenný ekvivalent k Labské cestě, aniž by však k tomu byla vydána adekvátní práce. Pro pravěk detailně rozpracovali možné trasy Chlumecké stezky K. Simon a K. Hauswald, ale především na německé straně hor. Sledovali pravěké osídlení, které na německé straně Krušných hor vystupuje daleko výše než na české a nálezy jednotlivých artefaktů z okolí stezky. Na české straně však pouze naznačili možné varianty stezky. V jejich práci především chybí (i kvůli datu vydání) většina nálezů z Čech (Simon – Hauswald 1995).

Množství nálezů v oblasti Chlumecké stezky oproti mé předchozí práci narostlo, některé artefakty byly nově nalezeny, jiné nově identifikovány nebo přehodnoceny. U některých atrefaktů z původního katalogu byly zpřesněny nebo opraveny údaje.

Oblast Krušných hor bude srovnávána s Šumavou a českomoravským pomezím. Tyto oblasti byly vybrány jednak pro to, že zde hory oddělují sídelní oikumeny, jednak pro to, že v nich dochází stále více k detektorovým nálezům kovových artefaktů, které svou skladbou připomínají nálezy krušnohorské. Na rozdíl od Krušnohoří jsou tyto výzkumy soustavně publikovány (práce P. Zavřela, J. Michálka, O. Chvojky a D. Vícha). Vzhledem ke způsobu získávání materiálu, který tvoří hlavně detektorové nálezy, je velmi cennou a inspirující práce T. Zemana (2017), který zpracoval sběry, včetně detektorové prospekce, ze středního Pomoraví. Ukazuje se, že je naprosto nezbytné tyto detektorové nálezy zpracovávat.

Protože největší koncentrace nálezů je z pozdní doby laténské a ze starší doby římské, je tomuto období věnována v práci větší pozornost.

1.1 Cíle práce

Hlavním cílem mé práce je doplnění a zpřesnění dosavadního poznání pravěku a protohistorie východní části Krušných hor, shromáždění nálezového materiálu z vymezeného prostoru, jeho dokumentace a následná interpretace. Shromážděný materiál by měl potvrdit intenzitu využívání hor v jednotlivých dobách. Výsledkem bude mimo jiné zhodnocení výpovědních možností nálezů, mezi kterými převažují kovové artefakty nalezené pomocí detektorů kovů a staré nálezy často bez bližších nálezových okolností. Nalezené artefakty jsou především spojovány s využíváním cest a dálkovým obchodem. Ve své práci se zabývám hlavně nesídelními aktivitami v horách, které nám takovéto nálezy mohou dokládat.

V první části práce jsou vymezeny sledovaný prostor a jeho přírodní podmínky, vývoj klimatu a je charakterizován zpracovávaný materiál. V dalších kapitolách jsou pro jednotlivá období srovnány osídlení pod Krušnými horami, aktivity v horách a nálezový materiál z nich s oblastí Šumavy a českomoravského pomezí. V žádném případě nejde u těchto referenčních oblastí o detailní analýzu a přehledy nálezů (lokalit), ale o základní přehled, který umožní srovnání se situací v Krušných horách. Následně jsou krušnohorské nálezy interpretovány z pohledu využívání marginální krajiny, cest přes hory, obchodu a kultu. Vybrané nálezy (především ty dosud nepublikované) doby laténské a římské jsou podrobeny detailnější analýze. Text je doplněn katalogem nálezů, fotografickými a kresebnými tabulkami, mapami a grafy. Jednotlivé nálezy z Krušných hor jsou v mapách číslovány podle katalogu.

1.2 Prostorové vymezení

Předmětem zájmu předkládané práce je prostor východní části Krušných hor a k němu přiléhajícího Podkrušnohoří. Sledovány jsou především nálezy z katastrů ležících v horách a těsně na jejich úpatí. Vše ale bude posuzováno ve vztahu k oblastem pod horami. Nejzazším bodem Krušných hor je prostor u Petrovic, východně od nich začínají již Labské pískovce. Západní a severní hranice je stanovena uměle. Protože není v horách výrazný terénní předěl, jedná se na západě o hranice

současného okresu Most, tady prostor mezi Horou Svaté Kateřiny a Jezeřím.[1] Na severu hranici tvoří státní hranice se SRN, která prochází po náhorních plošinách a netvoří ji žádné výrazné přírodní překážky (Mapa 1).[2]

V severozápadních Čechách nalezneme dvě hlavní sídelní oblasti. Je to Poohří a Podkrušnohoří. Řeka Ohře dlouho kopíruje Krušné hory a v oblasti mezi Ostrovem a Kláštercem nad Ohří protéká úzkým údolím mezi Krušnými a Doupovskými horami, za Kláštercem nad Ohří se stáčí její tok na východ až do Dolnooharské tabule. Její místo jako hlavního vodního toku pod Krušnými horami přebírá řeka Bílina. Přestože jsou obě oblasti od sebe odděleny jen Českým středohořím, které jistě nebylo nepřekonatelnou překážkou ani v pravěku, a největší vzdálenost mezi oběma toky činí cca 25 km (ústí řek do Labe dělí jen 16 km), jejich osídlení se po celý pravěk více či méně liší. Má zájmová oblast zahrnuje okresy Most, Teplice a Ústí nad Labem (Mapa 2), respektive jejich části bezprostředně u Krušných hor, tedy místa, kde řeka Ohře již neprotéká a neměla na zdejší osídlení vliv. Naopak řeka Bílina kopíruje hory ve vzdálenosti 8 až 10 km a vytváří přirozenou osu osídlení.

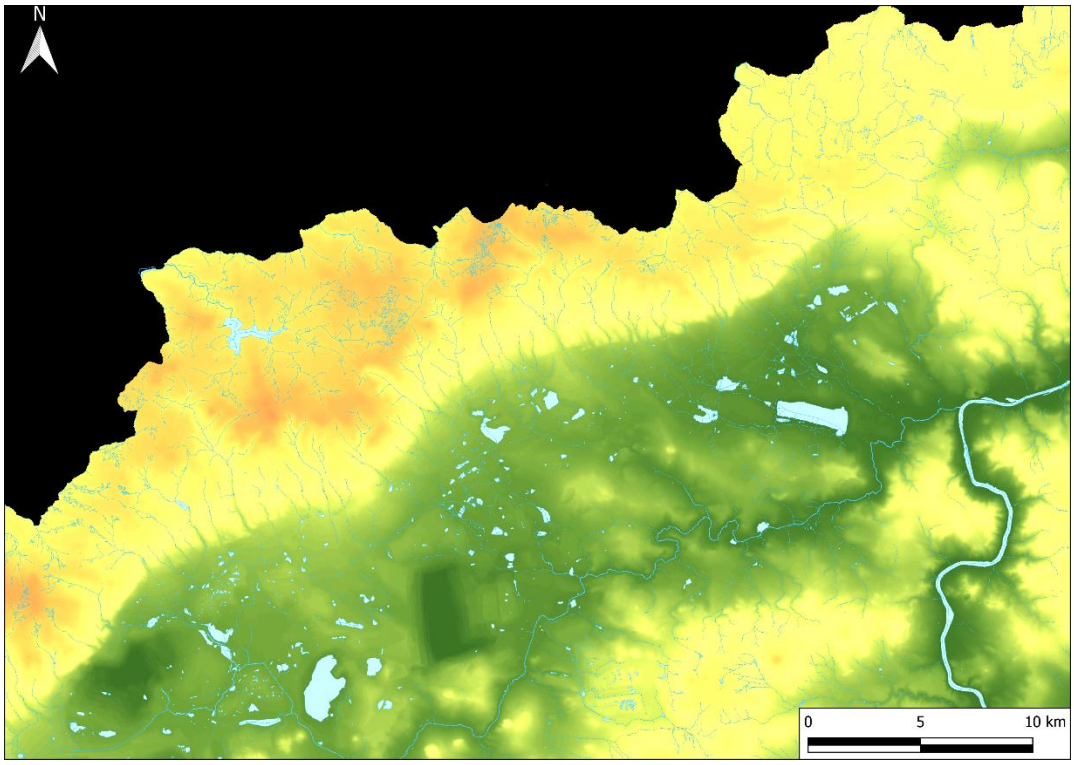

Mapa 1. Východní Krušnohoří a podkrušnohorské pánve.

[1] Umělé dělení podle krajiny není ideální, ale bylo potřeba stanovit hranici sledovaného prostoru. Dále na západ (na Chomutovsku) leží v Krušných horách několik výšinných lokalit (Pyšná, Místo, Černovice) a množství nalezených artefaktů (zejména v okolí Místa) prudce narůstá.
[2] Většinou se jedná o menší horské potoky.

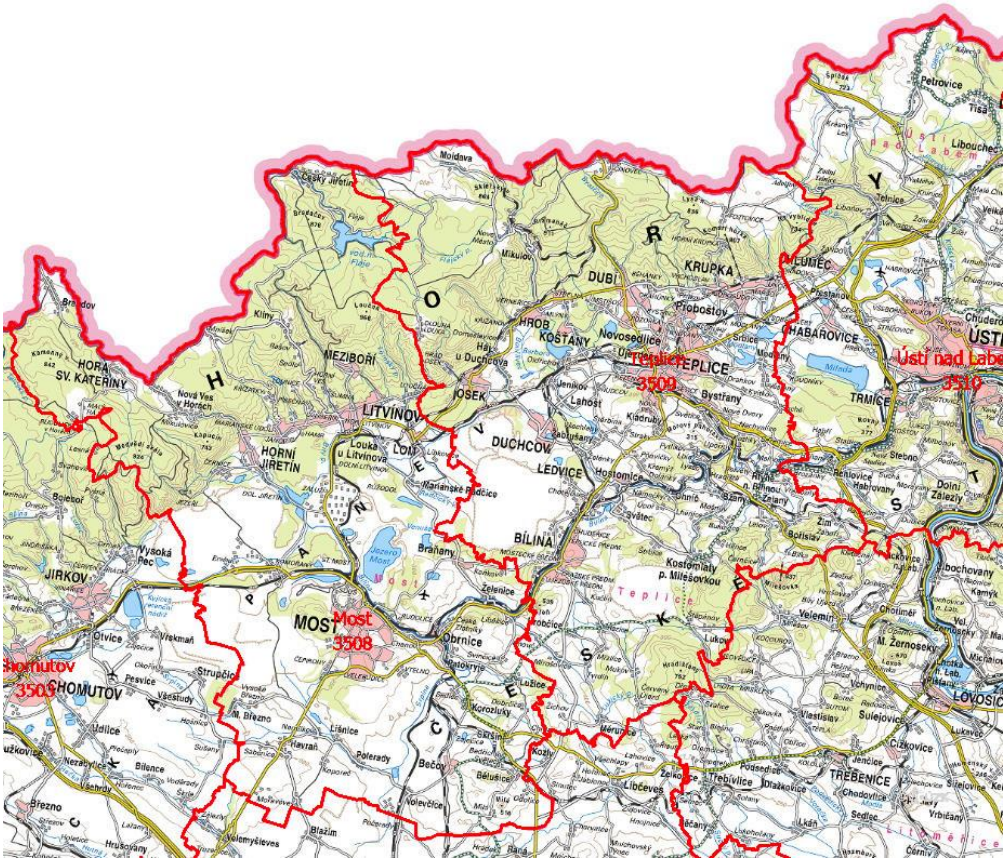

Mapa 2. Správní členění sledovaného území.

1.3 Časové vymezení

Práce sleduje antropogenní aktivity v Krušných horách v pravěku a protohistorii. Pro starší, střední a mladý paleolit zatím nemáme z hor žádné nálezy, jedná se tedy o rozpětí od pozdního paleolitu (nálezy štípané industrie) po dobu stěhování národů, která je však zastoupena jediným artefaktem. Vzhledem k charakteru nálezového fondu[3] se většina práce týká období metalických, zejména doby laténské a doby římské.

1.4 Přírodní podmínky

Krušné hory se táhnou v délce 130 km a na naše území zasahují úzkým pásem, širokým od 6 do 19 km. Tvoří tak přirozenou severozápadní hranici Českých zemí s Německem. Zatímco na saské straně hory pozvolna klesají, jejich české, tedy jihovýchodní svahy naopak klesají prudce a tvoří místy převýšení až 500 m. Východní

[3] Většina novějších nálezů jsou artefakty objevené při použití detektorů kovů.

část Krušných hor tvoří Loučenská hornatina. Jejich severovýchodní hranice je téměř nezřetelná, hory volně přecházejí na linii Libouchec – Tisá – Nový Dvůr v Děčínské mezihoří. Snad jen pískovcové skály v pozadí (Tiské stěny) naznačují, že jde již o geologicky odlišné prostředí. V námi sledovaném území se z Loučenské hornatiny nachází Rudolická, Novoveská, Flájská, Cínovecká a Nakléřovská hornatina (Demek a kol. 2006, 35, 235). Jde o členění geologické, které v samotném terénu není až tak patrné. Severovýchodní část hor je o něco nižší, průměrná nadmořská výška se pohybuje kolem 700 m n. m. Převýšení mezi úpatím hor a vrcholovými planinami je v této oblasti kolem 350 m. Směrem na západ se hory o něco zvedají, nalezneme zde několik vrcholů přes 850 m n. m. Nejvyšší horou zde je Loučná s 956 m n. m.[4] Na vrcholových partiiích hor se rozkládají poměrně rozsáhlé plošiny, na nichž jsou rozvodí potoků. Ty poměrně hustě (i přes novověké meliorační práce) protkávají část náhorních plošin. Některé byly v minulosti využity k vytvoření rybníků a nádrží, z nichž největší v sledovaném úseku je nádrž Fláje, do které ústí řada malých vodotečí. Ta zatopila i část vsi Fláje, a jak se nedávno ukázalo, patrně i mezolitická stanoviště. Na české straně se potoky, které tečou do Mostecké pánve, zařezávají do hlubokých údolí (až 250 m), a výrazně tak člení svahy hor. Toky potoků v nižších partiích při jarních povodních často měnily koryta, jak lze dnes v terénu vysledovat. Tím mohlo v některých místech dojít k narušení vrstev s doklady pravěkých aktivit. Prameniště na náhorních plošinách často provází podmáčená půda. Náhorní planiny jsou dnes pokryty loukami a lesy. Ve středním úseku hor nadmořská výška stoupá a dále na jihozápad tvoří hory dva stupně (Demek a kol. 1965, 61–66). Pod horami se rozkládá Chomutovsko – teplická pánev, která je součástí pánve Mostecké. Je to část třetihorní příkopové propadliny při úpatí Krušných hor. Je tvořena především miocenními jíly a písky a hnědouhelnými slojemi (Demek a kol. 2006, 181). Na jejím severovýchodním konci se rozprostírá Chabařovická pánev, tektonická sníženina mezi Krušnými horami a Českým středohořím. Tato plošina je mírně nakloněna k jihovýchodu. Výrazným bodem pánve je vrch Horka u Chlumce (287 m n. m.), ležící téměř na úpatí Krušných hor. Duchcovská pánev, která na předchozí navazuje, má podobné podloží a sklon. To platí i o sousední Komořanské kotlině (Demek a kol. 2006, 130–131, 175, 231–232.[5] Mosteckou pánví prochází tok řeky Bíliny, který jde souběžně s horami, u Teplic se stáčí východním směrem a vlévá se u Ústí do Labe. Do Bíliny ústí množství potoků

[4] Přes 900 m má ještě Pramenáč (909 m n. m.).
[5] Ta leží mezi Krušnými horami a výběžkem Českého středohoří v místech bývalého jezera.

pramenících v horách. Jejich dolní tok je často výrazně pozměněn novodobými zásahy. Největší přirozenou vodní plochou Podkrušnohoří bylo Komořanské jezero.

Obr. 1. Náhorní planiny u Nakléřova, současná silnice do Petrovic na místě staré cesty (foto Vágner).

Obr. 2. Pohled na Chabařovickou pánev z planin u Nakléřova, v pozadí České středohoří s vrchy Kletečná a Milešovka (foto Vágner).

1.4.1 Komořanské jezero

Unikátní příležitost ke studiu přírodního prostředí východní části Podkrušnohoří nám dávala existence Komořanského jezera. Bohužel mu v minulosti nebyla věnována dostačující pozornost, a tak jsme přišli nejen o množství dokladů osídlení, ale zejména o množství ekofaktů.[6] Jezero vzniklo během pozdního glaciálu mj. v důsledku poklesu terénu. Nejstarší doložené sedimentační vrstvy jsou právě z pozdního glaciálu. Mladší vrstvy jsou doloženy v mnoha palynologických profilech. Ty pak doplňují nálezy artefaktů. Jezero se rozkládalo na úpatí Krušných hor, zhruba mezi obcemi Dřínov, Ervěnice, Komořany, Souš a Dolní Jiřetín (Mapa 3) na ploše několika desítek km^2, ta však byla dle všeho značně proměnlivá.[7] Napájeno bylo, kromě řeky Bíliny, potoky z Krušných hor, časem se zanášelo bahnem a zbytky rostlin a již počátkem 19. století jej z části tvořily bažiny. Jezero bylo spíše mělké. Mezi lety 1831–1834 bylo vysušeno a na jeho místě vznikly pole a louky. Při těchto úpravách byl terén výrazně pozměněn (Jankovská 2013, 62). Prostor bývalého jezera byl pak v 2. polovině 20. století definitivně odtěžen povrchovým velkolomem.

Studium sedimentů, zejména v blízkosti Dřínova, umožňuje rekonstruovat klimatické podmínky regionu a jeho přírodní prostředí. Korelaci palynologie a archeologie detailně provedl E. Neustupný (1985), rostlinstvu jezera i širšího okolí se věnovala V. Jankovská. Ta své závěry opřela i o výzkum v prostoru vodní nádrže Fláje (např. Jankovská a kol. 2007; Jankovská 2013).

Celý region byl v minulosti výrazně postižen ekologickou zátěží spojenou s intenzivní stavební činností, těžbou (nejprve hlubinou a následně povrchovou) uhlí a rostoucím průmyslem. Hnědouhelný velkolom se v Komořanské kotlině zastavil na samém úpatí Krušných hor (pod Jezeřím). Velkolom Bílina v Duchcovské pánvi pohltil krajinu kolem Lomského potoka[8] a stále ještě postupuje směrem k horám. Zastavit by se měl před Mariánskými Radčicemi. Díky těmto aktivitám zanikla celá řada krajinných prvků a naopak mnohé nové vznikly. Tyto změny naštěstí postihly jen menší část sledovaného prostoru hor (např. katastry Varvažov a Jezeří). Postiženy byly v horách především lesy, a tak současná skladba stromů neodpovídá přirozenému vývoji. Vrcholové planiny hor byly v minulosti z části devastovány použitím těžké

[6] Dva monoxyly nalezené v jezeře v letech 1906 a 1927, které jsou v mosteckém muzeu, nelze bohužel datovat (Smrž 1996,33).
[7] Odhady se v různých obdobích pohybují až do 70 km^2 (Houfková a kol. 2017, 1133).
[8] Kvůli tomu zmizely i archeologické lokality jako Jenišův Újezd, Libkovice, Hrdlovka a další.

techniky, stopy jsou dnes zřetelné především v zalesněných partiích. Místy došlo i k obrácení půdy, tedy část artefaktů se mohla dostat do jiné hloubky a není možné sledovat přirozenou stratigrafii. V některých úsecích naprosto zanikly staré úvozové cesty, intenzivní lesnické práce naopak vytvořily cesty nové, nebo výrazně staré upravily. Meliorační práce změnily toky potoků, mohlo dojít k vysušení podmáčených míst apod. Při studiu podhorského osídlení jsme tak z části odkázáni jen na staré výzkumy, které již není možné revidovat, a na historické a rekonstrukční mapy.[9]

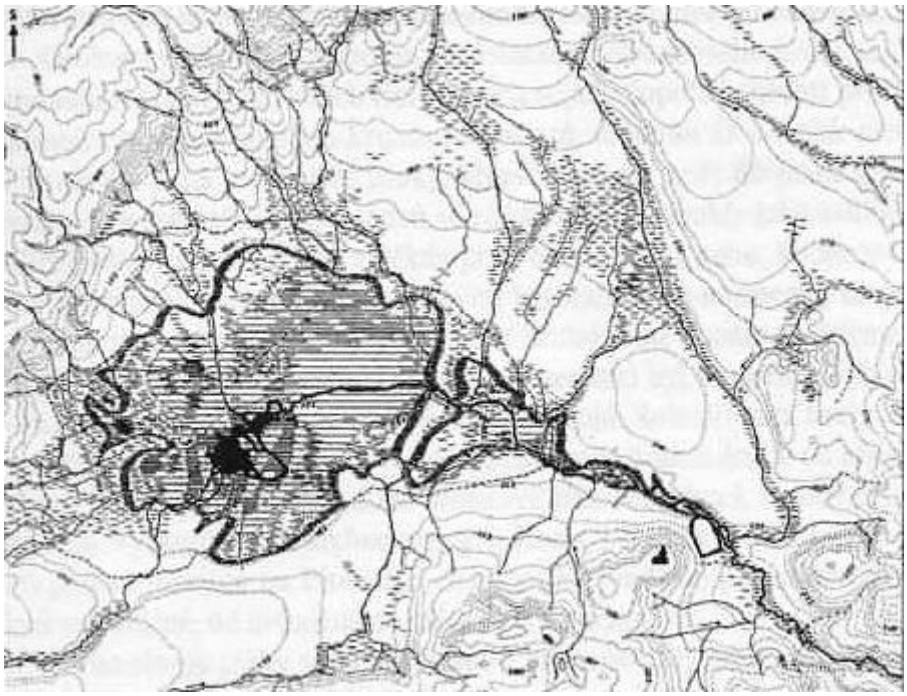

Mapa 3. Rekonstrukce plochy Komořanského jezera (Smrž 1996).

1.5 Vývoj klimatu a přírodního prostředí

Vzhledem k tomu, že v Krušných horách nemáme doloženy antropogenní aktivity před pozdním paleolitem, bude tato kapitola zaměřena na období od pozdního glaciálu do staršího subatlantiku. Údaje k přírodnímu prostředí Krušných hor a Podkrušnohoří vychází z analýz pylů Komořanského jezera a Flájí v Krušných horách (Jankovská a kol. 2007; Jankovská 2013).

Před začátkem holocénu došlo k několika klimatickým výkyvům, sice relativně krátkodobým, ale výrazným. Toto období je označováno jako pozdní glaciál. Přibližně před 15 000 lety došlo k postupnému oteplování. Kolem data 12 000 BP nastalo

[9] Rekonstrukční geomorfologická a hydrologická mapa vznikla pro Mostecko (Březák – Klápště 1983, 399–404).

výrazné oteplení, kdy průměrná červencová teplota za 50 let vzrostla o 7 ˚C. Výrazně se zvýšily i lednové teploty a klima v Evropě přestává mít kontinentální ráz. Tento pozdně glaciální interstadiál se dělí na dvě fáze (bølling a allerød). Obě odděluje chladný výkyv středního dryasu. Prudké změny klimatu se odrazily ve změnách fauny a flory jen částečně (byly příliš krátké). Postupně se šířily lesy,[10] převládala tedy polootevřená krajina s mokřady a nově vznikajícími jezery po ustupujících ledovcích. V otevřené krajině se ještě pohybovala stádní zvěř (sob a los). Na přechodu pozdního glaciálu a holocénu přišlo poslední výrazné ochlazení – mladší dryas. Zimy měly opět kontinentální ráz (Dreslerová – Horáčk – Pokorný 2007, 37–38). Protože naše území leželo poměrně daleko od okraje zalednění, je možné, že proměny vegetace nebyly tak výrazné jako na severu Evropy. Pylové rozbory zachycují stav jen v části našeho území, navíc v oblastech bažinatých pánví a chladnějších vyšších poloh (Ložek 2007, 38–39). V Mostecké pánvi (11 800–10 000 BP) byly mokřady a řídké březo-borové porosty, v Krušných horách horská tundra a lesotundra (Jankovská 2013, 64).

V průběhu časného holocénu (přibližně v období 9 500 př. Kr. až 6 000 př. Kr.) došlo k rychlému vzestupu teplot, vzestupu vlhkosti a šíření lesa, čímž se výrazně mění mikroklima a vývoj půd. I v tomto období dochází k chladnějším výkyvům, i když ne již tak výrazným (Ložek 2007, 54–55). Jedním z nich je období 7 550–7 250 př. Kr. doložené mj. rozbory z Komořanského jezera (Houfková a kol. 2017). V Mostecké pánvi (10 000–9 000 BP) byly mokřady a šířily se březo-borové porosty, v boreálu (9 000–8 000 BP) se šíří smíšený dubový les.[11] V Krušných horách byly v preboreálu lesotundra a borovo-březové porosty, v boreálu lesotundra s borovicí, břízou, jeřábem a topolem osikou, přibývá lísky. (Jankovská 2013, 64). Průměrná roční teplota na Mostecku v preboreálu byla 5 ˚C, v horách 1–2 ˚C, do boreálu stoupla na 10˚ C, respektive 7 ˚C v horách (Smrž 1996, 33–34).

V následujícím období, atlantiku, nastává klimatické optimum.[12] Průměrné teploty vegetačního období byly asi o 2–3 ˚C vyšší než dnes. Teploty a vlhkost byly poměrně stabilní. Dochází k rozmachu smíšených doubrav s vysokým podílem lípy a jilmů. V našem prostředí se brzy objevuje také buk a jedle (výrazněji od 4. tisíciletí). V horách se šíří smrk. Do charakteru životního prostředí v mikroregionech s příchodem prvních zemědělců poprvé výrazněji zasahuje člověk. Jeho skutečný vliv

[10] Borovice lesní, břízy, osiky a vrba.
[11] Dub – lípa – jilm.
[12] Teplotní maximum 5 700–2 500 př. Kr.

na proměnu krajiny v tomto období však nemůžeme ještě plně rekonstruovat (Ložek 2007, 59–60). V Mostecké pánvi se šířily smíšené doubravy, v oblastech mokřadů olše a smrky. V Krušných horách expandovaly smrky a buky, později i jedle (Jankovská 2013, 64). Průměrná roční teplota na Mostecku byla 11–12 ˚C, v horách 8 ˚C (Smrž 1996, 34).

Závěr klimatického optima spadá do subboreálu, což je poměrně dlouhé období (3000–500 př. Kr.). V tomto období dochází ke změnám, které mohly mít výrazný vliv na zemědělské populace, ale jejich dopad je regionálně diferencován. V rozmezí 1 400–700 př. Kr. došlo k poklesu srážek o 20–25 % (Ložek 2007, 72–73). Suchá období vedla kolem roku 2 150 př. Kr. ke zhroucení vyspělých civilizací Předního východu. Stejně tak velká sucha kolem roku 1200 př. Kr. mohou souviset s převratnými událostmi ve Středomoří. Oblasti severně od Alp byly postiženy méně (více Behringer 2010, 77–80, 83–86). V Mostecké pánvi převládaly smíšené doubravy, v oblastech mokřadů se šířily olše a smrky. V Krušných horách se mezi smrky a buky šíří jedle (Jankovská 2013, 65). Průměrná roční teplota na Mostecku byla 10 ˚C, v horách 7 ˚C (Smrž 1996, 34).

Kolem roku 800 př. Kr. došlo ke klimatickému zvratu. Suché a teplé období skončilo, průměrná teplota klesla o 1–2 ˚C. Výrazně přibylo srážek dešťových i sněhových (Zolitschka a kol 2003, 96). Sněhová pokrývka se udržela déle a klesala horní hranice stromů. To vedlo k výraznému úbytku sídlišť v Alpách a opuštěny byly i vysokohorské pastviny (Behringer 2010, 88). Chladná fáze je na základě studia alpských ledovců datována do období 830–725 př. Kr. Zcela zřetelný úbytek sídlišť není zaznamenán jen v horských oblastech, ale i v nížinách, jak je doloženo mj. v Sasku (Maise 1998, 218–225, Abb. 25) i v severozápadních Čechách (Bouzek 2005, 515, Obr. 19). Tyto klimatické změny měly za následek zvednutí hladiny řek a jezer, což mělo za následek nejen přemístění sídlišť, ale i změny dálkových cest. Doposud schůdné průsmyky byly nyní těžko překonatelné. Je možné, že je ve spojitosti se změnou počasí i nárůst těžby soli, která se začala více využívat ke konzervaci (sušení vzhledem k vlhkosti nebylo možné) a přispěly tak k vytvoření nových dálkových cest (Behringer 2010, 88–89). V období Ha D2 (550–450 př. Kr.) došlo k oteplení, které skončilo krátce před rokem 400 př. Kr. Tehdy nastal další chladný výkyv (Maise 1998, 220). Ke zlepšení došlo až v průběhu 3. století př. Kr. Na konci oppidálního období nastává opět chladnější a vlhčí klima (Bouzek 2005, 516). V 1. století př. Kr. nastalo tzv. římské klimatické optimum. Průměrné teploty byly patrně o něco vyšší než dnes,

např. v Alpách se těžily kovy i v místech, který byla do nedávna zaledněná a vysokohorské průsmyky byly lépe průchozí (Behringer 2010, 90–92). Po roce 200 po Kr. došlo k dalšímu ochlazení. Klimatické změny patrně přispěly ke krizi římské říše, zasaženy byly zejména severozápadní provincie. Nestabilita klimatu s teplejšími a chladnějšími výkyvy pak pokračovala až do doby kolem roku 600 (více McCormick 2012, 185–191). V Mostecké pánvi byly smíšené doubravy, olšiny se smrkem a různé mokřady. V Krušných horách byly rozsáhlé klimaxové (výběrové) porosty s buky, smrky a jedlemi, místy se vyskytovaly i jilmy a javory, v nižších polohách dub, lípa a jasan (Jankovská 2013, 65). Průměrná roční teplota na Mostecku poklesla na 8 ˚C, v horách 5 ˚C, což odpovídá zhruba dnešnímu stavu (Smrž 1996, 34).

V současné době sledovaný prostor odpovídá několika klimatickým oblastem (T 2, MT 9 a CH 7 – v horách). Většina osídlení se koncentruje v oblasti T 2. Pro ni je charakteristické dlouhé, teplé a suché léto (50 – 60 letních dnů, v červenci průměrná teplota 18 ˚ - 19 ˚). Počet dní s teplotou nad 10 ˚ je 160 – 170, počet dnů se sněhovou pokrývkou je 40–50. Průměrný úhrn srážek je 350–400 mm na m^2 (podle Quitt 1971).

1.6 Sběr materiálu

Vyhodnocovaný materiál, zahrnutý do katalogu, jsem vybral podle kritérií, která jsem si stanovil již pro bakalářskou práci. Jde tedy o artefakty nalezené v Krušných horách nebo bezprostředně na jejich úpatí. Pokud dokumentace neumožňuje bližší určení místa a pouze část příslušného katastru leží ve zvoleném prostoru, předmět do katalogu nezahrnuji. Jako jednu položku uvádím kolekce štípané industrie z břehů Flájské přehrady a z okolí Jezeří. Jednak není cílem této práce detailní rozbor těchto kamenných artefaktů, které by si zasloužily práci samostatnou,[13] jednak mi nebyly tyto nálezy při vytyčení cílů práce známy, tedy nepočítal jsem s takovým množstvím předmětů z mezolitu. Do katalogu také nezahrnuji nálezy z výšinného sídliště u hradu Rýzmburk, stejně jako keramiku pocházející patrně výšinných sídlišť v Krupce a od výrazného skalního útvaru u Jezeří. O lokalitách v práci pojednávám, respektive (o Krupce) jsem již psal v práci bakalářské. Také materiál z Rýzmburka čeká na bližší vyhodnocení a publikaci.[14]

[13] Oba soubory zpracovává J. Eigner.
[14] Zatím se mu věnoval jen Z. Smrž, ale práce zůstala nedokončena.

Pro svou práci jsem materiál vyhledával ve starší i současné vlastivědné a archeologické literatuře zabývající se dějinami širší oblasti Podkrušnohoří (viz katalog a seznam literatury). Dále jsem podle katastrů prošel Archeologickou databázi Čech, Digitální archiv ARÚ AV ČR a soupisy sbírek všech institucí, u nichž jsem předpokládal, že by mohly vlastnit nálezy ze sledovaného území. Za řadu cenných informací a „objev" ještě neevidovaných artefaktů vděčím pracovníkům muzeí a ústavu archeologické památkové péče v Mostě.[15] Pokračoval jsem také ve sběru dat od amatérských sběratelů a tzv. detektorářů, což jsou zpravidla stejné osoby, ale některé artefakty již nálezci nemají a nachází se v soukromých sbírkách. Většinu nálezců znám osobně, jen o některých artefaktech jsem se dozvěděl zprostředkovaně. Ty zpravidla již nelze dohledat a přistoupil jsem k nim poměrně kriticky. Do svého katalogu zahrnuji, a tudíž vyhodnocuji jen ty artefakty, u kterých jsem vyhodnotil průvodní informace jako věrohodné (tj. nálezci ochotně spolupracovali, nad místem nálezu neváhali, případně se jejich informace shodovaly s tím, co jsem věděl i z jiných zdrojů) a existuje alespoň fotografie předmětu. Svým způsobem se jedná o podobnou situaci jako u starých, předválečných, nálezů, které jsou v současnosti ztracené, a známe je jen z literatury. I tehdy se mnozí badatelé museli spolehnout na důvěryhodnost svých zdrojů. Bohužel musím konstatovat, že jsme s velkou pravděpodobností za poslední dva roky přišli v sledovaném prostoru o několik zajímavých artefaktů, které nebyly ani poskytnuty k dokumentaci. V současné době existuje několik internetových stránek a facebookových skupin, kde amatérští hledači kovových artefaktů prezentují své nálezy (především http://www.detektorweb.cz/ a https://www.lovecpokladu.cz/) a které sleduji, ale zde uváděné nálezy mají zpravidla natolik nepřesnou lokalizaci, že jsem žádné informace z nich nepoužil. Zároveň jsem se setkal i s odmítnutím spolupráce. Problematice používání detektorů kovů amatéry jsem se již zabýval v bakalářské práci.

Náhodné nálezy z doby před rokem 1989 se zpravidla dostaly do některého z tehdejších muzeí v regionu nebo do Národního muzea. Po zániku některých z nich byly nálezy převedeny do jiných, část však byla ztracena. Ojediněle se dostaly do institucí v zahraničí (jde jen o tři případy - Landesamt für Archäologie Dresden,[16] Naturhistorisches Museum in Wien[17] a Institut für Ur- und Frügeschichte an der

[15] UAPP SZČ Most.
[16] Silicitový artefakt z vrchu Špičák.
[17] Silicitové jádro z Malého Háje.

Universität zu Wien[18]. Většina artefaktů je tedy v Muzeu města Ústí nad Labem a Regionálních muzeích v Teplicích a v Mostě. Některé předměty byly od počátku v soukromých sbírkách, dnes jsou nedohledatelné a známe je jen z literatury. Po roce 1989 výrazně přibyly kovové artefakty, a to díky detektorům kovů. Pouze část z nich byla odevzdána do muzeí (Teplice, Ústí nad Labem a Národní muzeum) či ústavu archeologické památkové péče v Mostě. Zbytek se nachází v soukromých sbírkách. Řada předmětů, které v bakalářské práci uvádím jako ze soukromých sbírek, byla nedávno předána muzeu v Ústí nad Labem. Oproti předchozí práci již, s jednou výjimkou,[19] neregistruji nové předměty, u nichž bych měl pouze fotografii a místo nálezu (to znamená, že by nebyly poskytnuty k dokumentaci). Domnívám se, že je to z části neochotou poskytnout informace a z části faktem, že v oblasti Mostecka nálezů výrazně ubývá.[20] Z řádného archeologického výzkumu nebo cílených sběrů pochází jen zlomek předmětů.[21]

U několika předmětů nebylo možné doplnit všechny údaje. Buď je citovaná literatura neuvádí, nebo se artefakty ve sbírkách zatím nepodařilo dohledat. Toto se týká také všech předmětů, u nichž neznám uložení. Od nálezců mám fotografie a lokalizaci, ale před jejich výměnou/prodejem nebyla provedena žádná metrická měření. Přes veškerou snahu se již nepodařilo artefakty dohledat a dokumentovat. Bohužel většina jejich existujících fotografií postrádá měřítko. U jednoho z předmětů jsem nemohl provést dokumentaci, protože je z místa uložení dlouhodobě zapůjčen pro výstavní/studijní účely (halštatská sekera s raménky z Krásného Lesa).

Původní katalog byl rozšířen o nové nálezy (případně nově identifikované) a o nálezy z rozšířené oblasti na Teplicku a Mostecku. Některé údaje byly doplněny a upřesněny nebo opraveny. Z důvodu nebezpečí zneužití přesných údajů detektoráři, kteří ne vždy spolupracují s archeology, v katalogu neuvádím GPS souřadnice.

[18] Zlomek bronzové sekera z Nových dvorů u Petovic.
[19] Denár z Nakléřova.
[20] Pokud to ale není opět výsledek nespolupráce detekotrářů s archeology.
[21] Např. bronzová sekera ze Žďárku.

1.7 Dějiny bádání

V Podkrušnohoří působila v minulosti řada muzeí, do jejichž sbírek se dostávaly také archeologické nálezy. Ale jen některé z těchto institucí se věnovaly i terénní práci. Některé naopak vytvářely pouze sbírky z darů a nákupů.

Nejvýznamnějších archeologickým pracovištěm v regionu bylo teplické muzeum. Již před jeho založením působil v Teplicích soukromý sběratel a amatérský archeolog A. H. Fassl, který jednak vykupoval nálezy od dělníků, jednak sám prováděl výzkumy. Svou sbírku prodal teplickému muzeu, které bylo založeno roku 1894, a stal se také jeho kustodem. Pro spory muzeum záhy opustil, ale i jeho další sbírka se později dostala do teplického muzea. Patrně nejvýznamnější osobností archeologie v regionu se po něm stal R. von Weinzierl (kustodem muzea byl v letech 1899–1909), který vedl na svou dobu výzkumy velmi moderním způsobem[22] (Budinský a kol. 1994, 5–9).

Muzeum v Ústí nad Labem bylo sice založeno již roku 1876, ale archeologické oddělení bylo zřízeno až roku 1894. Prvním kustodem se stal A. Kirschner. Také toto muzeum získalo značné množství předmětů díky darům nebo nákupům, později vedlo i samostatné výzkumy. Během první světové války činnost muzea ustávala, novým impulsem byl až nástup E. Simbrigera, který se nejprve staral o systematizaci sbírky, následně prováděl sběry a od třicátých let i rozsáhlejší výzkumy. Po jeho odchodu z muzea a následkem vypuknutí 2. světové války archeologická činnost muzea ustala (Cvrková 1984, 9–10).

Mostecké muzeum bylo založeno v roce 1888. Díky darům se ihned dostaly do sbírek archeologické nálezy. V roce 1894 vznikl Spolek přátel muzea (Verein der Museumsfreunde), který převzal řízení muzea. Jeho členové mimo jiné věnovali muzeu nebo pro něj nakoupili řadu předmětů. Mezi válkami s muzeem spolupracoval i archeolog H. Preidel, autor řady článků a publikací (k dějinám muzea Soukup a kol. 2018). Vedle německého muzea existovalo v Mostě v letech 1928–1938 i muzeum české, Podkrušnohorské muzeum v Mostě. Také toto muzeum mělo ve sbírkách archeologické nálezy, ty se po jeho zániku dostaly do městského muzea v Mostě. Sem

[22] Příkladem může být výzkum laténského pohřebiště v Jenišově Újezdu.

se v 2. polovině 20. století dostaly i sbírky Městského muzea v Litvínově, založeného již v roce 1898 (Soukup a kol. 2018, 173–181, 188–191).[23]

Muzeum v Duchcově bylo založeno v roce 1896 a už před 1. světovou válkou mělo rozsáhlou archeologickou sbírku. Mezi válkami (a krátce i po té) zde působila jedna z mála tehdejších archeoložek, H. Davidová-Mayová. Sbírka muzea byla v 2. polovině 20. století převedena do jiných institucí (k dějinám muzea Wolf 2006).

V Bílině vzniklo muzeum sice již v roce 1902, ale archeologická sbírka byla budována až od roku 1921. Na starost ji dlouho měl G. C. Laube, který prováděl na Bílinsku záchranné výzkumy. Ty prováděl i po odtržení Sudet a krátce po válce. Pak archeologická činnost muzea ustala a sbírky byly převedeny nejprve do muzea v Liberci a následně do Teplic (Muška 1990, 5–8).

I v dalších měst regionu byla menší muzea (Chabařovice, Krupka), také jejich sbírky byly později převedeny jinam. Tato muzea neprováděla archeologické výzkumy, ale ve sbírkách měla archeologické nálezy.

Během přičlenění Sudet k Říši působil v Teplicích hlavní archeologický ústav pro Sudetskou župu – Amt für Vorgeschichte, který se kromě vlastních výzkumů věnoval soupisu sbírkových předmětů (Budinský a kol. 1994, 9). Tento úřad mimo jiné vytvořil soupis nálezů z chabařovického muzea, který je pro mnohé z nich jediným zdrojem informací (dostupné v digitálním archivu ARÚ AV ČR).

V období do roku 1945 se výzkumy výše zmíněných institucí týkaly území v podhůří, s výjimkou středověkých fortifikací (například Weinzierlův výzkum na lokalitě Raubschloss).

Po druhé světové válce došlo k velkým změnám v archeologii severozápadních Čech. Němečtí badatelé, kteří zde v předchozím období téměř výhradně působili, odešli a nebylo je kým nahradit. Mnoho předmětů ze sbírek se po válce ztratilo. Menší muzea postupně zanikla a bylo rozhodnuto, že hlavním muzejním archeologickým pracovištěm budou Teplice. Muzeum v Ústí nad Labem provádělo jen menší výzkumy. Protože bylo potřeba provádět především záchranné výzkumy na dolech, vznikla v roce 1953 mostecká expozitura Archeologického ústavu Československé akademie věd. Do oblasti přišla řada nových českých archeologů (např. E. Neustupný, D. Koutecký, V. Kruta). Protože v Podkrušnohoří probíhala (a stále probíhá)

[23] Mezi převedenými předměty byly například i laténské nálezy z Meziboří nebo silicitová dýka z Nového Města.

intenzivní výstavba a těžba, soustředily se všechny dotčené instituce na tuto oblast a prostoru Krušných hor se nevěnovaly. Dílčím způsobem byla před rokem 1990 Expoziturou Most zkoumána pouze horská sídliště mladší a pozdní doby bronzové na Chomutovsku, v Místě (léta 1963–65, 1973), Černovicích (1976) a Podhůří – Kundtraticích (1968–73, 1978). Středověkým cestám přes Krušné hory se věnovali v 80. letech 20. století T. Velímský a E. Černá. Zájem o středověk Krušných hor poněkud ochabl od poloviny 90. let a byl obnoven ÚAPPSZČ v Mostě v souvislosti s montánní archeologií (Vágner 2017, 11–12). Pokud dochází v Krušných horách k výzkumům v souvislosti s prehistorickými aktivitami, je to opět na horských sídlištích (např. Osek). Zcela zásadním způsobem pohled na využívání hor v pravěku změnilo používání detektorů kovů, většina nálezů je však nepublikována a jen část byla odevzdána archeologickým institucím nebo muzeím (viz dále).

2 Doklady antrpogeních aktivit v horách a osídlení v podhůří

2.1 Paleolit a mezolit

2.1.1 Starý a střední paleolit

Ve východním Podkrušnohoří registrujeme jen ojedinělé nálezy štípané industrie, jejíž příslušnost ke staršímu a střednímu paleolitu je diskutabilní (např. Hrdlovka; Rusó 1990). Řada dalších jednotlivých nálezů je jen volně zařazena do paleolitu.[24] Zcela zásadní lokalitou je Bečov u Mostu, místo s výchozy křemence typu Bečov. Přestože jde o lokalitu vzdálenou od úpatí Krušných hor 22 km, považuji za nutné se o ní více zmínit. Lokalitu objevil roku 1964 K. Žebera a od roku 1965 zde prováděl průzkum J. Fridrich. Leží mezi Mostem a Louny na jižním okraji katastru obce Bečov na Písečném vrchu s nejvyšší kótou 317,2 m n. m. Vrch převyšuje okolí o cca 50 m a byl 900 m široký a 1300 m dlouhý. Je pozůstatkem čtvrtohorní sopečné činnosti a je přirozeným výchozem hlavně bělavých a žlutavých křemenců. Bečovský křemenec má mnoho podtypů. Pro svou výbornou štěpnost a pevnost byl od pravěku

[24] Například: Hudcov (Budínský 1978, 85), Hrbovice (Gabriel 1987,12), Kamenná Voda (Vencl 1987, 10), Záluží (Neustupný 1963), Židovice - zaniklá obec u Bečova (Fridrich 1965).

vyhledávanou surovinou. Doloženo je osídlení starého paleolitu, středního paleolitu, mladého paleolitu (magdalenien) a doby bronzové, kdy byl těžen pískovec na výrobu zrnotěrek (Fridrich 1972, 249). Západně od lokality bylo mohutné koryto Paleoohře, která zde tekla ještě na konci staršího pleistocénu. V glaciálu Riss tekla Ohře již v místě dnešního koryta, ve starém se však předpokládají jezera a bažiny (Fridrich 1976, 10).

V polohách Bečov I a II byly nalezeny doklady osídlení ze starého paleolitu. Jde o velké množství štípané industrie z místního křemence a křemence typu Skršín, jehož výchozy se nalézají severovýchodně od Bečova (Vencl - Fridrich 2007, 25). Podobný (výrazně menší) soubor artefaktů je z Židovic,[25] 4 km jihovýchodně od Mostu. Materiálem je téměř výhradně křemenec typu Skršín (Fridrich 1982, 106).

Do středního paleolitu je kladeno zkoumané osídlení v poloze Bečov I (mj. sídlištní objekt pod abri) a sběry doložené Bečov IV (Fridrich - Sýkorová 2005,14–21). Uváděné množství nasbíraných artefaktů[26] budí jisté otázky, zda se z části nejedná o pseudoartefakty.

Bohužel v případě Bečova jde v Podkrušnohoří o ojedinělou lokalitu a zatím nemáme doklady o případné distribuci výrobků z křemenců (pro tato období) do oblasti blíže Krušným horám.

2.1.2 Mladý paleolit

Pravděpodobně malá lovecká stanice aurignacienu je doložena u Bečova (Fridrich 1972, 254). Jediná doložená lokalita gravettienu[27] v blízkosti sledovaného prostoru byla odkryta v létě 1987 při stavbě dálnice v údolí řeky Bíliny (na levém břehu). Na jižním úpatí kopce Rovný (376 m n. m.) bylo zkoumáno intenzivně obývané sídliště. Nacházelo se v nadmořské výšce 174 m n. m., 200 metrů od současného toku Bíliny. Na ploše o průměru asi 10 m bylo nalezeno ohniště, na kterém se topilo kostmi a tukem, a velké množství štípané industrie (přes 9 500 kusů, převažují silicity glacigenních sedimentů ze severních oblastí). V několika jamkách byly depoty industrie a kostí. Tyto depoty se vykládají jako důkaz sezónního pobytu lovců. Jedna jáma obsahovala 10 kg červeného barviva (Vencl 1991, 191). Analýza spálených kostí

[25] Zaniklá obec.
[26] Přes 50 000 kusů industrie, převážně z místního křemence, patřících moustérienu (Vencl - Fridrich 2007, 27).
[27] Lokalita je některými autory řazena až do epigravettienu (např. Oliva 2016, 280–281).

datuje lokalitu do doby 14 280 ± 120 BP, což se zdá nepravděpodobné. 2 km od předchozí lokality (měření v mapě ukazuje vzdálenost asi 3 km) bylo roku 1988 v chráněném údolí u Radejčínského potoka, 750 m od řeky Bíliny, nalezeno při výzkumu laténských objektů 17 čepelových artefaktů a kosti koně a bizona (Vencl – Fridrich 2007, 78–80).

Zpracování bečovského křemence v magdalénienu je doloženo opět v Bečově (Fridrich 1972, 250–254). O distribuci tohoto materiálu na větší vzdálenosti svědčí i to, že se artefakty z bečovského křemence ojediněle objevují v magdalénienu i na Moravě (Nerudová 2007, 794).

2.1.3 Pozdní paleolit, Federmesser- Gruppe

V okolí někdejšího Komořanského jezera byla v souvislosti s těžbou uhlí již v 19. století nalézána štípaná industrie. Většina zdejších lokalit tak byla známa již před 2. světovou válkou. Tomu také odpovídají nedostatečně zaznamenané nálezové okolnosti. Kolekce nálezů se dostaly do různých muzeí nejen v okolí. Až do šedesátých let 20. století byly tyto nálezy připisovány především mezolitu. Revizí starých nálezů zjistil Sl. Vencl, že jde o pozdně paleolitickou skupinu s obloukovitě retušovanými čepelemi (nebo také technokomplex s hroty obloukovitě retušovaného týlu) - Federmesser-Gruppe, která byla rozšířena především v severoevropské nížině a k nám se dostala z Německa. Nálezy z Podkrušnohoří tak tvoří její jižní okraj. O správné zhodnocení lokalit se zasloužil Sl. Vencl. Na území severozápadních Čech je identifikováno 9 lokalit od Doupovských hor po Labe. Většina[28] tedy leží v blízkosti námi sledovaného prostoru (až na Kadaň – Jezerku, Dolánky a Pšov u Podbořan). Název skupiny je odvozen od typického nálezu, který tvoří asi desetinu artefaktů (ne však v severozápadních Čechách). Podle interpretace nálezů v Německu šlo o malé skupiny lovců, které se pohybovaly po krajině (Vencl 1970, 13; Vencl – Fridrich 2007, 118). Technokomplexy pozdního paleolitu se rozvinuly během oteplení allerød 11 950–10 760 př. Kr. (Vencl – Fridrich 2007, 106).

Jedna lokalita se nacházela na polykulturní lokalitě u Chabařovic. Z prostoru dolu Petri pochází 150 artefaktů (převážně čepelí), mezi nimi i dvě typu Federmesser. Většina industrie byla vyrobena z baltských pazourků, zastoupeny jsou ale i

[28] Jde o lokality, Komořany, Dolní Jiřetín, Horní Jiřetín, Souš (vše okr. Most), Chabařovice a Sebuzín (okr. Ústí nad Labem).

severočeské křemence typů Skršín, Bečov a Tušimice (Vencl 1970, 13–14). Tato lokalita se nachází pouze 4 km od úpatí Krušných hor.

Jedinou větší koncentraci sídlišť této skupiny nalezneme na březích bývalého Komořanského jezera (Souš, Komořany, Horní a Dolní Jiřetín). Jde o nálezy z přelomu 19. a 20. století, původně považované za mezolitické (Vencl 1970, 16–19). Sídliště u Komořanského jezera byla zakládána na jeho písčitých březích a pochází z nich pouze štípaná industrie. Bohužel staré nálezové zprávy nelze nijak ověřit a informace doplnit, všechny lokality byly zničeny pozdější těžbou.

Nedaleko Komořanského jezera, ale již na svazích Krušných hor, na mírném svahu v terénním sedle nedaleko hradu Jezeří, byl kolem roku 2006 nalezen soubor 29 kusů drobnotvaré štípané industrie (katalog 13, tab. 1.2) předběžně datované do pozdního paleolitu (Káčerik 2011).[29]

2.1.4 Mezolit

Změněné klimatické podmínky na konci paleolitu vedly k preferování jiných lokalit vybíraných lovci k usídlení. Do nedávné doby byl jediným prokazatelně doloženým mezolitickým osídlením soubor stanovišť březích Komořanského jezera. Jedná se o lokality totožné s předchozím osídlením pozdněpaleolitickým. Přestože se jedná o stanoviště v nevelké vzdálenosti od Krušných hor (rozmezí cca 1,5–8 km od úpatí), doklady o využívání hor chyběly. Jistou výjimkou by mohly být ojedinělé nálezy štípané industrie v okolí Moldavy (2 kusy) a Nového Města v Krušných horách (2 kusy). Industrie byla Sl. Venclem označena za mezolitickou, respektive předneolitickou (Vencl 1991a; 1991b). Je otázkou, zda tomu tak bylo na základě tvarové charakteristiky, nebo jen místa nálezu mimo tradiční zemědělské osídlení. Ani jeden z artefaktů se mi zatím nepodařilo dohledat. Podobně některé kusy štípané industrie z okolí Nakléřova (viz dále) by mohly být předneolitické. K nim bychom snad mohli přiřadit i škrabadlo (katalog 36, tab. 1.3) nalezené při terénních úpravách v zahrádkářské kolonii u Krupky (450 m n. m.) Jde o nález z blízkosti cesty z Krupky do Horní Krupky.[30]

[29] Soubor zpracovává J. Eigner.
[30] Tato cesta existovala nepochybně ve středověku, ale nálezy z eneolitu naznačují její možnou existenci již v pravěku (viz dále).

Zcela nový pohled na využívání hor nám otevírají nálezy z let 2015 a 2016.[31] Při upouštění přehrady Fláje[32] (katastrální území Fláje a Horní Jiřetín), která se nalézá na vrcholových planinách Krušných hor, došlo na devíti místech k nálezům štípané industrie.[33] Jde o odpad z výroby nástrojů, polotovary (čepele) a hotové nástroje (škrabadla, hroty). Materiálem byly především severské pazourky, křemenec typu Skršín a porcelanity (katalog 6, tab. 1.1). Podle tvarů ze dvou souborů J. Eigner datoval kolekce do starší fáze mezolitu (Eigner 2016). Lokality se nalézají v nadmořské výšce kolem 730 m n. m. v místech, kde se do Flájského potoka vlévají potoky Radní, Rašeliník a řada drobných bezejmenných vodotečí. Od doposud známých mezolitických stanic kolem Komořanského jezera jsou flájské lokality vzdáleny jen něco přes 12 km vzdušnou čarou (Mapa 4). Nálezovými okolnostmi i přírodním prostředím situace připomíná objevení pozdně paleolitických a mezolitických stanovišť na Šumavě.

Vzhledem ke způsobu hospodaření v Krušných horách dochází k novým nálezům štípané industrie jen zřídka, avšak můžeme doufat, že podrobnější terénní průzkum přinese v budoucnu další poznatky o využívání hor na našem území v dobách předneolitických.

[31] Za informaci děkuji J. Eignerovi.
[32] Přehrada byla uvedena do provozu roku 1960.
[33] Celkem se jedná o 238 kusů štípané industrie.

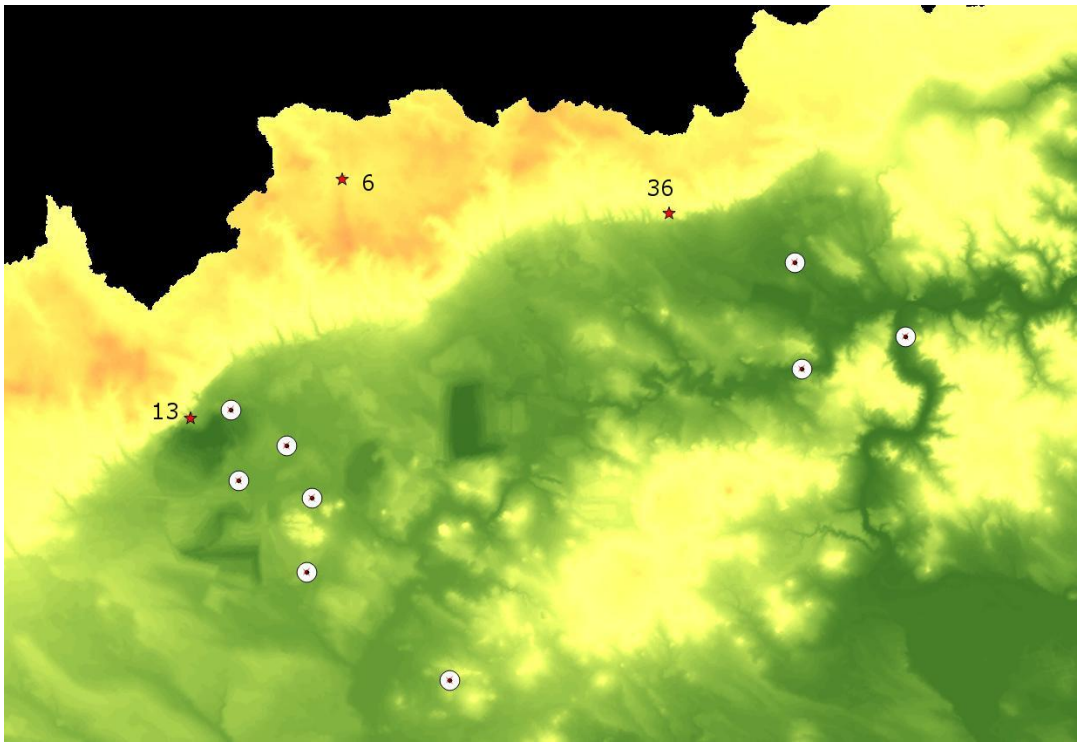

Mapa 4. Pozdní paleolit a mezolit. 6 Fláje; 13 Jezeří; 36 Krupka; ○ významné lokality v Podkrušnohoří.

2.1.5 Pozdní paleolit a mezolit na Šumavě

Již v letech 1983 a 1984 byly při poklesu hladiny Lipenské přehrady nasbírány na březích štípané artefakty řazené do mezolitu. Celkem šlo o 2260 kusů z 15 nalezišť. Nadmořská výška lokalit je kolem 725 m n. m. (Vencl 1989, 497). Tento objev, v místech, kde to nikdo nečekal, vzbudil zájem badatelů a na přelomu 20. a 21. století následovaly další sběry a sondáže v okolí přehrady. Ty přinesly objevení dalších lokalit s nadmořskou výškou až 770 m n. m. (Pernek 3). Štípaná industrie z Lipenska byla vyhodnocena jako pozdně paleolitická a mezolitická (Šída – Fröhlich – Chvojka 2008, 30). Nedaleko Lipna, při záchranném výzkumu hradu Vítkův Kámen, byly v nadmořské výšce 1035 m n. m. nalezeny dva pravděpodobně pozdně paleolitické artefakty (Šída – Fröhlich – Chvojka 2008, 5–6). Nejvýše nalezené artefakty (1300 m n. m.) by měly být od vrchu Třístoličníku (Čuláková – Eigner – Metlička – Přichystal – Řezáč 2012, 20). Z jiných částí Šumavy pochází další mezolitické nálezy. Nejvýše položenou lokalitou je Javoří Pila u Modravy (1016 m n. m.), kde bylo nalezeno cca 150 kusů štípané industrie (Šída – Fröhlich – Chvojka 2008, 23). Koncentrace lokalit při horním toku Otavy má výškové rozpětí přibližně mezi 430 a 700 m n. m. Nejvýše

leží lokalita Velhartice (703 m n. m.), je to však naleziště ojedinělé (Šída – Eigner – Fröhlich – Moravcová – Franzeová 2011, 165).

2.1.6 Pozdní paleolit a mezolit na českomoravském pomezí

Na rozdíl od Šumavy nemáme dosud doloženy doklady o aktivitách paleolitický a mezolitických lovců ve vyšších nadmořských výškách. Všechny známé lokality se nalézají v rovinách. Na malé Hané je dokladů velmi málo, jde zpravidla o ojedinělé nálezy štípané industrie. To platí pro celý paleolit a mezolit. Větší množství mezolitických lokalit bylo objeveno na Lanškrounsku, kde se uplatnila místní surovina, šedomodrý spongolit (rohovec) typu Ústí nad Orlicí (Vích 2014a, 25–26). Pozdně paleolitická stanice byla zkoumána v Bohuňovicích u Litomyšle, ale ta leží v nadmořské výšce 314–316 m n. m. (Moník – Vích 2014, 67–68). Na Litomyšlsku je mnoho rovinných lokalit, kde byla nasbírána štípaná industrie paleolitu a mezolitu (údaje z ADČ 2013).

2.2 Neolit

Osídlení prvních zemědělců je vázáno na kvalitní půdy v nadmořských výškách do 250 m n. m. Většina sídlišť v Čechách se nacházela na mírných svazích v místech se současnými průměrnými teplotami 7–9 °C, na hnědozemi, podél větších vodních toků či jejich přítoků, přibližně do 300 m od vodního zdroje (Rulf 1983, 75). V celé sledované oblasti Podkrušnohoří,[34] která tvoří východnější část regionu č. 16 s neolitickým osídlením (Podkrušnohoří), jak byl vymezen ve studii z roku 1979 (Pavlů – Zápotocká 1979), bylo doloženo neolitické osídlení od starší fáze kultury s lineární keramikou, přes přechodnou fázi, tzv. šárecký stupeň, až po kulturu s keramikou vypíchanou.[35] Přírodními podmínkami se liší od zbývajících severočeských neolitických sídelních regionů,[36] protože je zde osídlení v nadmořské výšce od 250 do 350 m n. m.[37] (Zápotocká 2009, 106). Protože velmi často nalézáme

[34] Oblast od Ústí nad Labem po Chomutov
[35] V celém regionu č. 16 bylo zaznamenáno osídlení s kulturou s lineární keramikou na 106 katastrech, s kulturou s vypíchanou keramikou na 88. Tento vysoký počet je dán rozsáhlou těžbou uhlí, a tudíž množstvím výzkumů (Zápotocká 2009, 106).
[36] Č. 14 Střední Poohří a č. 15 Litoměřicko.
[37] Nižší nadmořské výšky zde téměř nejsou.

obě kultury na totožných lokalitách, jak je běžné i jinde v Čechách (Pavlů – Zápotocká 2007, 17), můžeme uvažovat o soustavném osídlení bez výrazných hiátů.[38] Výhodné polohy se nachází především při toku řeky Bíliny a jejích přítocích. Mezi úpatím Krušných hor a řekou Bílinou nalezneme řadu sídlišť doložených sběry a náhodnými nálezy při těžbě, i sídlišť řádně zkoumaných.

Vzhledem k charakteru nálezů neolitických artefaktů v Krušných horách (ojedinělá broušená a štípaná industrie), které nelze blíže řadit do jednotlivých fází neolitu,[39]nebudu se zabývat detailním chronologickým dělením osídlení, ale omezím se na dělení podle kultur. Na Ústecku je doloženo[40] osídlení kultury s lineární keramikou na 15 katastrech, jedna lokalita (Střekov) však leží na pravém břehu Labe. Kultura s keramikou vypíchanou je zaznamenána na 12 katastrech, všechny jsou totožné s předchozí. Zjevný je mikroregion Chabařovicko a koncentrace osídlení podél řeky Bíliny (Stadice, Řehlovice) a jejích přítoků, z nichž ty pravobřežní zasahují do Českého středohoří (Radejčín). Ke Krušným horám tak zjevně mohou mít bližší vztah jen lokality na Chabařovicku.[41] Jedná se především o rozsáhlé osídlení na katastrech Český Újezd, Hrbovice a Chabařovice. Jde o dnes z větší části odtěženou polykulturní lokalitu s rozlohou 90 ha, která se nacházela na mírném sprašovém svahu (mocnost spraše až několik metrů) u soutoku Ždírnického a Podhořského potoka v nadmořské výšce pod 200 m n. m. Ze severovýchodu byla chráněna Střížovickým vrchem (Zápotocká – Muška 2007, 4). Na této lokalitě registrujeme dlouhodobé osídlení ze staršího i mladšího neolitu, ale stále čekáme na celkové publikování.[42] Vzdálenost k úpatí Krušných hor je asi 4 km, k nejbližšímu neolitickému artefaktu z hor (zlomek kopytovitého klíny z Krupky) 8 km. Z prostoru blíže horám pochází jen několik ojedinělých nálezů broušené industrie[43] a nově nasbírané štípané industrie,[44] která ale čeká na bližší identifikaci, bude-li to možné. Ojedinělý a jednorázový nález neolitické keramiky na vrchu Horka u Chlumce (Dig. arch. č. j. 2111/58) považuji za sporný, ale

[38] Z porovnání osídlení na jednotlivých katastrech vyplývá, že ve starším neolitu bylo osídlení hustší a na více katastrech než v neolitu mladším.
[39] Někdy je těžké rozhodnout, zda jde o neolit, či eneolit.
[40] V celé kapitole jsou číselné údaje o katastrech s neolitickými sídlišti převzaty z ADČ 2013.
[41] Okolí Stadic je od jejich úpatí vzdáleno již kolem 10 km.
[42] Publikovány byl jen části výzkumů a dílčí studie (Popelka 1987; Zápotocká – Muška 2007; Lička – Hložek 2011)
[43] Např. kamenná tesla (Dig. arch. č. j. 2113/58) a sekera (Cvrková 1986) z Přestanova, kopytovitý sekeromlat a klín z Varvažova (Budinský 1977, 51).
[44] Severní kraj katastru Chabařovic, 1,5 km od úpatí hor.

ne vyloučený. Další četné sběry na lokalitě neolitické nálezy nepřinesly (Cvrková 1984, Budinský 2009 ad.).

Při výzkumu v centru města Ústí nad Labem byl zachycen rondel se dvěma příkopy, předběžně datovaný do IV. fáze kultury s vypíchanou keramikou, jehož průměr byl asi 80 m (Řídký 2011, 34). Jde zatím o jediný objevený rondel v Podkrušnohoří,[45] ale výzkum není zpracován. Přítomnost sociokulturní stavby naznačuje význam oblasti při soutoku Labe a Bíliny s nedalekým hustě osídleným Chabařovickem.

Nejpočetněji jsou obě neolitické kultury zastoupeny na Teplicku. Je to dáno z části stavem výzkumu, z větší části přírodními podmínkami. Krajina kolem řeky Bíliny je více otevřená, byly zde větší plochy úrodné půdy. Vzdálenost mezi Českým středohořím a Krušnými horami je kolem 15 km. I na Teplicku se neolitické osídlení koncentruje podél řeky Bíliny. Sídliště kultury s lineární keramikou bylo doloženo na 33 katastrech, s keramikou vypíchanou na 24 katastrech. Část leží ve větší vzdálenosti od hor, na pravém břehu Bíliny, respektive na pravobřežních přítocích. Taková sídliště pak mají daleko blíže k Českému středohoří než ke Krušným horám (např. lokality Žalany, Bžany, Hrobčice, Kučlín ad.). Ke Krušným horám mají blízko sídliště, která navazují na oblast Chabařovicka, Modlany, Srbice a Soběchleby. V Modlanech kromě mnoha starších sběrů proběhl výzkum v roce 2011 (Káčerik 2012), výzkum polykulturní lokality v Srbicích (Budinský – Koutecký 1978, 83, soupis materiálu Budinský 2014, 132–139) není publikován. Ze Soběchleb jsou jen zlomek nádoby kultury s vypíchanou keramikou, kamenný klín a dvě kamenné sekery (Budinský 2014, 131).

Další výraznou koncentraci neolitických sídlišť nalezneme v povodí Lomského a Loučenského potoka na hranicích s Mosteckem. Kvůli velkolomu[46] zde byla zkoumána řada polykulturních lokalit. Neolitická sídliště byla na katastrech Liptic, Libkovic, Hrdlovky, Břežánek, Břešťan, Jenišova Újezdu a Mariánských Radčic. Sídliště ležela v rozmezí 5 až 10 km od úpatí Krušných hor. Kromě soupisů lokalit a nálezů (Budinský 1978) byly publikovány jen předběžné souhrny (Beneš 1995) nebo dílčí části výzkumů (Beneš 1991). V poslední době byla důkladně zpracována lokalita

[45] Nejbližší je ve Vchynicích u Lovosic v Poohří, tedy blízko soutoku Labe a Modly, vzdálenost rondelů je 16 km.
[46] Lom Bíliny, dříve Velkolom Maxim Gorkij.

Hrdlovka[47] v diplomových pracích (Vondrovský 2011 a 2015). Výzkum sídlišť u Libkovic[48] a Mariánských Radčic v nedávné době[49] souvisí s rozšiřováním lomu blíže k horám a je předpoklad, že dojde d dalším objevům. V celé oblasti je doloženo osídlení od starší fáze kultury s lineární keramikou po mladší fáze kultury s vypíchanou keramikou včetně přechodové fáze mezi oběma kulturami. Ta byla zachycena např. v Hrdlovce (Vondrovský 2015, 149) nebo Mariánských Radčicích (Čech – Soukup 2015, 19–20).

Na Mostecku (včetně již výše uvedených lokalit) bylo zjištěno 24 katastrů s osídlením kultury s lineární keramikou a 11 s vypíchanou keramikou. Jižní a jihozápadní část Mostecka se otevírá směrem do Poohří (k říčce Chomutovce, která se u Postoloprt vlévá do Ohře), a není tak sevřena mezi Krušné hory a České středohoří.[50] Pro sledovaný prostor mají význam především lokality u bývalého Komořanského jezera a severně od Mostu, tedy na levém břehu řeky Bíliny (Horní a Dolní Jiřetín, Ervěnice, Souš, Komořany, Kopisty, Pařidla, Braňany). Ve většině jde o staré nálezy převzaté do sbírek (více např. Budinský 1977; Koutecký a kol. 1980), jen v několika případech se jedná o větší výzkum. Obě neolitické kultury byly například dokumentovány na lomu Ležáky u Kopist, patrně z nedostatku času bylo zkoumáno jen 10 objektů a zbytek sesbírán (Koutecký 1973, 50). Z nových výzkumů můžeme jmenovat katastr Libkovic (např. Káčerik 2007). Na Mostecku se neolitické osídlení v okolí Komořanského jezera přibližuje Krušným horám na vzdálenost 1,5 až 5 km.

I na Teplicku a Mostecku se mezi úpatím hor a zjištěnými neolitickými sídlišti setkáváme s ojedinělými nálezy kamenné broušené industrie. Jde například o kamenné sekery z Oseka (č. j. 7500/47) a Horního Litvínova (č. j. 6994/50) a kopytovitý klín z Lomu (Preidel 1934, 74).[51] U některých artefaktů by se mohlo jednat i o nálezy z hor (katastry do nich zasahují), ale není uvedena přesnější lokalizace.[52] Ojedinělé jsou nálezy štípané industrie, např. úštěpy z Oseka (Budinský 1978, 140). Časové zařazení některých artefaktů není jisté, mohlo by jít i o eneolit. Na polích na hranicích katastrů

[47] Polykulturní lokalita o rozloze 25 hektarů v poloze Velký Fírek, na katastrech Liptice a Hrdlovka, je zajímavá mimo jiné zachycením půdorysů 71 dlouhých neolitických domů (Beneš 1995, 65–66). Za pozornost stojí i depot asi 35 použitých mlecích kamenů v objektu 838 (Beneš 1991, 38).
[48] Větší výzkum polykultruní lokality U cihelny u Libkovic proběhl již v letech 1988–1991, převážná část objektů (včetně 10–15 domů) patřila kultuře s lineární keramikou, kultura s vypíchanou keramikou je zastoupena méně (Káčerik 2007).
[49] Výzkumy AUAV ČR a UAPPSZČ.
[50] Lokality Malé Březno, Havraň, Polerady aj.
[51] Na Teplicku jde dále o nálezy z katastrů Běhánky, Bystřice, Háj, Krupka, Pozorka a Proboštov (Budinský 1978, 9, 48, 60, 110, 141).
[52] Krupka a Běhánky.

Unčín a Přestanov byla v nedávné době nasbírána kolekce několika desítek kusů štípané industrie. Artefakty se nacházely v rozmezí 700–1300 m od úpatí hor. Zatím zůstávají blíže nedatované.[53] Industrii nedoprovázela keramika. Nově se objevují jednotlivé kusy štípané industrie na polích podél Krušných hor mezi Soběchleby a Chlumcem, vzdálenost od hor je cca 1,5 km (nepublikováno).

S pohřebními aktivitami se setkáváme ve sledované oblasti Podkrušnohoří na sídlištích ve starším neolitu spíše ojediněle, v mladším častěji. Samostatný pohřební areál nebyl doposud nalezen.

2.2.1 Neolitické nálezy z hor

V současné době z celého sledovaného úseku hor máme k dispozici několik ojedinělých nálezů broušené a štípané industrie, u části z nich není jisté časové zařazení (neolit až eneolit). Bezprostředně na úpatí hor byl u Žandova nalezen silicitový úštěp a o několik metrů vedle zlomek kamenné sekery (katalog 94 a 93, tab. 4.2 a 4.1). Z vrcholových partií Krušných hor pochází dvě kamenné sekery (katalog 25 a 27. tab. 2.1 a 2.2), nalezené u Krásného Lesa (jižně a východně od obce) a kopytovitý sekeromlat nalezený u Mníšku (katalog 41, tab. 3.3).[54] Štípaná industrie byla nalezena na vrchu Špičák (katalog 28, tab. 2.3) a dva kusy na loukách u Nakléřova (katalog 50 a 51, tab. 3.5 a 3.4). V druhém případě jde o nezvyklé nálezové okolnosti, byly náhodně nalezeny při amatérském detektorovém průzkumu při vyzvedávání mladších novověkých artefaktů.[55] Další štípaná industrie byla nalezena až u Malého Háje (katalog 38).[56] Silicitové jádro nalezené již roku 1874 je datováno obecně do neolitu/eneolitu.[57] Při cestě z Krupky do Horní Krupky, tedy směrem na vrcholy hor, byla nalezena část kopytovitého klínu (katalog 35, tab. 3.1). Také v okolí hradu

[53] V kolekci nejsou žádné typické nástroje, snad by mohlo jít o neolit. Pole zůstává neoráno, proto zatím nejsou možné další sběry.
[54] Jde tak o nálezy z nejvýchodnější a nejzápadnější oblasti sledované části Krušných hor.
[55] Podobných případů bylo podle výpovědí detektorářů více, ale pouze dva se podařilo blíže lokalizovat.
[56] Malý Háj – Rudolice v Horách.
[57] Silicitový hrot ze stejného katastru bude patrně mladší, pravděpodobně až z eneolitu nebo starší doby bronzové (viz dále).

Rýzmburk u Oseka[58] měla být nalezena kamenná sekera (katalog 10).[59] Opět se jedná o nález blízko středověkých cest, což naznačuje jejich možné užívání dříve.

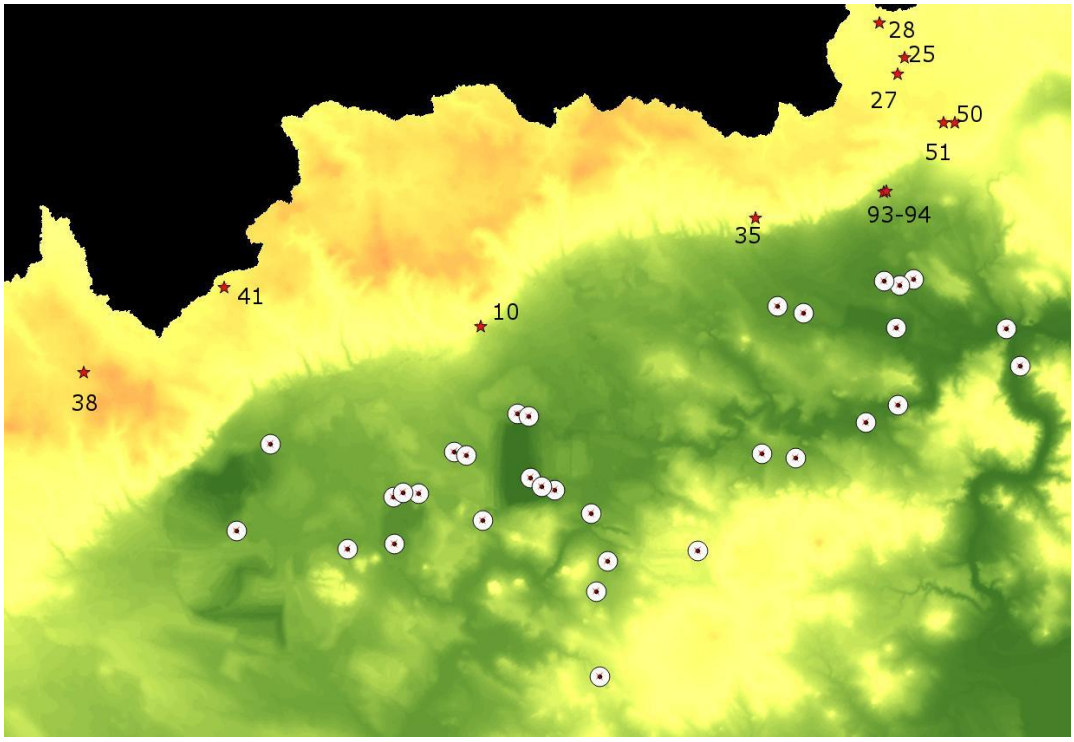

Mapa 5. Neolit. 10 Hrad Osek; 25, 27, 28 Krásný Les; 35 Krupka; 38 Malý Háj; 41 Mníšek; 50, 51 Nakléřov; 93, 94 Žandov; ○ sídliště.

2.2.2 Neolit na Šumavě

Neolitické osídlení je v jižních Čechách zastoupeno jen několika málo lokalitami. Tím se tento region (číslo 18) výrazně liší od zbylých regionů. Kultura s keramikou lineární je známa z 11 katastrů, s keramikou vypíchanou pouze ze tří. Je to dáno přírodními podmínkami, které nebyly vhodné pro první zemědělce. Nejjižnější osídlení je u Českého Krumlova (Zápotocká 2009, 109). Přesto i na Šumavě, ve vyšších nadmořských výškách, nalézáme ojedinělé neolitické artefakty, především broušenou industrii.[60] Přímo z horského prostředí Šumavy jsou uváděny tři kamenné artefakty, z nichž jeden bude patrně hromový klín.[61] Všechny byly nalezeny u

[58] U hradu je doloženo sídliště z pozdní doby bronzové (viz dále).
[59] Předmět se v mosteckém muzeu nepodařilo dohledat. V Dig. arch. č. j. 7499/47 je uváděn kopytnatý klín, což ale neodpovídá původním muzejním záznamům.
[60] Opět narážíme na problém přesného datování neolit – eneolit.
[61] Kamenný sekeromlat nalezený v bouračce domu v Černé v Pošumaví (Michálek 1973)

Lipenské přehrady,[62] tedy v nadmořské výšce kolem 730 m n. m. Většina nově nalezených artefaktů nepochází přímo z horského prostředí, ale z okolí větví pozdější, středověké Zlaté stezky, v nižších partiích např. na Prachaticku[63] a Vimpersku. Na Strakonicku (Radčice) dokonce osídlení kultur s lineární a vypíchanou keramikou zasahuje do nadmořské výšky kolem 400 m n. m. (Zápotocká 2011, 124).[64] Kriticky byly nálezy ojedinělé broušené a štípané industrie v jižních Čechách naposledy zhodnoceny v Archeologických rozhledech a byly označeny jako pravděpodobné hromové klíny (Vondrovský a kol. 2018, 177, Obr. 20). Kromě sezónního využívání hor pro sběr a lov (pastevectví vzhledem ke vzdálenosti sídlišť můžeme vyloučit) mohou nálezy souviset s distribucí bavorských jurských rohovců, která v neolitu vrcholí (více Burgert 2016).

2.2.3 Neolit českomoravského pomezí

Osídlení českomoravského pomezí je jak z české, tak z moravské strany vázáno na úrodné půdy, a to i přes to, že na Malé Hané se nadmořská výška pohybuje mezi 300 a 400 m n. m. Osídlení kultury s vypíchanou keramikou zde ale chybí. Na přelomu neolitu a eneolitu sem proniká kultura s moravskou malovanou keramikou (Vích 2014a, 27–29). Přehled lokalit s neolitickými nálezy nám podává několik článků D. Vícha (2002; 2004; 2012). Drtivá většina nálezů je však vázána na širší zázemí sídlišť na úrodné půdě a nepřesahuje nadmořskou výšku 450 m n. m. Nejvýše (kolem 420–450 m n. m.) byla keramika (kultura s lineární keramikou) spolu se štípanou a broušenou industrií nalezena u Drvalovic (Vích 2012, 30–31). Ojedinělé nálezy broušené industrie pochází i z vyšších poloh, např. sekeromlat z Řepníků (470 m n. m.), z Dětřichova (kolem 500 m n. m.) jsou plochá sekera a týl sekeromlatu (Vích 2012, 39). Nejvýše položenými nálezy (kolem 570 m n. m.) jsou broušené industrie z prostoru hradiště Mařín u Křenova (Vích 200, 4). Až na tento případ se nepodařilo zjistit, že by ojedinělé nálezy pocházely z dominantnějších krajinných prvků.

[62] Část kopytovitého klínu z Černé v Pošumaví (Zavřel 1987, 29) a sekera z Frymburka (Chvojka 2001).
[63] Např. u Kovanína (560 m n. m.) byl nalezen sekeromlat kultury s vypíchanou keramikou (Chvojka – Perman 2004, 37–38).
[64] Z vyšších poloh, např. Řiště (513 m n. m.), kamenný sekeromlat s příčným ostřím (Michálek2000, 159).

Katastr	Kultura	Nadmořská výška (m n. m.)	Vzdálenost od hor (km)
Bílina	LnK, VK	240	10
Braňany	Lnk	250	9,5
Břešťany	Lnk	220	7,5
Březánky	LnK, VK	220	8
Bžany	LnK, VK	220	10
Dolní Jiřetín	LnK	230	5
Ervěnice	LnK, VK	250	4
Hrbovice	LnK, VK	180	5
Hrdlovka	LnK, VK	210–250	3
Hrobčice	LnK, VK	300	14
Jenišův Újezd	LnK, VK	220	6,5
Komořany	LnK, VK	230	4,5
Kopisty	LnK, VK	270	6,5
Křemýž	LnK	260	9
Kučlín	LnK	260	13
Libkovice	LnK, VK	240	4,5
Liptice	LnK, VK	240	5,5
Mariánské Radčice	LnK, VK	250	4,6
Pařidla	LnK, VK	250	6,5
Prosetice	LnK, VK	200	5
Radovesice	LnK, VK	320	14
Souš	LnK	230	8
Stadice	LnK, VK	165–170	10
Světec	LnK, VK	220	10
Tuchomyšl	LnK, VK	210	6,5
Ústí nad Labem – Trmice	LnK, VK	150	7
Žichov	LnK, VK	380	17,5

Tab. 1. Vybraná sídliště neolitu Podkrušnohoří.

2.3 Eneolit

Eneolit je poměrně dlouhým a komplikovaným obdobím zemědělského pravěku. Kromě zásadních změn v zemědělství je charakterizuje i první využívání kovu – mědi. Ta se však uplatňuje více ve východních oblastech Evropy a v severozápadních Čechách je při současném poznání poměrně vzácná.

2.3.1 Raný eneolit

Nálezová základna časného eneolitu je v celých Čechách dosti chudá, což je zčásti zapříčiněno nezdobenou, a proto špatně identifikovatelnou keramikou, nebo chudou výbavou hrobů. Poněkud lépe je doložena kultura jordanovská, michelsberská a keramika schussenriedská (Neustupný 2008, 38). Kultura aichbühlská je zachycena pouze dvěma nádobami na lokalitě Slatinice (Koutecký 1980, 101).[65]

Nejvíce časně eneolitických objektů je řazeno do mladolengyelského stupně a k jordanovské kultuře. Na sledovaném území jde o sídliště, hroby i ojedinělé nálezy. Jedná se o žárový hrob ze Světce a kostrový hrob s měděným korálkem z Bíliny (pískovna dolu Rudiay II). Sídlištní objekty byly zachyceny na 20 lokalitách a z několika dalších pochází ojedinělý střepový materiál (soupisy lokalit Králová 2003, 114–118; Zápotocký 1996, 405–426).

Prvním dokumentovaným výrazným celkem michelsberské kultury byl nález z Mostu – Čepirožské výšiny (297 m n. m.),[66] kde v jediné jámě (zásobnici) bylo množství keramiky včetně tulipánovitých pohárů. Torza dvou tulipánovitých pohárů pochází i z nedaleké lokality Souš (230 m n. m.) na pravém břehu Bíliny. Na místě zaniklé obce Holešice (282 m n. m.), cca 5 km od obou předchozích lokalit, byl také nalezen sídlištní materiál michelsberské kultury (Králová 2003, 115). Další poháry pochází z Neštěmic (141 m n. m.) a Ústí – Bermeiserovy cihelny (165 m n. m.). Prozatím jde o skupiny ojedinělých nálezů, které dělí cca 38 km. Zcela zřejmý je vztah sídlišť k řekám, dvě leží na břehu Bíliny a jedna na břehu Labe (Zápotocký – Černá – Dobeš 1989, 30, 37, 45).[67]

Schussenriedská keramika netvoří v Čechách samostatnou kulturní skupinu, ale jde patrně o určitý kulturní vliv. V jižním Německu se nachází ve spojitosti

[65] Zaniklá obec u Mostu.
[66] Jde o JV úpatí výšiny.
[67] Čepirožská výšina je od Bíliny 4 km.

s kulturou michelsberskou, ale s výše zmíněnými nálezy u nás již ne (Neustupný 2008, 54). Schussenriedské džbánky jsou výrazněji zastoupeny v objektu 25 v Trmicích, který je kladen do postjordanovské fáze (Zápotocký 1996, 439). Střepy schussenriedské keramiky byly nalezeny i na lokalitách Kučlín a Ohníč (Zápotocký 1996, 408, 414).

Všechny raně eneolitické lokality se nachází v nadmořské výšce kolem 240 m n. m. Níže pochopitelně leží lokality u Labe (Ústí nad Labem, Neštěmice a Trmice – kolem 140 m n. m.). Z vyšších poloh jde jen o Čepirožskou výšinu (297 m n. m.) a Žichov (360 m n. m.). Ten také leží v největší vzdálenosti od řeky Bíliny, na okraji Českého středohoří, tedy mimo mnou výrazněji sledované území. Jde však o důležitou, dosud ne zcela doceněnou, polykulturní lokalitu, protože se zde nacházely patrně významné (především neolitické) dílny na štípanou industrii, které zpracovávaly křemenec typu Skršín z nedalekých výchozů (Vencl 1986, 483–500).

Většina lokalit leží na pravém břehu Bíliny. Na levém je jich 9, z toho 3 (Dolní Jiřetín, Dřínov a Komořany) jsou vázány na Komořanské jezero.[68] Je zcela zřejmé, že koncentrace osídlení je na Bílinsku, na Ústecku jde již jen o ojedinělé případy. Nejblíže Krušným horám[69] jsou lokality v okolí bývalého Komořanského jezera (od 1,5 km – Dřínov, do cca 4 km), Hrdlovka (3 km) a Libkovice (4 km). Všechny však leží na úrodné půdě v místech staršího osídlení a nelze u nich sledovat jakýkoliv vztah ke Krušným horám.

2.3.2 Starý eneolit

Osídlení ve starém eneolitu je spojeno s kulturou nálevkovitých pohárů. Oproti předchozímu období výrazně narůstá počet lokalit, ale sídelní oikumena zůstává prakticky nezměněna. Z více jak 30 sídlišť jich valná většina leží v okolí Mostu, jednak v okolí Komořanského jezera (Dřínov, Kopisty, Souš), jednak jižně a východně od současného města, v povodí Srpiny (např. Koporeč, Polerady, Líšnice, Patokryje). Další koncentraci osídlení nalezneme na Bílinsku a Duchcovsku, ať již přímo na řece Bílině (Bílina, Chotějovice ad.), nebo na přítocích (např. Loučenský potok – Jeníkov, Zabrušany ad.). Právě jen na Duchcovsku je více lokalit na levobřežních přítocích Bíliny (Zápotocký – Muška 1999, 9–28). Po proudu řeky dále, tak jako v předchozím

[68] Ze současného pravého břehu k nim musíme připočítat Souš a Ervěnice.
[69] Měřeno k úpatí.

období, počet sídlišť prudce klesá. Na Teplicku jde jen o ojedinělé nálezy a na Ústecku byly sídlištní objekty zachyceny na polykulturních lokalitách na katastru Hrbovic (jeden objekt ze starších výzkumů), Stadic a Tuchomyšle (blíže neurčený počet jam). Další sídlištní materiál pochází z několika míst Trmic a Ústí nad Labem (Zápotocký 2013, 448, 460–465). Nově bylo zkoumáno větší sídliště v Hrbovicích, materiál není doposud vyhodnocen (nepublikováno).

Poprvé se ve větší míře setkáváme s pohřebními areály. Jedno pohřebiště bylo patrně zničeno v Teplicích (Pražská ulice). Do teplického muzea se podle inventáře dostal materiál ze tří hrobů, zároveň byly ve stejné době získány „*čtyři typické baalberské hrobové nádoby*“, což by mohlo svědčit o rozsáhlejším pohřebišti. Na ojedinělý hrob by mohl ukazovat nález poháru z Ústí – Trmic (sportovní hřiště). Ve Světci byli v sídlištní jámě nad sebou pohřbeni dva nedospělí jedinci (Zápotocký 2013, 462–464). Na Mostecku byl skříňkový hrob zkoumán v Lužicích a z Korozluk pochází soubor nálezů pravděpodobně z hrobu (Zápotocký – Muška 1999, 13, 18–19).

Většina lokalit opět leží v nadmořské výšce kolem 250 m n. m. Výjimkami jsou Skršín (303 m n. m.) a Žichov (360 m n. m.), související s těžbou a zpracováním místních křemenců. M. Zápotocký upozorňuje na zajímavou linii výšinných lokalit Zabrušany, Světec, Kučlín a Mirošovice (390 m n. m.), která by mohla naznačovat komunikaci s Poohřím (Zápotocký 2013, 436), a zároveň Mirošovice leží jen 2 km od Žichova, který by na této trase také ležel. Tato lokalita by tak mohla souviset s distribucí křemence. Bohužel postrádáme nálezy (s výjimkou několika měděných – viz dále), které by mohly dokazovat komunikaci s oblastí za Krušnými horami. Jim se přibližují maximálně na vzdálenost několika kilometrů (nejblíže cca 5 km – Teplice, Hrbovice), tak jako v časném eneolitu. Nikdy však nejde o místa, která by se vymykala běžnému sídlištnímu standardu.

2.3.3 Střední enenolit – badenský kulturní okruh – řivnáčská kultura, kultura kulovitých amfor

Střední eneolit je vyplněn kulturou badenskou a řivnáčskou. Naše znalosti jsou zlomkovité[70] a osídlení nebylo nijak husté ve srovnání s oblastí středních Čech. Na

[70] Část lokalit reprezentují jen ojedinělé nálezy, v severozápadních Čechách je to celých 57 % (Zápotocký 2008, 423).

sledovaném území nalézáme sídliště badenské kultury jen na březích Komořanského jezera (Komořany, Dolní Jiřetín, Dřínov). Zbytek tvoří ojedinělé nálezy (Zápotocký 2008, 428–430).[71] Řivnáčská kultura je zastoupena 20 lokalitami na obou březích řeky Bíliny[72] v trojúhelníku mezi Ervěnicemi, Zabrušany a Hostomicemi. Dále na východ je jen lokalitě Hradiště. Můžeme vydělit dva mikroregiony řivnáčského osídlení, a to Mostecko a Bílinsko s Duchcovskem. Většinou jde o dříve již osídlené lokality s dobrou půdou a nadmořskou výškou kolem 250 m n. m. (soupis lokalit Zápotocký 2008).

Kultura kulovitých amfor je zastoupena jen několika málo nálezy (střepy) v Duchcově, Březánkách, Kučlíně a Stadicích. Sídliště byla prokazatelně zachycena jen v Kopistech a Hrdlovce a v labském údolí v Dolních Zálezlech (Dobeš 1993, 571–572). Přítomnost této kultury v SZ Čechách je považována za doklad spojení se Saskem a zároveň průnik lidu této kultury proti proudu Labe.[73] To by mohly potvrzovat i nálezy z Lovosic (Zápotocký – Dobeš 2000, 119–120).

2.3.4 Mladší eneolit – kultura se šňůrovou keramikou a kultura zvoncovitých pohárů

2.3.4.1 Kultura se šňůrovou keramikou

Kultura se šňůrovou keramikou[74] je nejhojněji zastoupeným obdobím eneolitu v Podkrušnohoří. Do 90. let 20. století bylo zaznamenáno 94 katastrů s nálezy této kultury na Mostecku, Teplicku a Ústecku.[75] Přestože se od té doby navýšil počet nálezů (nepublikované hroby u Mariánských Radčic či hrob v Bílině), jde o katastry s již dříve doloženými nálezy. Na řadě větších katastrů došlo k nálezům na více místech, především je tomu tak v Bílině a v Mostě. Nálezový fond tvoří jednak hroby, jednak ojedinělé nálezy, mezi nimiž drtivě převládají sekeromlaty. V malé míře se mezi nimi objevují i kamenné sekery, ojediněle štípaná industrie a střepy keramiky. U řady ojedinělých nálezů se dá předpokládat, že jde o rozrušené (případně

[71] Kamenná Voda a Patokryje na Mostecku a Ústí – Valtířov.
[72] Do 5 km od řeky.
[73] Zatímco ve středních Čechách jde o keramiku na sídlištích řivnáčské kultury, v SZ Čechách máme sídlištní objekty.
[74] Dále budou používány zkratky KŠK – kultura se šňůrovou keramikou; KZP – kultura zvoncovitých pohárů.
[75] V katalozích vydávaných v periodiku Praehistorica jsou nálezy děleny podle starých okresů (podle správního členění z roku 1955), tedy Teplicko, Ústecko, Duchcovsko, Bílinsko, Mostecko a Litvínovsko, zvlášť byla zpracována ještě oblast Lomského potoka.

nerozpoznané) hroby. Sídlištní objekty zatím nebyly, s jednou výjimkou, rozpoznány. Hroby se nacházejí ojedinělé (např. Střimice) nebo v malých skupinách (Most – Wettsteinova cihelna, 5 hrobů). Největší pohřebiště (s 34 hroby) bylo zkoumáno na Lomském potoce v Břešťanech. Největší koncentrace nálezů se jeví v bezprostředním okolí Mostu, opět i v blízkosti Komořanského jezera (Dolní Jiřetín, Komořany), další v povodí Lomského potoka od Březánek[76] po Mariánské Radčice a v Bílině a okolí. Je zřejmé, že osou osídlení byla řeka Bílina a její významnější přítoky. Na Teplicku a Ústecku je již nálezů výrazně méně (porovnán rozsah území a počet nálezů) a výrazně převládají ojedinělé nálezy. Na Teplicku z 16 katastrů byly hroby jen na 4 a na Ústecku z 11 na 2. Větší pohřebiště, s 19 hroby, bylo zkoumáno jen v Trmicích (katalogy lokalit Buchvaldek – Cvrková – Budinský 1987; Buchvaldek – Velímský 1987; Dobeš – Budinský – Muška 1991; Dobeš – Buchvaldek 1993; Dobeš – Rusó – Budinský 1991).

Jediné možné sídliště by bylo v Jenišově Újezdu, kde byly nalezeny fragmenty sídlištní keramiky (Turek 1995b, 92–93).

Protože neznáme polohu sídlišť, nemůžeme dobře sledovat jejich vztah k horám. Musíme předpokládat, že pohřební areály se nalézaly v nevelké vzdálenosti od sídlišť, tedy v nadmořské výšce kolem 250 m n. m. U několika lokalit lze předpokládat spojitost s těžbou křemenců (Bečov, Skršín, Mirošovice, ale i Kamenná Voda[77]). Jejich využívání je doloženo nálezy štípané industrie v hrobech, např. v Břešťanech. V celé kultuře však jako materiál výroby štípané industrie jednoznačně dominují severské pazourky (Neustupný 2008, 130).[78] Hroby nejblíže Krušným horám jsem zaznamenal v Proseticích a Libkovicích[79] (5 km k úpatí). S ojedinělými nálezy se však setkáváme nejen na úpatí hor, ale i ve vyšších polohách. Na dvou lokalitách není blíže místo určeno (Bystřice – kamenná sekera, Krupka – fasetovaný sekeromlat), přesto mohou pocházet z maximální vzdálenosti 1, respektive 2 km od úpatí hor. Dva sekeromlaty pak pochází z katastru Klíny (Obr. 3). Mohly tedy být nalezeny v nadmořské výšce kolem 800 m n. m. Je otázka, jak si ojedinělé nálezy v takovéto exponované poloze vysvětlit. Je známo, že se osídlení této kultury drží do

[76] Zaniklé Březánky, Břešťany, Jenišův Újezd, Libkovice.
[77] Málo známý křemenec typu Kamenná Voda
[78] Na našem největším pohřebišti ve Vikleticích byly pouze dvě čepele z tušimického křemence (Neustupný 2008, 130), přestože jeho zdroj byl nedaleko.
[79] V Libkovicích nebyly zaznamenány kostry, ale vzhledem k nálezu několika nádob jsou hroby vysoce pravděpodobné.

350 m n. m. Klíny leží na jedné z možných cest přes Krušné hory do Saska, nedaleko středověké cesty přes Křižatky (k cestě více Černá 1998), jejíž užívání je doloženo již pro mladší dobu hradištní. Jiný nález této kultury zde z horského prostředí postrádáme.

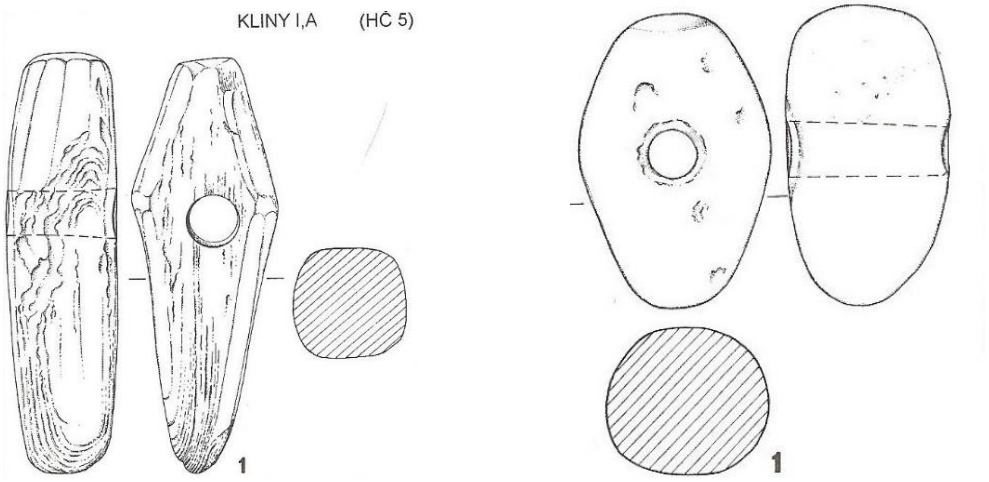

Obr. 3. Sekeromlaty z Klínů (Dobeš – Buchvaldek 1993).

2.3.4.2 Kultura zvoncovitých pohárů

V okresech Most, Teplice a Ústí nad Labem je tato kultura zaznamenána na 40 katastrech, z toho na několika (např. Bílina) hned několika lokalitami. Většinu tvoří jednotlivé hroby či malá pohřebiště o 2 až 3 hrobech. Větší pohřebiště byla jen v Radovesicích (12 kostrových a 1 žárový hrob) a patrně v Titzlerově pískovně v Bílině a v cihelně v Souši (Turek 1995a, 124, 127). Nově bylo zkoumáno větší pohřebiště (předběžně více jak 10 kostrových hrobů) v Hrbovicích (sezóna 2017, nepublikováno). Žárový hrob byl nalezen kromě Radovesic i v Hrbovicích, výzkum 1978 (Zápotocká – Muška 2007, 50). Nezvykle vysoký je podíl sídlišť. Ve sledovaném prostoru je to asi 14 % lokalit a nalézá se zde největší zkoumané středoevropské sídliště – Liptice[80] s 26 objekty. Dosavadní výzkumy nám ukazují, že se pohřebiště i sídliště rozkládají na stejných místech jako starší eneolitické osídlení. Zcela evidentní je prázdný prostor mezi Teplicemi a Ústím nad Labem. Zajímavé je, že se ojedinělé nálezy našly blízko úpatí Krušných hor. Jde o keramiku z Proboštova a nálezy z Oseka. Pohár z Proboštova je u nás poměrně netypický a připomíná keramiku ze středního

[80] Liptice – Za kostelem I.

Německa a Durynska. Zároveň je to to nález nejblíže horám (cca 1,5 km).[81] Na druhou stranu nálezy ze sousedního Saska jsou velice chudé, jde jen o 5 hrobových celků a 2 místa se sběry (Turek 1995a, 129).

2.3.5 Štípaná a broušená industrie v Krušných horách

Několik ojedinělých nálezů z východní části Krušných hor, datovaných do neolitu, lze teoreticky zařadit do eneolitu, ale bez bližšího datování (kromě výše zmíněných sekeromlatů – katalog 14 a 15, tab. 6.1 a 6.2). Jde o štípanou industrii nalezenou náhodně při amatérském detektorovém průzkumu v okolí Nakléřova a starý nález z vrchu Špičák. Podobně tomu může být u silicitového úštěpu a zlomku kamenné sekery ze Žandova na úpatí hor (Vágner 2017, 18). Z Rudolic v horách pochází 7,3 cm dlouhý zlomek silicitového hrotu (katalog 39, tab. 3.2), který mohl pocházet buď z oštěpu, nebo spíše z dýky (Anonym 1941, 82). Pak by mohlo jít o eneolit nebo starší dobu bronzovou. Eneolitická bude patrně kamenná sekera nalezená na břehu flájské přehrady (katalog 5, tab. 6.3). Do mladého eneolitu můžeme zařadit i silicitový hrot nalezený při terénních úpravách u Vrchoslavi (katalog 92, tab. 4.1). Mohlo by se v tomto případě jednat o jeden z nečetných dokladů lovu v Krušných horách. Pravděpodobně eneolitická čepelka byla nalezena na katastru Výsluní (okr. Chomutov), v nadmořské výšce kolem 800 m n. m. (Beneš 1970, 90–91).

Nálezy broušené industrie (neolitické je více – Krásný Les, Krupka, Mníšek) nemusí bezprostředně souviset s osídlením nebo komunikacemi (Mapa 7). Nabízí se spojitost s tzv. hromovými klíny (více Sklenář 1999). Všechny však leží v blízkosti mladších, středověkých cest, v případě Krásného Lesa na tzv. Chlumecké stezce, jejíž využívání v pravěku bylo doloženo (Vágner 2017, 58, 69).

2.3.6 Měď v Podkrušnohoří a Krušných horách

Ačkoliv byly Krušné hory bohaté na měď, nepodařilo se doposud na české straně jednoznačně prokázat její pravěkou těžbu. Všechny indicie jsou zatím nepřímé (více Vágner 2017, 46–49). Těžba zdejších rud již v eneolitu je předpokládána jen

[81] V případě Oseka není zřejmé, co J. Turek uvádí, v úvahu přichází štípaná či broušená industrie z neznámých poloh (Budinský 1978, 140), a nelze tak určit vzdálenost od hor přesně (podobně jako v Proboštově). Ale i zde by mělo jít o maximálně 2 km od úpatí.

nemnohými badateli. Naznačovat tuto možnost by zatím mohly jen některé analýzy surovin měděných předmětů, z nichž některé obsahují více cínu (Dobeš 2013, 117).

Měděné artefakty dělíme na těžké, tedy sekery a sekeromlaty, a drobné, což jsou především šperky. Zatímco těžké předměty se v drtivé většině nacházejí mimo sídliště[82] či pohřebiště, drobné jsou naopak vázány na hroby. Patrný je i rozdíl chronologický, mezi těžkými předměty převládají artefakty ze staršího eneolitu, nejvíce šperků nacházíme v hrobech kultury se šňůrovou keramikou a se zvoncovitými poháry (v nich i dýky). V širší oblasti sledované části Podkrušnohoří registruji 23 měděných artefaktů. 20 z nich uvádí ve své práci již M. Dobeš (2013). Jeho soupis lze doplnit o 3 ploché sekery (Mapa 6).

Z oblasti pochází jediný úlomek sekery s křížovým ostřím, nebo sekeromlatu, který byl z neznámé lokality koupen teplickým muzeem na přelomu 19. a 20. století, a je tak volně lokalizován Teplice – okolí. Zbylé těžké artefakty tvoří ploché sekery. Sekera typu Jordanów byla r. 1901 nalezena na místě Bohosudov – Rudné odvaly, tedy mělo by jít o úpatí hor nebo přilehlé svahy (katalog 2, tab. 5.3). Z Koštova pochází sekera typu Stollhof (nález 1925/26) a z Komořan (nález 1901), z hloubky 6,5 m, sekera typu Rödigen (Dobeš 2013, 30–33). Další nálezy seker byly v nedávné době učiněny amatéry za pomoci detektorů kovů. Jedna je z katastru Běhánek (katalog 1, tab. 5.1), z cesty vedoucí na vršky hor, z nadmořské výšky cca 430 m n. m. (Vágner 2017, 82–83). Druhá (katalog 7, tab. 5.2) je pak z vrcholových planin, z místa, které se již mírně svažuje k údolíčku potoka Mohelnice, který zde tvoří hranici s Německem, z nadmořské výšky 697 m n. m. – katastr Fojtovice (Dobeš – Řezáč – Smíšek – Šteffl 2015, 168). Poslední (Obr. 4) pochází z hald u bývalé šachty jižně od Oseka, tedy byla nalezena až v sekundární poloze, přesto předpokládám, že mohlo dojít k posunu maximálně několik set metrů. V úvahu u ní přichází i katastr Hrdlovky. Mezi Mostem a Ústím nad Labem tedy máme 6 plochých seker, což je poměrně velká hustota v rámci Čech. Pohled na množství tohoto typu artefaktu a jeho distribuci se v poslední době výrazně mění. Množství měděných seker je nacházeno detektory kovů, patrně jen menší část končí v muzeích. Na internetových stránkách, kde jsou detektorové nálezy prezentovány (www.detektorweb.cz/ a www.lovecpokladu.cz, plus několik facebookových skupin), se jen za posledních několik let objevily desítky seker a několik sekeromlatů. Žádný z nich se mi nepodařilo lokalizovat do sledovaného

[82] Výjimkou je Kutná Hora – Denemark.

území. Pouze u dvou seker byl uveden původ z Ústeckého kraje bez dalších údajů. Ojedinělé jsou nálezy přímo z horského prostředí (Běhánky a Fojtovice). Vzhledem k tomu že jiné eneolitické nálezy z těchto katastrů nemáme, lze předpokládat, že obě souvisí s cestami přes hory. Pro tento druh artefaktu je charakteristické, že k nálezům dochází i mimo sídelní území, a to v některých případech přímo na místech, která evokují votivní uložení, jako je vodní prostředí. Tomu by odpovídal i nález z Komořan (Dobeš 2013, 36–37). Také obě sekery z hor budou spíše jednotlivými depoty (tzv. Einzelfunde) než předměty ztracenými.

Obr. 4. Měděné sekery – Běhánky a Osek (foto Vágner).

Mezi drobné měděné nástroje, které jsou vzácné, lze zařadit šídlo z kostrového hrobu kultury zvoncovitých pohárů v Radovesicích. Této kultuře také patří měděné dýky v hrobech. Ze stejné lokality pochází dvě dýky s řapem. Další dýka, snad s odlomeným řapem, pochází z hrobu v Souši (Dobeš 2013, 48–49, 52).

Všechny měděné šperky, s jedinou výjimkou trubičkovitého korálku z hrobu raně eneolitického v Bílině, se pojí s kulturou zvoncovitých pohárů a se šňůrovou keramikou a byly tedy nalezeny v hrobech. Jde o dva nákrčníky z tenkého drátu (KŠK – Břešťany a Hrdlovka) a korálky z 8 hrobů[83] (Dobeš 2013, 57, 73, 75, 81–84, 89).

[83] KŠK – Most, Břešťany, Březánky, Konobrže, Skyřice; KZP – Radovesice.

Protože všechny drobné měděné artefakty pochází z hrobů, které se nacházejí ve větší vzdálenosti od Krušných hor (nejblíže Hrdlovka – cca 2,5 km) na místech běžného zemědělského osídlení (viz výše), není možné je přímo spojovat s přechody hor. Otázkou je pochopitelně distribuce samotných výrobků nebo suroviny. Měď pochází buď z oblasti středoslovenské, typ Nógrádmarcal, nebo alpské, typ Mondsee (Dobeš 2008, 32). Ani v jednom případě tedy k nám surovina pravděpodobně neputovala přes Krušné hory, ale nelze vyloučit její transport přes naše území směrem na západ.

Kromě měděných předmětů registrujeme v Podkrušnohoří i šperky z drahých kovů. V Radovesicích (hroby KZP) byl zlatý diadém a stříbrná záušnice typu Sion (Dobeš 2013, 70, 93).

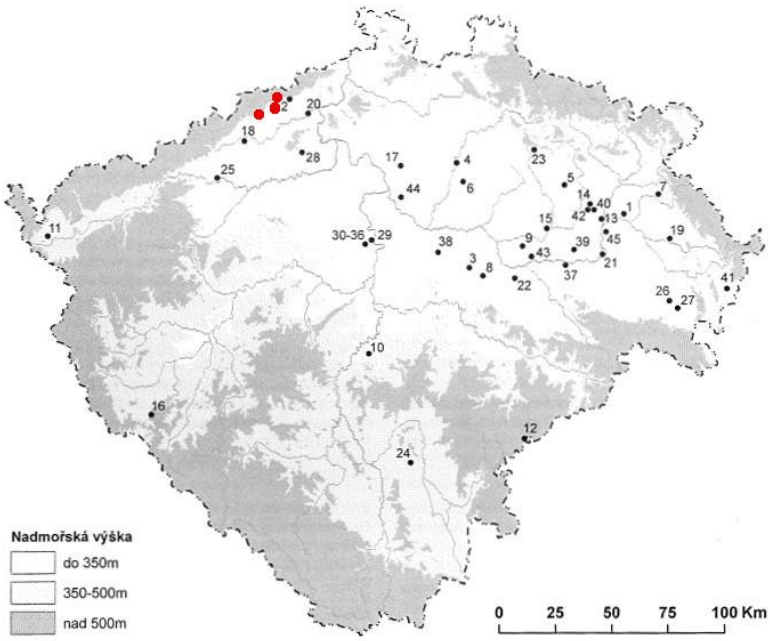

Mapa 6. Mapa nálezů plochých měděných seker (Dobeš 2013) doplněná o lokality Fojtovice, Běhánky a Osek.

2.3.7 Jezeří

Všem výše uvedeným nálezům z Krušných hor se zcela vymyká eneolitická keramika od Jezeří. Jde o jediný publikovaný pravěký keramický materiál z východní části hor. U nápadného skalního útvaru (3,35 m vysoký blok ortoruly) ve svahu nad zámkem Jezeří, v nadmořské výšce 480 m n. m., byla položena sonda, která v nevelké hloubce odhalila keramické zlomky, mezi středověkými byly i zbytky široké

eneolitické nádoby. Lokalita téměř vylučuje zemědělské využití, nápadná skála spíše naznačuje možnost spojit ji s kultem (Koutecký 1985, 198–200). V blízkosti vedou svazky úvozových cest středověkých a novověkých. Pravěké nálezy z nich sice zatím postrádáme, ale zvláštní skála v dohledu cesty by jistě nabízela možnost odpočinku a zároveň i možné oběti. Bližší vysvětlení nám však současný stav poznání lokality neumožňuje.

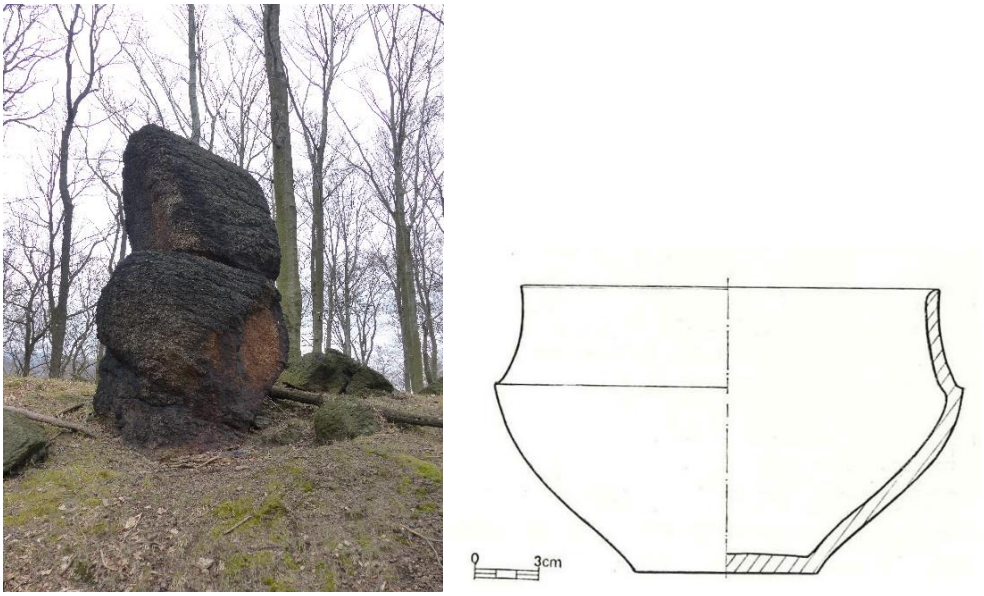

Obr. 5) Skalní blok u Jezeří (foto Vágner) a rekonstrukce tam nalezené eneolitické nádoby (Koutecký 1985).

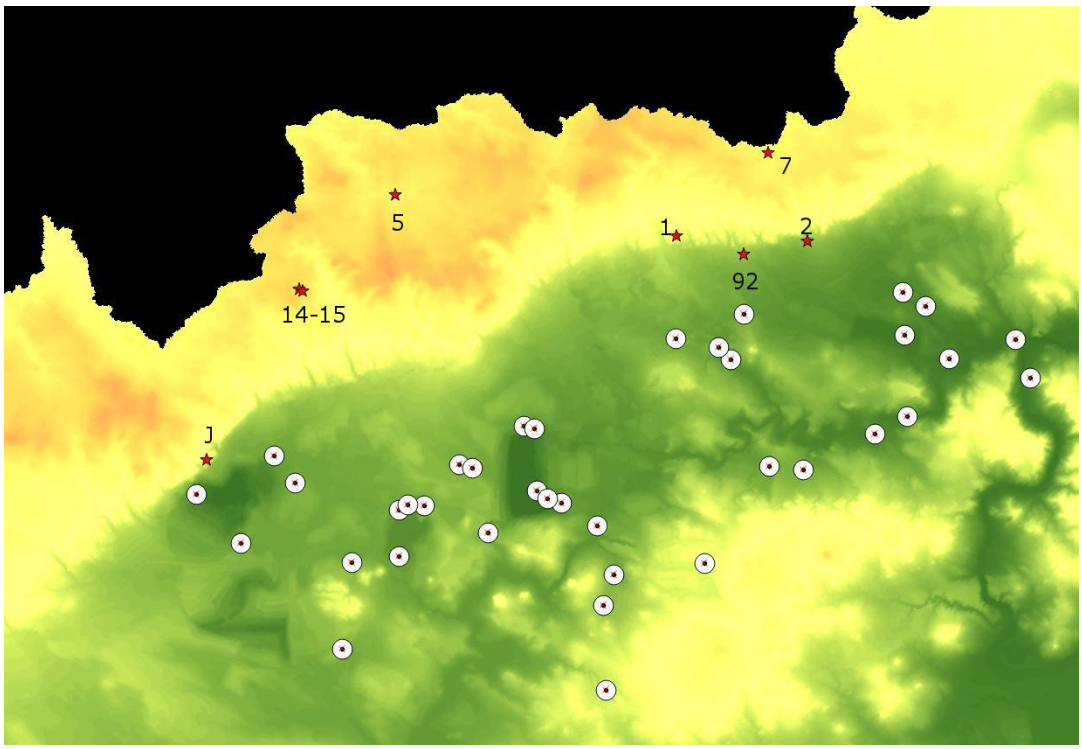

Mapa 7. Eneolit. 1 Běhánky; 2 Bohosudov; 5 Fláje; 7 Fojtovice; 14–15 Klíny; 92 Žandov; J kultovní místo (?) u Jezeří; ○ sídliště.

2.3.8 Eneolit na Šumavě

Situaci v Krušných horách můžeme asi nejlépe porovnat s využíváním stezek přes Šumavu. I tam jsme odkázáni spíše na ojedinělé nálezy. Drtivá většina z nich nepochází přímo z horského prostředí, ale z okolí větví pozdější, středověké Zlaté stezky, v nižších partiích např. na Prachaticku a Vimpersku. Na Strakonicku byl nalezen sekeromlat českého typu (KŠK) u Litochovic v nadmořské výšce 585 m n. m. (Michálek, 2000, 159). Z okolí Lipenské přehrady pochází několik artefaktů řazených do eneolitu. Ve Frymburku byly nalezeny 3 sekeromlaty, jeden patří KŠK. Z lokality Hůrka pochází břidlicový úštěp a z Perneku kamenná sekera (Menšík 2010, 40–41).[84] Všechny tyto lokality jsou v nadmořské výšce kolem 750 m n. m. Ani dlouhodobé sledování jednotlivých větví této stezky nepřineslo z Šumavy nové eneolitické nálezy. Podobně jako v případě Krušných hor, je tedy pohyb přes hory v eneolitu předpokládán, ale přímo neprokázán. Jednak na jihozápad a do povodí Vltavy pronikla chamská kultura, jednak i v eneolitu je u nás využíván bavorský rohovec, který musel být přes Šumavu transportován[85] (Kubů – Zavřel 2009, 47). Ojedinělé nálezy broušené industrie jsou známy i z dalších částí šumavského podhůří (např. Prachatice), byť z oblastí, kde eneolitická sídliště chybí (Chvojka – Perman 2004, 38).[86] Měděné artefakty z Šumavy nebyly publikovány. M. Dobeš uvádí pouze plochou sekeru z Kdyně s nadmořskou výškou kolem 600 m n. m. (Dobeš 2013, 33).

2.3.9 Eneolit českomoravského pomezí

Eneolitické osídlení bylo zaznamenáno v drtivé většině v rozmezí 300–400 m n. m. I ojedinělé nálezy pochází z těchto výšek. Podařilo se zachytit doklady přítomnosti kultury jordanovské, kultury nálevkovitých pohárů, kultury jevišovické a zvoncovitých pohárů (Vích 2002, 69–74, 82–83). V dané oblasti máme také ojedinělé nálezy měděné industrie, je to plochá sekera z Rudoltic v Čechách, cca 380 m n. m.

[84] Vzhledem k tomu, že v okolí Lipenské přehrady je zaznamenáno více mezolitických stanovišť, je možné, že i neolitické a eneolitické nálezy souvisí se sezónním využíváním hor.
[85] Bavorský rohovec byl identifikován i na několika neolitických lokalitách v Podkrušnohoří – Hrobčice, Malé Březno, Žalany (Burgert 2016, 96–97).
[86] Ani novější práce neuvádí žádné eneolitické nálezy z jihočeské části Šumavy (Zavřel – Chvojka – John 2016).

(Vích 2010b, 59–61) a dvě ploché sekery z okolí Litomyšle (Osík a Nová Sídla), obě lokality v rozmezí 330–350 m n. m. (Halouska – Vích 2011, 767–769).

2.3.10 Deponování v eneolitu

Z území Čech pochází velmi málo eneolitických depotů, navíc je mezi nimi značný chronologický rozdíl. Celkem bylo evidováno 8 depotů (nepočítaje depoty keramické na sídlištích). Jde jednak o těžké měděné artefakty (Mlázovice, Roudnice), jednak o broušenou a štípanou industrii. V Březánkách byl ve dvoumetrové hloubce nalezen depot štípané industrie (60 kusů, z toho 49 čepelí)[87] v nedochované nádobě. Soubor patrně patřil kultuře se šňůrovou keramikou. Z blízkého okolí sledovaného území pochází depot z Března u Chomutova (4 kamenné broušené sekery, 1 broušený klín a kostěné artefakty) a z vrchu Boreč v Českém středohoří (23 kusů štípané industrie, datace není zcela jistá). Z téhož vrchu pochází i několik mladších depotů (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 10, 62, 66–67). Z výrazných vrchů Českého středohoří pochází více nálezů kamenných artefaktů, které je možno datovat do neolitu, případně eneolitu. Nálezy patrně souvisí s kultem hor (více Zápotocká – Zápotocký 2010), obdobně by se daly interpretovat i nálezy z Krušných hor. Pravděpodobně i řada jednotlivých nálezů těžkých měděných artefaktů, z nichž velká část byla nalezena mimo areály sídlišť, často od sídlišť dosti daleko, bude jistou formou depotu.

Katastr	Kultura	Nadmořská výška (m n. m.)	Vzdálenost od hor (km)
Bílina	KNP, Ř, KKA, KŠK, KZP	240	10
Braňany	KNP, KŠK, KZP	250	9,5
Břešťany	KŠK, KZP	220	7,5
Březánky	KKA, KŠK, KZP	220	8
Bžany – Hradiště	KNP, Ř, KZP	220	10
Dolní Jiřetín	Jord , Bad, Ř, KŠK, KZP	230	5
Dřínov	KNP, Bad	230	2

[87] Materiálem byl baltský pazourek, v jednom případě severočeský křemenec.

Hrbovice	KNP, KZP	180	5
Hrdlovka	Jord, M, Ř, KKA, KŠK, KZP	210–250	3
Jenišův Újezd	Ř, KŠK, KZP	220	6,5
Komořany	Bad, Ř, Jord, KŠK, KZP	230	4,5
Konobrže	KNP, Ř, KŠK, KZP	260	
Kopisty	KNP, KKA, KŠK, KZP	270	6,5
Křemýž	KNP, KŠK	260	9
Kučlín	KNP, Ř, KKA, KŠK	260	13
Libkovice	Lengyel, Jord, Ř, KŠK, KZP	240	4,5
Liptice	KNP, Ř, KŠK, KZP	240	5,5
Mirošovice	KNP	390	15
Most – Čepirožská výšina	M	300	12
Neštěmice	KNP, M	140	10
Radovesice	KNP, KŠK, KZP	320	14
Souš	KNP, KZP	230	8
Stadice	KNP	165–170	10
Světec	KNP, KŠK, KZP	220	10
Tuchomyšl	KNP, KŠK	210	6,5
Ústí nad Labem – Trmice	KNP, KŠK, KZP	150	7
Žichov	KNP	380	17,5

Tab. 2. Vybrané katastry s eneolitickými nálezy: Jord – jordanovská kultura, KNP – kultura nálevkovitých pohárů, M – michelsberská kultura, Ř – řivnáčská kultura, Bad – badenská kultura, KKA – kultura kulovitých amfor, KŠK – kultura se šňůrovou keramikou, KZP – kultura zvoncovitých pohárů. Údaje zaokrouhleny.

2.4 Doba bronzová

2.4.1 Starší doba bronzová – únětická kultura

I. Pleinerová vymezila ve své práci, věnované únětické kultuře v oblasti Krušných hor, dvě základní sídelní oblasti. Jednou je podhůří v okolí Drážďan, druhou osídlení podél řeky Bíliny na české straně. Zatímco Ústecko a Teplicko považuje za oblast zcela okrajovou, mnohem více sídlišť a pohřebišť registruje na území Bílinska a Duchcovska (Pleinerová 1966, 344, 425–435). V současné době sice známe mnohem více únětických sídlišť, ale pro Ústecko a část Teplicka to stále platí.

Na celém Ústecku jsou sídliště ze starší doby bronzové pouze na 6 katastrech, z několika dalších jsou pak známy jen ojedinělé hroby[88] či nálezy keramiky,[89] případně jiných artefaktů[90] (Koutecký – Cvrková 2010, 18–21). Pro sledované území Krušných hor mají význam sídliště v Chabařovické pánvi, a to zejména na katastrech Český Újezd, Chabařovice a Hrbovice s desítkami sídlištních objektů (Koutecký 1980, 110; Zápotocká – Muška 2007, 7–9). Výzkum není dodnes publikován. Na katastru Tuchomyšle bylo zkoumáno v roce 1974 malé pohřebiště (8 hrobů s pohřby 14 jedinců) a ojedinělé (velmi narušené) sídlištní objekty v roce následujícím (Koutecký – Waldhauser 1974; Velímský 1986, 178).

Na Teplicku nalézáme únětická sídliště nebo materiál sídlištního charakteru již na 19 katastrech a pohřebiště či jednotlivé hroby na 18 (soupis lokalit Budinský 2009; 2014), a to zejména na Bílinsku a Duchcovsku, která I. Pleinerová vyčleňuje jako samostatnou oblast.[91] Blíže Krušným horám jsou sídliště v Srbicích, Bystřanech a Jeníkově.[92] Výraznou koncentraci sídlišť, tak jako ve starších obdobích, nalezneme v povodí Lomského a Loučenského potoka na hranicích s Mosteckem. Jde o katastry Liptic, Libkovic, Hrdlovky, Březánek, Břešťan, Jenišova Újezdu a Mariánských Radčic. Větší pozornost byla při publikaci zatím věnována jen pohřebištím (Čech 1995; Beneš 1999). V poslední době byly únětické hroby a sídlištní jámy zkoumány na katastru Mariánských Radčic v roce 2016 (Čech 2017). Všechna tato sídliště ležela v rozmezí 5 až 10 km od úpatí Krušných hor.

[88] Ústí nad Labem – Klíše a Červený vrch.
[89] Ústí nad Labem – Střekov, Vyklice, Zalužany, Valtířov, Koštov, Tisá.
[90] Parohová zděř z Mojžíře, záušnice z Panenské.
[91] Na základě správního členění z roku 1955.
[92] V posledních dvou jde o keramiku pravděpodobně ze sídliště.

Na Mostecku, kam spadá i část výše zmíněných lokalit u Lomského potoka, bylo zaznamenáno necelých 20 sídlišť a 12 pohřebišť.[93] Při posuzování vztahu sídlišť ke Krušným horám se nám opět budou nabízet lokality kolem Komořanského jezera. Sídliště či pohřebiště tak nacházíme u Ervěnic, Horního Jiřetína, Kopist, Konobrží, Souše a Pařidel. Starší výzkumy publikovala I. Pleinerová (1966, 435–441), novější čekají na zpracování. Opevněné výšinné sídliště se nacházelo na jihozápadní straně vrchu Hněvín u Mostu (Bubeník 1974).

Ve starší době bronzové se na našem území poprvé setkáváme s větším množstvím depotů. Jde o depoty suroviny, kam se řadí jednak surový materiál, jednak nákrčníkové hřivny a žebra, a o depoty výrobků, především seker. Na pomezí mezi nimi stojí např. nálezy těžkých oválných náramků, které jsou někdy považovány za formu suroviny, někdy za hotové výrobky (více Moucha 2005, 59–61). V Podkrušnohoří jsou zatím únětické depoty zcela ojedinělé (přehled podává Moucha 2005, 93–96). Ze Zabrušan pochází 5 nákrčníkových hřiven a z Želenic dvě. V Bečově byla nalezena sekera spolu s dvěma spirálovitými náramky. Poněkud více je jednotlivých nálezů, tzv. Einzelfunde. Například těžký oválný náramek byl nalezen v Obřím prameni v Lahošti, objeven byl spolu s tzv. Duchcovským pokladem roku 1882 (Moucha 2005, 100, 105, 165–166). Mezi těmito jednotlivými nálezy převládají sekery.[94] Musíme počítat s tím, že kvůli detektorům kovů bude počet jednotlivých nálezů mnohem vyšší. Z dosud publikovaných je nejblíže Krušným horám starý nález bronzové sekery z Trnovan, dnes části Teplic (Michálek 1976, 37). Z detektorových nálezů mimo Krušné hory zaujme např. dosud nepublikovaný depot dvou těžkých oválných náramků z lokality Ressl u Mostu.

Počet nálezů z prostředí Krušných hor (Mapa 8) poněkud převyšuje počty nálezů z období starších. Většina z nich se váže na oblast kolem Chlumecké stezky a jedná se o tzv. Einzelfunde. Jde o bronzové sekery nebo jejich zlomky z katastrů Nakléřova (katalog 46 a 47, tab. 7.2 a 7.3), Petrovic (katalog 66, tab. 7.4), Košťan (katalog 24, tab. 7.1)[95] a Žandova (katalog 95, tab. 8.3). Až na Žandov jsou to nálezy z vrcholových planin. U Panenské na katastru Nakléřova byly nalezeny zlomky záušnice (katalog 29), které se dostaly do Národního muzea. Jde o poněkud sporný

[93] Údaj je převzat z ADČ 2013. Je pravděpodobné, že pokud by existoval podrobný soupis, byl by počet lokalit vyšší. Např. pro Teplicko ADČ uvádí jen 16 katastrů s doklady sídlištní aktivity.
[94] Sekery: Červený Újezd, Ledvice, Měrunice, Ohníč, Rýdeč a Trnovany.
[95] Sekera z ležela nedaleko Cínovce, z okolí zatím další pravěké nálezy postrádáme, ale ve vzdálenosti 4 km byla nalezena v Novém Městě silicitová dýka.

nález (Vágner 2017, 26). Nálezy osamocených záušnic mimo hrobové celky nejsou pro starší dobu bronzovou typické. Z katastru Petrovic, od Nového Dvora, pochází i zlomek sekery (katalog 68, tab. 9.3) datovaný do střední doby bronzové (Michálek 1976, 35), který by však bylo možné zařadit i na konec starší doby bronzové. Zdá se to pravděpodobné i vzhledem k množství nálezů z tohoto období v širším okolí.

Jediný depot (zlomky plochých seker), nalezený ve sledovaném úseku hor, respektive na úpatí u Bohosudova (katalog 3), je ztracen (více Vágner 2016, 26).

Ve Vrchoslavi, na úpatí hor, byla před rokem 2012 nalezena severská silicitová dýka s rukojetí (katalog 91, tab. 8.2) z mladší fáze únětické kultury. Jiná dýka severského původu byla nalezena r. 1932 na horských pláních, při úpravách terénu u chaty, v Novém Městě (katalog 65, 8.1) v nadmořské výšce 830 m n. m. (Zápotocký 2013, 27–30, 39, 43).[96]

Poměrně výjimečné v horském prostředí jsou nálezy únětické keramiky. Patrně sídlištního původu bude keramika nalezená v Krupce u bývalého kláštera Všech svatých, který ležel při cestě na Horní Krupku. Část materiálu však již nelze dohledat (Vágner 2017, 25). Zmínit musíme ještě únětickou nádobu ze skalní dutiny pískovcových skal u Tisé, která již leží mimo Krušné hory, ale jen v nevelké vzdálenosti od Petrovic (Muška 1982).

V celém sledovaném prostoru hor západně od Nového Města již není znám ani jediný nález ze starší doby bronzové.

[96] Z Krušných hor pochází ještě zlomek dýky z Křimova (okr. Chomutov) v nadmořské výšce 725 m n. m. Z Podkrušnohoří jsou silicitové dýky z Břežánek (z hrobu), Hradiště, Duchcova (obě patrně z hrobů) a Ervěnic (Zápotocký 2013, 17–18, 27).

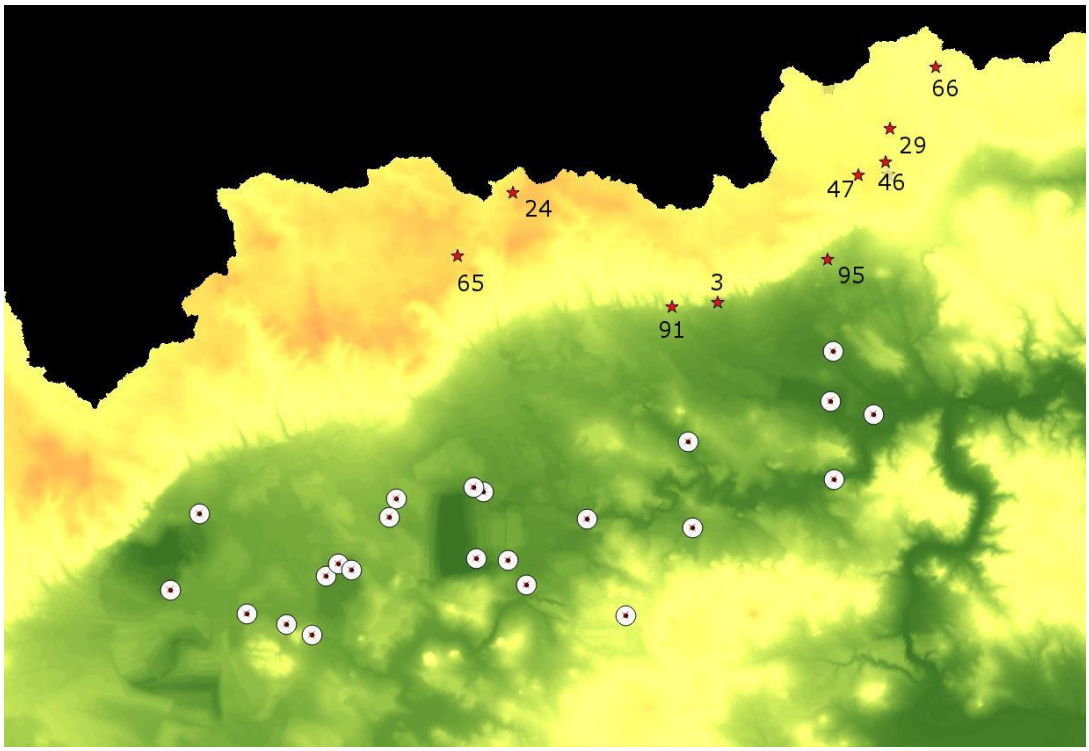

Mapa 8. Starší doba bronzová. 3 Bohosudov; 24 Košťany; 29 Krásný Les; 46, 47 Nakléřov; 65 Nové Město; 66 Petrovice; 91 Vrchoslav; 95 Žandov; ○ sídliště.

2.4.2 Střední doba bronzová – mohylová kultura

Střední doba bronzová je obdobím, kdy se osídlení ve sledované oblasti vzdaluje od hor a zároveň proti jiným obdobím výrazně řídne. Střední době bronzové v tomto prostoru nebyla příliš věnována pozornost, poslední komplexní zpracování (Plesl 1965) neodpovídá současnému stavu poznání. Na Ústecku je sídlištní materiál mohylové kultury zachycen jen na dvou lokalitách, a to ve Stadicích (Cvrková 1975, 2) a v Trmicích (Cvrková 1987). Na Teplicku uvádí P. Budinský (2009; 2014) více jak 20 lokalit s nálezy z doby mohylové kultury, část z nich jsou však ojedinělé střepy keramiky, či bronzové předměty V. Mouchou řazené ke kultuře únětické (viz výše).[97] Sídliště byla především v okolí řeky Bíliny u města Bílina. Pro počáteční fázi mohylové kultury je důležité sídliště v Křemýži (Plesl 1965, 458–460). Směrem na Mostecko (zde je podle ADČ 12 katastrů se středobronzovými nálezy) jsou sídliště a ojedinělé hroby[98] opět v lokalitách jako Hrdlovka, Liptice, Jenišův Újezd a v okolí Komořanského jezera – Ervěnice, Konobrže, Kopisty. Nikde nejde o doklady

[97] Kostomlaty, Červený Újezd.
[98] Kostrové hroby byly v Bílině, Kopistech a Obrnicích (Plesl 1965, 502–503).

výraznějšího osídlení. Mezi osídlenými lokalitami nalezneme i jednu výšinnou. Slabé osídlení je doloženo v Mostě na vrchu Hněvín (Bubeník 1974).

Počet depotů ve střední době bronzové je oproti starší době bronzové výrazně nižší. Ve sledované oblasti je to pouze nález šesti bronzových seker se srdčitým schůdkem v keramické nádobě z břehu jezera u Komořan (Blažek – Hansen 1997, 55). K tomu musíme pravděpodobně připočítat řadu jednotlivých detektorových nálezů bronzových artefaktů, které ve většině případů nejsou publikovány.

Z Krušných hor jsou nálezy ze střední doby bronzové velmi ojedinělé, což koresponduje s menší hustotou osídlení v Podkrušnohoří i s větší vzdáleností sídelních oblastí od hor. Jedná se o bronzovou dýku typu Hradčany (katalog 4, tab. 9.1 a 10.1) z hor nad Dubím (Vágner 2017, 27) a bronzovou sekeru se schůdkem (katalog 9, tab. 9.2 a 10.2) nalezenou na svahu vrchu Stropník nad Osekem. Oba tyto nálezy leží v místech, odkud nebyly do nedávna pravěké nálezy známy, ale v obou případech je lze spojit s cestami přes hory. Bronzová sekera se srdčitým schůdkem (katalog 68, tab. 9.3), nalezená u Nového Dvora u Petrovic (Michálek 1976, 35), ležela v blízkosti Chlumecké stezky. Snad i některý ze zlomků seker datovaných do starší doby bronzové (viz výše) a srpů[99] (viz dále) z širšího okolí Chlumecké stezky by mohl pocházet z tohoto období.

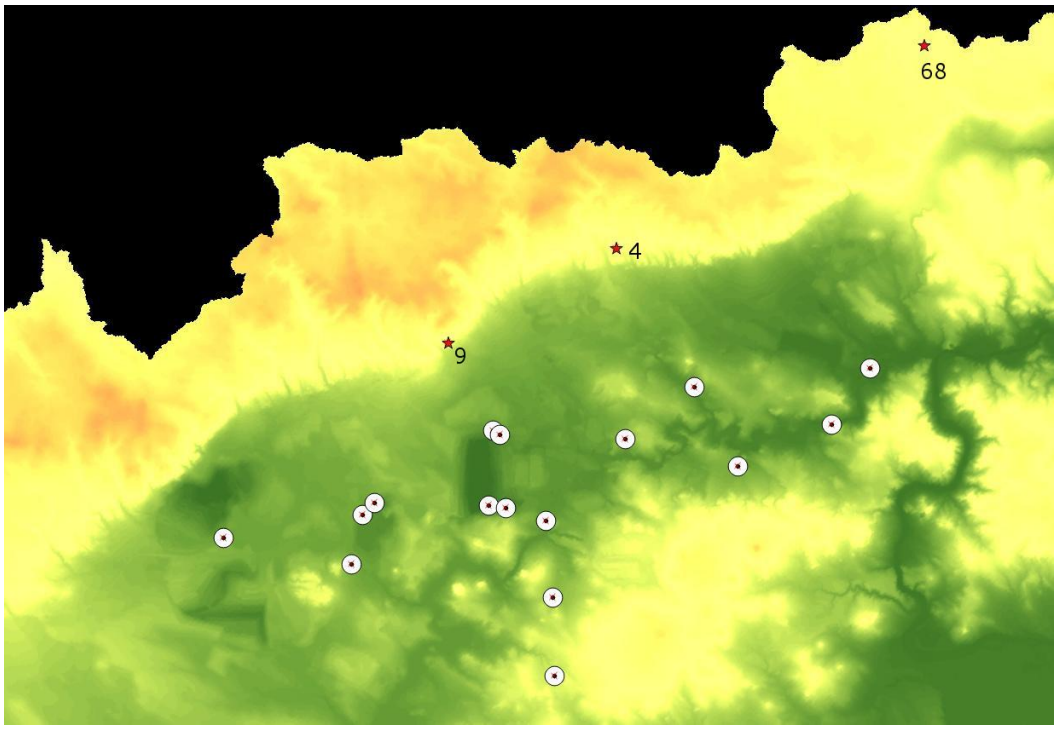

Mapa 9. Střední doba bronzová. 4. Dubí; 9 Hrad Osek; 68 Petrovice.; ○ sídliště.

[99] Chlumec, Fojtovice, Varvažov.

2.4.3 Mladší až pozdní doba bronzová

V Podkrušnohoří se setkáváme s osídlením patřícím jak kultuře lužické, tak knovízské. Oběma kulturami se zde zabývali především J. Bouzek (1966) a D. Koutecký (Bouzek – Koutecký 2000). Obecně je za hranici mezi oběma kulturami považován tok řeky Labe, ale v severozápadních Čechách se lužická kultura dostává i na levý břeh, a to zejména na Ústecku, částečně i na Teplicku a Mostecku. Na některých lokalitách se setkáváme s keramickým materiálem obou kultur, například v Chabařovicích (více Koutecký 2001).

2.4.3.1 Lužická kultura

Rozsáhlá pohřebiště byla zkoumána na pravém břehu Labe v prostoru Střekova, na levém břehu pak velké sídliště na polykulturní lokalitě na katastru Hrbovic, Českého Újezdu a Chabařovic (více Bouzek – Koutecký – Kruta 1991), které je také nejblíže Krušným horám. Na Ústecku je více než 30 lokalit s nálezy lužické kultury, část však tvoří ojedinělé nálezy (Petrovice) nebo depoty (Rýdeč). Z toho většina je na levém břehu Labe. V oblasti Chabařovické pánve se setkává s kulturou knovízskou, respektive štítarskou.

Na Teplicko zasahuje lužická kultura především na okraji Chabařovické pánve (např. Modlany, Sobědruhy) a především proti proudu Bíliny od Ústí nad Labem (Žalany, Úpořiny, Ledvice a další). Stejně tak ale nalézáme na Ústecku u Bíliny sídliště kultury knovízské. Lužická sídliště byla doložena např. u Prosetic, Žalan, Radovesic a Modlan, jinde (Bystřany ad.) jde jen o intruze lužické keramiky (přehled lokalit Bouzek – Koutecký 2000). Nejblíže horám je lužická kultura zastoupena v pravděpodobném hrobu s mečem liptovského typu (ztraceném v roce 1945) v Bohosudově (Dig. arch. č. j. 1952/45). Pravděpodobnou výšinnou lokalitou bude Doubravská hora u Teplic. Z lokality pochází řada bronzových artefaktů, které se však nacházejí v soukromých rukách bez možnosti jejich prostudování. Starší literatura uvádí z této lokality i rozrušené hroby a kadlub na odlévání břitev (Budinský 1978, 165–166).

Na Mostecku jde především o intruze lužického materiálu do štítarského. Najdeme ho např. v Braňanech, Komořanech či na území Mostu (Bouzek – Koutecký 2000, 122–124).

2.4.3.2 Knovízská a štítarská kultura

Mladší a pozdní doba bronzová je bezpochyby jedním z vrcholů osídlení Podkrušnohoří. Množství lokalit knovízské a štítarské kultury (často více na jednom katastru) předčí všechna další období pravěku. S trochou nadsázky se dá říct, že ji nalezneme všude tam, kde je voda a úrodná půda. Zatímco na Ústecko zasahují knovízská a štítarská sídliště jen omezeně po proudu Bíliny (Řehlovice, Stadice, Trmice),[100] na Teplicku je minimálně 35 katastrů s doklady těchto kultur, z toho minimálně na 31 se jedná o sídliště.[101] Navíc např. jen na katastru Bíliny je celá řada různých lokalit. Z rozsáhlejších sídlišť můžeme dále jmenovat lokality v povodí Lomského a Loučenského potoka – Liptice, Březánky, Břešťany, Jenišův Újezd, Liptice, Libkovice a Mariánské Radčice (poslední 3 již na Mostecku). Zde také vzhledem k pokračující důlní činnosti nálezů neustále přibývá.[102] Na Mostecku je situace obdobná, na 34 katastrech jsou doloženy sídelní nebo pohřební aktivity obou kultur. Blíže Krušným horám, kromě výše jmenovaných, to jsou již několikrát uváděné polykulturní lokality poblíž Komořanského jezera Ervěnice, Kopisty, Konobrže, Pařidla a Souš. Největší knovízské pohřebiště (50 žárových a 4 kostrové hroby) v severozápadních Čechách bylo zkoumáno u Třebušic (Bouzek – Koutecký 1972). Většina sídlišť leží v nadmořské výšce do 350 m n. m. Nejbližší rovinná sídliště k úpatí Krušných hor jsou vzdálena 3 km (Hrdlovka) až 5 km (např. Mariánské Radčice, Ervěnice). Výjimkou jsou výšinné lokality, jejichž počet v tomto období dosahuje vrcholu.

Nová souhrnná práce o knovízské kultuře v severozápadních Čechách chybí (naposledy Bouzek 1966), publikovány jsou dílčí problémy (např. pohřebiště: Bouzek – Koutecký 1980; výšinné lokality: Smrž 1995; pohřby na sídlištích: Chochol 1979 a Bouzek – Koutecký 1980) a některé jednotlivé lokality. Větší pozornost byla věnována pouze sídlištím v povodí Lomského a Loučenského potoka (předběžně Beneš 1995).

Také deponování v mladší a pozdní době bronzové dosahuje svého vrcholu. Nárůst začíná již na přelomu střední a mladší doby bronzové (horizont Plzeň – Jíkalka). V Čechách bylo k roku 2013 registrováno 378 depotů z mladší a pozdní doby bronzové,[103] od té doby jejich počet zejména kvůli detektorům kovů narostl. Jde o

[100] Je otázkou, zda nejde o vliv knovízské kultury na osídlení lužické.
[101] Údaje převzaty z ADČ 2013.
[102] Například výzkumy P. Čecha u Mariánských Radčic v letech 2014 až 2016 (Čech – Soukup 2015, 19; 2016, 9; 2017, 12).
[103] Druhý největší počet patří únětické kultuře se 166 depoty.

depoty celých předmětů i jejich zlomků a měděné suroviny. Pro severozápadní Čechy má velký význam i období Ha A2 až Ha B1 (horizont depotů Středokluky a Jenišovice). Do tohoto rozmezí lze zařadit nálezy z Labe u Liběchova a Porty Bohemiky (Obr. 6). Konec četného deponování přichází s horizontem Třtěno – Hostomice (dříve jen Hostomice, Ha B2/3). V případě eponymní lokality Hostomice jde však pravděpodobně o rozrušený hrob a ne o depot (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 9–11, 102–103). Kromě již zmíněných depotů je nutné uvést ještě depot (nebo až 3 depoty?) bronzových seker ze Saběnic. Celkem zde bylo nalezeno 91 seker, u části z nich je doloženo, že byly odlévány do stejného kadlubu (Blažek – Hansen 1997). Typickým prostředím pro depoty je České středohoří (zabývá se jimi především J. Šteffl), na obou stranách Labe. Na Ústecku, Teplicku a Mostecku je publikováno 17 depotů (1 nejistý) na 15 katastrech. Z pravého břehu Labe jen tři (Malé Březno, Rýdeč a Svádov). Je zajímavé, že se většina depotů nalézala na pravobřeží Bíliny nebo blízko levého břehu, tedy v předhůří Českého středohoří. Ke Krušným horám mají nejblíže depoty z Lahoště (4 km). Ze sledované části hor depot postrádáme.[104] S deponováním pravděpodobně budou souviset i nálezy jednotlivých bronzových předmětů, těm však na rozdíl od depotů nebývá při publikaci věnována dostatečná pozornost.

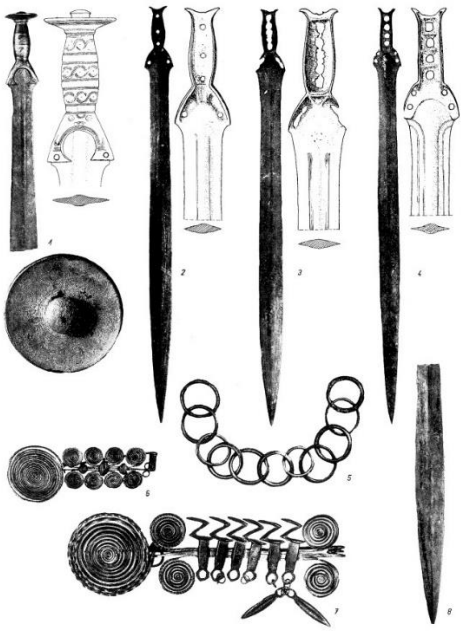

Obr. 6. Porta Bohemica, nálezy z Labe (Zápotocký 1969).

[104] Nejbližší publikovaný depot z Krušných hor je u výšinného sídliště Místo na Chomutovsku (viz dále).

2.4.4 Výšinná sídliště a hradiště v Krušných horách

Jak již bylo uvedeno, v mladší a pozdní době bronzové narůstá ve sledovaném prostoru počet výšinných sídlišť knovízské a štítarské kultury. Z. Smrž uváděl v roce 1991 na sledovaném území šest výšinných lokalit, ani jednu však v Krušných horách. Na třech místech se jedná o hradiště. Dvě se nacházejí v Českém středohoří, Mukov – Hradišťany a Štěpánov, třetí je na vrchu Hněvín nad Mostem. Na zbývajících třech lokalitách (Bílina – Chlum, Hrobčice – Bořeň a Most – Široký vrch[105]) byla nalezena keramika, ale opevnění nebylo nedoloženo (Smrž 1991). V roce 1995 přidal pouze informaci o střepech u výrazného kamene nad hradem Jezeří (Smrž 1995, 56). V tomto případě se jedná pravděpodobně o rituální místo (viz kapitola Eneolit). K těmto výšinným lokalitám musíme přidat ještě vrch Chotyně u Rtyně, na místě středověkého hradu Paradies, kde byly nalezeny střepy z pozdní doby bronzové (Soukup 2007 a sběry autora), a dvě lokality v Krušných horách – Krupku a hrad Osek.

Ve východní části Krušných hor, na Chomutovsku, tedy mimo sledovaný prostor, nacházíme několik výšinných lokalit, z nichž část můžeme označit za hradiště (Mapa 10). Jde o opevnění na vrchu Hradiště u Černovic (Burgberg), ležící v nadmořské výšce 590 m n. m. (Smrž 1995, 71), a částečně opevněné sídliště v Místě (kolem 650 m n. m.). Zdejší areál byl osídlen ještě v době halštatské a je spojován s těžbou rud. V okolí sídliště byl amatéry získán za použití detektorů kovů soubor velmi zajímavých bronzových předmětů (Půlpán – Blažek 2014, 83–89) a depot 4 srpů a nože (Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017, 93–94). Další opevněné výšinné sídliště, v nadmořské výšce 650–700 m n. m., se nachází u Podhůří - Kundratic (Koutecký – Blažek 2009, 227). Soubor střepů, snad doklad knovízsko-štítarského osídlení, pochází z katastru Krásná Lípa (500 m n. m.). Sběrem byly získány štítarské střepy také v okolí hradu Nový Žeberk (obec Pyšná) ve výšce kolem 680 m n. m. (Koutecký – Blažek 2009, 233–234).

[105] Nalézá se hned vedle Hněvína.

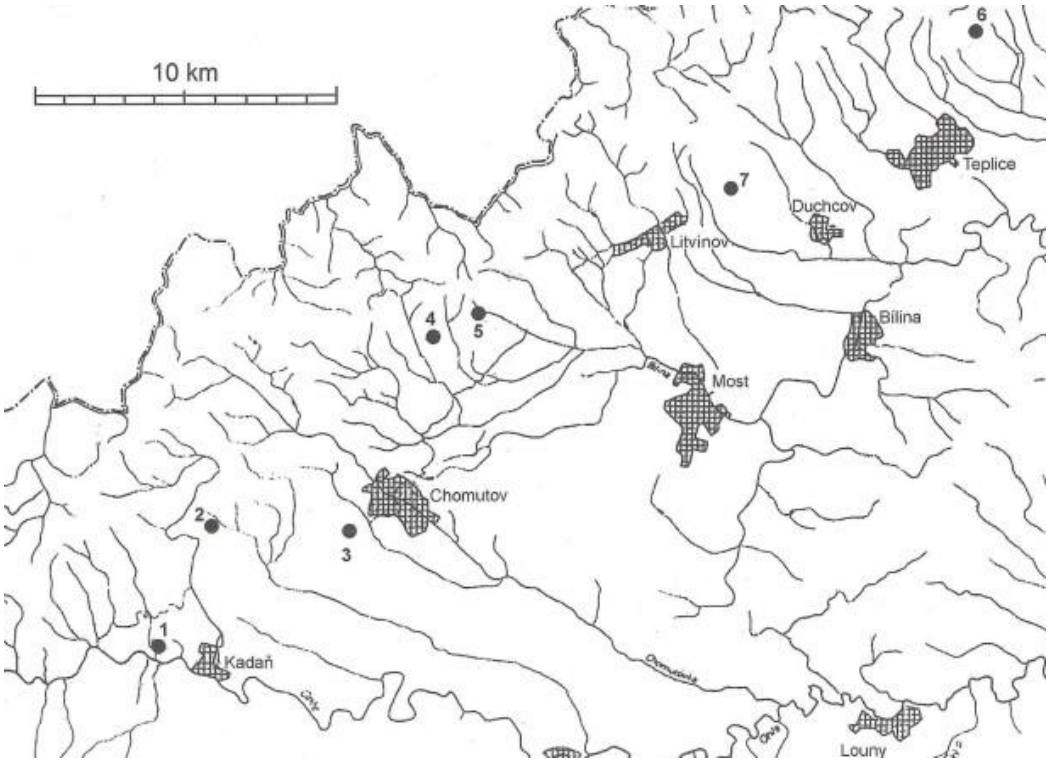

Mapa 10. Horská sídliště v Krušných horách: 2 Místo; 3 Černovice; 4 Pyšná; 5 Podhůří - Kundratice; 6 Krupka; 7 Osek – Rýzmburk (Koutecký – Bouzek 2009).

Ve sledované části Krušných hor opevněné výšinné sídliště nenalézáme. Kromě zmíněného nálezu střepů u Jezeří (Obr. 5) registrujeme jen další dvě výšinné lokality. Jde o nálezy střepů z několika částí Krupky (Vágner 2017, 31) a sídliště pod hradem Osek.

Na jižním a jihozápadním svahu pod hradem Rýzmburk, na umělé terase, byly sběry P. Plachého v roce 1982 získány keramické střepy z pozdní doby bronzové (Muška 1982). V letech 2001 a 2002 na stejném místě sbíral J. Hodač a následně byly opakovaně položeny sondy (2004, 2005 a 2007), které přinesly velké množství keramického materiálu a doložily, že terasa bude již pravěkého stáří. Opevnění nebylo výzkumem doloženo a ani v terénu není znatelné. Poloha je ze dvou stran přirozeně chráněna prudkým svahem (Hodač 2007; Smrž 2009a; 2009b).[106] Z prostoru samotného hradu není pravěká keramika známa. Pouze odtud pochází bronzový kruh datovaný do doby laténské (viz dále). Z polohy horského sídliště je zřejmé, že nemohlo

[106] K výzkumu z roku 2007 se mi podařilo dohledat v archivu UAPPSZČ Most jen nekompletní nálezovou zprávu zpracovanou amatérským spolupracovníkem Z. Smrže, J. Hodačem. Je nutné přiznat, že informace obsažené v příslušné složce nejsou zcela identické se Zprávami o archeologických akcích 14207/2009 a 14208/2009.

souviset se zemědělskými aktivitami. V úvahu připadá prospekce kovů a hlavně kontrola dálkové komunikace, jejíž průběh známe až ze středověku.

Obr. 7. Terasa pod hradem Rýzmburk (foto Vágner).

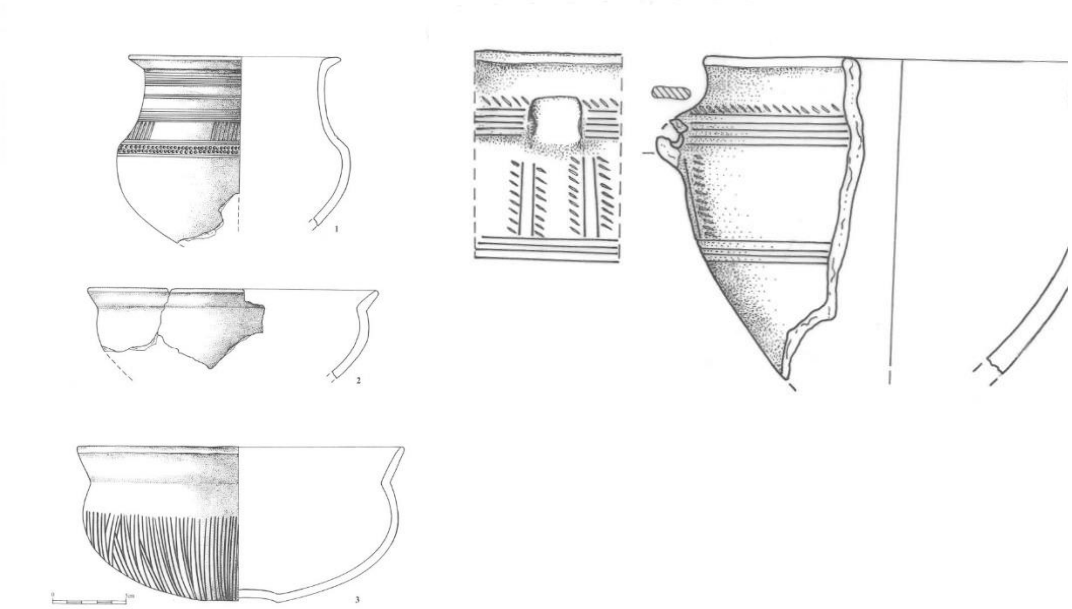

Obr. 8. Keramika z Rýzmburka (archiv UAPP SZČ).

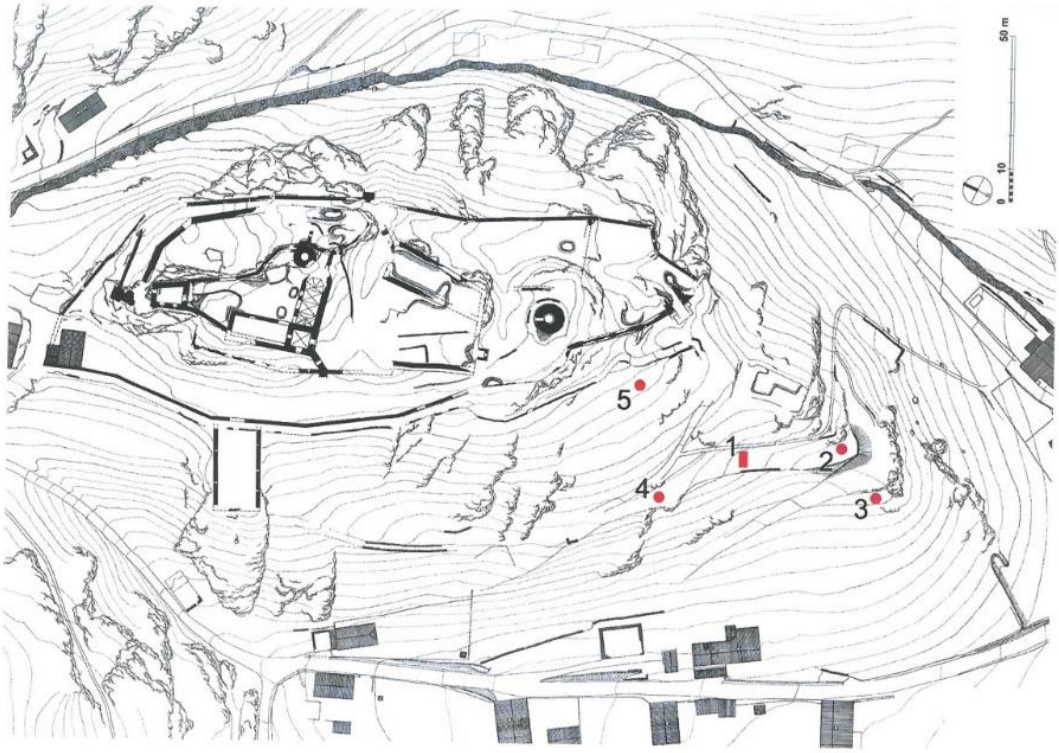

Mapa 11. Hrad Rýzmburk, místa s nálezy keramiky (archiv UAPP SZČ).

2.4.5 Jednotlivé nálezy z hor

Se štítarským výšinným sídlištěm u Rýzmburka by mohl souviset nález bronzové sekery s týlními laloky (katalog 37, tab. 13.3 a 14.2) u křižovatky cest Loučná – Osek – Dlouhá Louka. Je to zatím jediný podchycený artefakt mladší doby bronzové ze širokého prostoru hor Mostecka a Teplicka až po katastr Mstišova. V jeho okolí došlo k nálezu bronzového nože s destičkovitou rukojetí (katalog 45, tab. 11.5) a bronzového dlátka (katalog 42, tab. 11.6). Oba předměty ležely na svazích Krušných hor (Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–172).[107] Zbytek nálezů je již vázán na prostor Chlumecké stezky a jejích větví (Mapa 21), jak jsem již naznačil v bakalářské práci.[108] Jde o zlomek srpu z vrcholových planin hor u Habartic (katalog 8, tab. 11.1), dva zlomky srpů (katalog 12 a 86, tab. 11.2 a 11.3) z úpatí hor (Chlumec a Varvažov), z vrcholových partií hor u Krásného Lesa zlomek nože (katalog 26), nezdobený tyčinkovitý náramek od Petrovice (katalog 67, tab. 15.2) a od Nakléřova sekeru s tulejí a ouškem a hrot kopí (katalog 54 a 55, tab. 13.1 a 13.2). Na úpatí hor

[107] Autoři článku mylně uvádějí katastr Dubí.
[108] Oproti předchozí práci přibyl jen zlomek srpu z Varvažova.

byly nalezeny dvě sekery se středovými laloky, jedna na katastru Žandova (katalog 96, tab. 12.2) a druhá Knínic (katalog 18, tab. 12.1 a 14.1). Na svazích hor u vrchu Rožného, na cestě mezi Varvažovem a Nakléřovem, byl nalezen zdobený tyčinkovitý náramek (katalog 16, tab. 15.1).

Na rozdíl od mladších období netvoří artefakty z doby bronzové na žádném místě koncentraci, tedy nejde o klasické depoty,[109] zároveň se pravděpodobně nejedná o předměty ztrátové, ale o tzv. Einzelfunde. Jednotlivé artefakty od sebe kromě vzdálenosti dělí stáří, některé lze zařadit do počátku mladší doby bronzové, jiné až do pozdní doby bronzové (viz Katalog).

Katastr	Kultura	Nadmořská výška (m n. m.)	Vzdálenost od hor (km)
Bílina	U, M, L, K	240	10
Břešťany	L, K	220	7,5
Březánky	U, M, L, K	220	8
Bystřany	U, M, L	190	6
Bžany	U, K	220	10
Český Újezd	U, L, K	200	4
Ervěnice	U, M, K	250	4
Horní Jiřetín	U	200	2
Hostomice	U, L	200	9
Hrbovice	L,	180	5
Hrdlovka	U, M, K	210–250	3
Hrobčice	U, M, L, K	300	14
Chabařovice	U, L	180	3,5
Jenišův Újezd	U, M, L	220	6,5
Komořany	L,	230	4,5
Konobrže	U, M, K	230	6,5
Kopisty	U, M, K	270	6,5
Křemýž	M, L, K	260	9
Libkovice	U, K	240	4,5

[109] Ani v místech dříve oraných či v prostoru terénních úprav nevykazují nálezy charakter rozvlečeného depotu.

Liptice	U, M, K	240	5,5
Mariánské Radčice	U, K	250	4,6
Most - Hněvín	U, M, K	370	9
Pařidla	U, K	250	6,5
Radovesice	U, L, K	320	14
Souš	U, K	230	8
Stadice	U, M, L, K	165–170	10
Světec	L, K	220	10
Třebušice	U, L, K	240	5,5
Tuchomyšl	U, L	210	6,5
Ústí nad Labem – Trmice	U, L, K	150	7
Žalany	U, M, L, K	260–270	11
Žichov	M, K	380	17,5

Tab. 3. Vybraná sídliště doby bronzové: U – únětická k.; M – mohylová k.; L – lužická k.; K – knovízská a štítarská k.

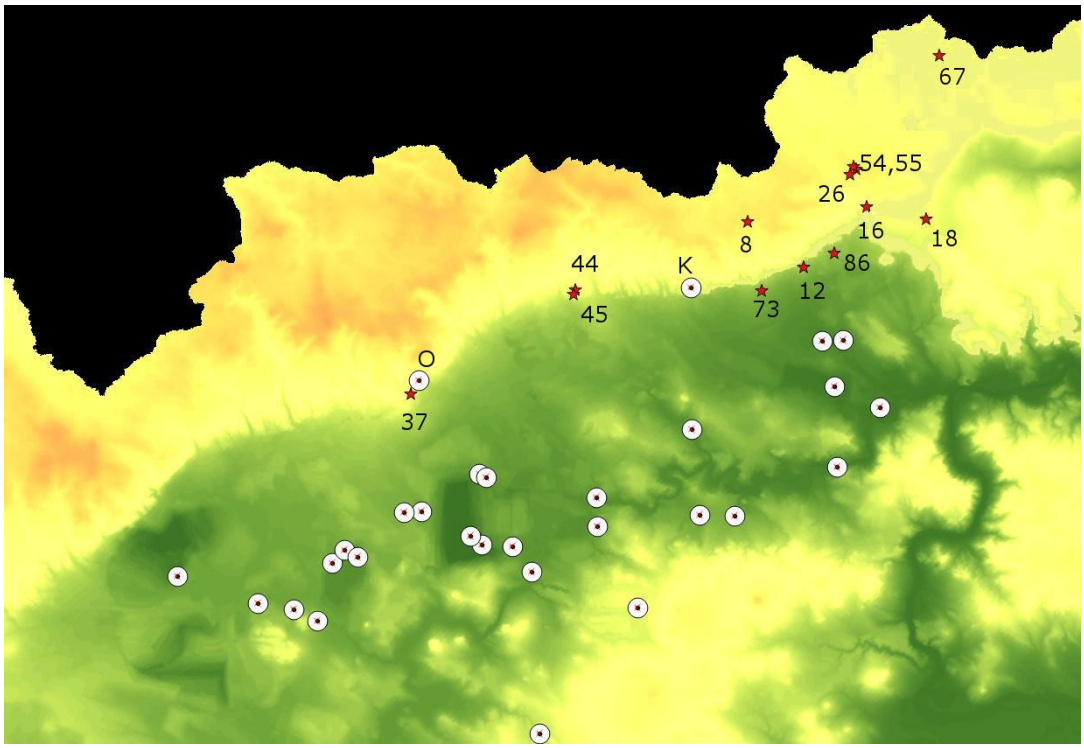

Mapa 12. Mladší a pozdní doba bronzová. 8 Habartice; 12 Chlumec u Chabařovic; 16, 18 Knínice u Libouchce; 26 Krásný Les; 37 Loučná u Lomu; 44, 45 Mstišov; 54, 55 Nakléřov; 73 Unčín u Krupky; 86 Varvažov; O Hrad Osek; K Krupka; ○ sídliště.

2.4.6 Doba bronzová na Šumavě

Sídliště únětické kultury se v jižních Čechách koncentrují na úrodných půdách podél toku Vltavy a Malše a rozkládají se v nadmořských výškách do 500 m n. m. Je doloženo také několik opevněných výšinných lokalit, z nichž hradiště v Mříči – Dívčí Kámen má zjevně spojitost s komunikační linií podél Vltavy. Pohled na jihočeskou dobu bronzovou zcela zásadním způsobem změnilo využívání detektorů kovů, v drtivé většině amatéry. Velké množství jednotlivých nálezů a depotů dokumentoval především O. Chvojka. K nálezům překvapivě dochází i v místech s vysokou nadmořskou výškou především mimo sídlení oblasti. Z celkového počtu 238 lokalit starší doby bronzové tvoří rovinná sídliště jen 36,5 %. Na 87 lokalitách jde o ojedinělé nálezy či depoty. V prostorovém rozložení depotů můžeme sledovat cesty přes hory, depoty jsou až od hranic s Rakouskem.[110] Mezi artefakty v depotech tvoří velké procento hřivny a zejména měděná žebra, která se nenachází v kombinaci s dalšími artefakty. Téměř 90 % všech v Čechách nalezených hřiven pochází z jižních Čech (Chvojka 2007, 29–35). Nápadná je zejména koncentrace depotů v okolí obce Chvalšiny, odkud kromě desítek měděných žeber (Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017, 21–24) pochází i ojedinělý nález bronzové dýky a sekery (Chvojka 2009; 2011).[111] Počet detektorových nálezů stále přibývá a jsou postupně publikovány.[112] Je zřejmé, že tento region hrál důležitou úlohu v tranzitu měděné rudy z alpských oblastí. Také z jiných částí Šumavy nebo předhůří, např. na Prachaticku, přibývá nálezů bronzových předmětů.

[110] Např. u Kaplických chalup u Přední Výtoně
[111] Lokalita je známá velmi dlouho i nálezy z jiných období.
[112] Zejména na stránkách Archeologických výzkumů v jižních Čechách.

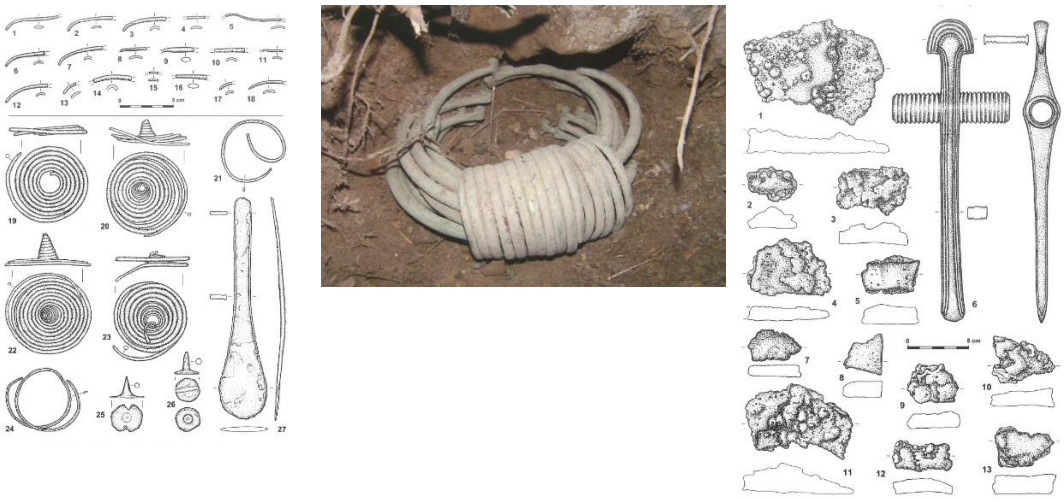

1 2 3

Obr. 9. Nálezy Českokrumlovska. 1 Kladenské Rovné; 2 a 3 Nová Ves (podle Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017).

Ve střední době bronzové se osídlení nacházelo přibližně na stejném prostoru jako ve starší době bronzové. Lokalit s nálezy je poněkud méně, depoty žeber uvedené výše jsou však datovány do přechodného horizontu B A/B. Na rozdíl od předchozího období nemůžeme prokázat opevněná výšinná sídliště, i když na několika starších se objevuje keramika střední doby bronzové (např. Dívčí Kámen). Četná jsou mohylová pohřebiště (88 lokalit s cca 1800 mohylami), výrazně převažuje žárový ritus. Pro mohylovou kulturu nejsou typické depoty,[113] častěji se setkáváme s ojedinělými nálezy seker a podobně (Chvojka 2007, 36–39). Ale i v tomto případě detektory kovů přinesly nové poznatky, objevují se depoty suroviny (ingoty a zlomky – např. Kladné, Novosedly u Kájova), ale i výrobků (Kladné), např. seker (Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017, 58–62).

V mladší a pozdní době bronzové patří jižní Čechy do okruhu hornodunajských popelnicových polí, tedy byla zde kultura knovízská a štítarská. Většina lokalit je datována do mladší doby bronzové. Na několika lokalitách (pohřebištích) je doložena kontinuita s předchozím obdobím. Počet sídlišť, která se rozkládají zpravidla ve stejném prostoru jako v předešlých fázích, výrazně převyšuji ostatní období (166 rovinných a 10 výšinných). Nejjižnějším sídlištěm jsou Novosedly u Kájova s nadmořskou výškou 600 m n. m. Ačkoliv je u nás mladší doba bronzová jedním z vrcholných období deponování, v jižních Čechách patří většina depotů tohoto období

[113] V roce 2007 registroval O. Chvojka jen 3 depoty z fází B B–B C (Chvojka 2007, 34).

do počátku mladší doby bronzové a pak jejich počet výrazně ubývá (Chvojka 2007, 39–45). V horském prostředí jsou depoty ojedinělé (např. Hořice na Šumavě, 700 m n. m.), což je ve výrazném kontrastu se starší dobou bronzovou. Trasy případných dálkových cest jsou tak odvozeny spíše na základě ojedinělých nálezů artefaktů (Chvojka 2015, 122). Na rozdíl od Krušných hor se častěji setkáváme i s bronzovými hroty oštěpů/kopí (na prachatické větvi Zlaté stezky např. z Líbenského Sedla a dva ze Stožce), které by mohly souviset i s lovem (Kubů – Zavřel 2007, 34–35).

1 2

Obr. 10. Místa nálezů depotů na Českokrumlovsku, terén podobný prostředí Krušných hor. 1 Křemže; 2 Rychnov nad Malší (Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017).

Možnostmi rekonstrukce dálkových komunikací v jižních Čechách v době bronzové se zabýval především O. Chvojka, který jako hlavní komunikaci vidí cestu podél Vltavy, další pak podél Malše a případně Blanice. Po celou dobu bronzovou měly fungovat stejné trasy, což vyplývá jednak z geomorfologie krajiny, jednak z rozložení osídlení. Zjevně nebyl důvod trasy měnit. Přepravovaným materiálem měla být především alpská měď, v pozdější době snad také sůl (Chvojka 2015).

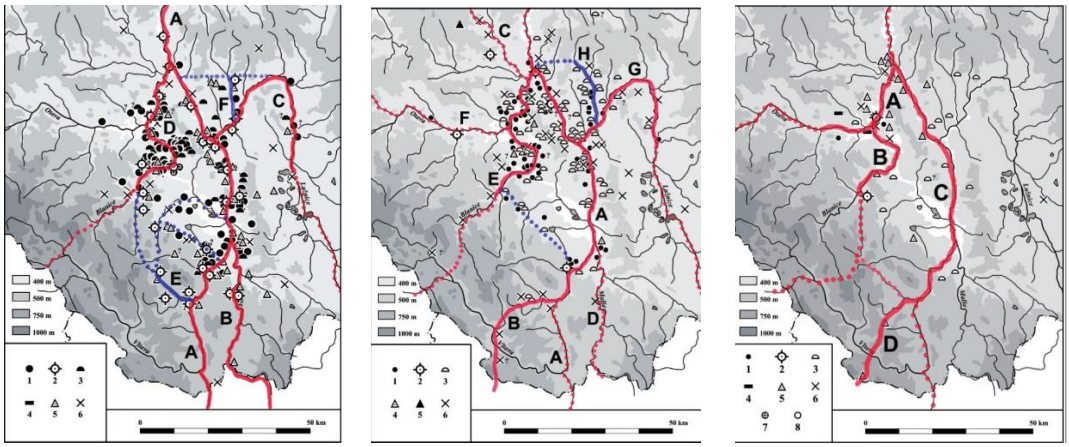

1 2 3

Mapa 13. Možné směry pravěkých cest v jižních Čechách; 1 starší doba bronzová; 2 střední doba bronzová; 3 střední/mladší doba bronzová (Chvojka 2015).

2.4.7 Doba bronzová na českomoravském pomezí

Na českomoravském pomezí se setkáváme s naprosto odlišnou situací než na Šumavě. Z české části území téměř postrádáme doklady únětické kultury. Doklady o osídlení nejsou žádné, zatím ojedinělým nálezem je hlavice (šikmo vrtaná) jehlice z Vysokého Mýta. Na moravské straně je únětická kultura (sídliště i hroby) doložena až v severní části Boskovické brázdy, v oblasti českomoravského pomezí snad jen nejistě datovanými střepy (např. Cetkovice, Chornice, Městečko Trnávka, vše však v polohách do 400 m n. m.).

Velice obdobná je situace ve střední době bronzové. Na české straně pomezí postrádáme nálezy mohylové kultury, na moravské by se k ní snad mohly přiřadit nálezy keramiky z lokality Městečko Trnávka.

Tedy ani poměrně intenzivní detektorová prospekce, na rozdíl od jižních Čech, nepřinesla nové poznatky o spojení Čech a Moravy v tomto prostoru, ačkoliv na rovinných sídlištích východních Čech a Moravy je vzájemné ovlivnění znát (Vích 2010a, 60–61).

V mladší a pozdní době bronzové a starší době halštatské se na obou stranách českomoravského pomezí setkáváme se sídlišti a pohřebišti všech fází, tedy s kulturou lužickou, slezskou i platěnickou (soupis lokalit Vích 2010a). Nadmořská výška všech lokalit (nepočítaje depoty) se pohybuje v rozmezí 260 m n. m. (např. Vysoké Mýto) až 410 m n. m. (Velké Opatovice 5 a Víska u Jevíčka). Z výšinných lokalit můžeme na české straně uvést hradiště Vraclav, kde je doloženo lužické a platěnické osídlení,

ale ne opevnění. Dále jsou to hradiště Choceň, blízké hradiště nad Darebnicemi u Běstovic a hradiště v Hrádníkách (Zářecká Lhota). Na moravské straně je větší množství hradišť v severní části Boskovické brázdy. Jde např. o hradiště u Velkých Opatovic (514 m n. m.) nebo Hradisko u Svitávky (Vích 2010a, 47).

Depotů je na českomoravském pomezí málo. Na české straně můžeme uvést jen několik depotů ze širšího okolí. Jediný z nich, nález sekery se schůdkem a týlu sekery u Poličky, lze datovat na přelom starší a střední doby bronzové, navíc nevykazuje charakter klasického depotu, oba předměty dělila vzdálenost kolem 100 m (Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017, 46). Zbývající depoty jsou z mladší a pozdní doby bronzové (Hemže, Jevíčko, Lhůta[114]), ani jeden z těchto není z exponovaného místa a lokality nepřesahují 400 m n. m. (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 95, 133–134, 185). Výjimkou je depot se štítovou sponou z Moravské Třebové, který ležel v nadmořské výšce 477 m n. m. (Vích 2017b, 82–84). Na moravské straně je řada depotů z Malé Hané (Borotín, Boskovice, Jaroměřice, Jevíčko, Kořenec, Městečko Trnávka, Petrůvka, Šebetov a Velká Roudka). Několik z nich bylo uloženo v nadmořské výšce kolem 500 m n. m. (Vích 2010a, 45–46). Počet bronzových artefaktů, zejména těch jednotlivých, nalezených detektory kovů na českomoravském pomezí, bude pravděpodobně vyšší, ale byly publikovány jen z části (např. Vích 2014b). Poslední soupis depotů z Boskovické brázdy uvádí i jednotlivé nálezy (pod pojmem monodepozita), žádný však nepochází z horského prostředí (Malach – Štorf – Hložek 2016). Tento text kritickými poznámkami doplnili M. Salaš a Z. Jarůšková, kteří si všímají i krajinných konotací a zejména fenoménu depozitních areálů (Salaš – Jarůšková 2017).

2.5 Starší doba železná

Protože se nálezy ze starší doby železné omezují pouze na oblast Chlumecké stezky a jsou navíc zcela ojedinělé, omezím se i v charakteristice podkrušnohorského osídlení jen na základní přehled se zaměřením na bezprostřední blízkost Chlumecké stezky.

V Podkrušnohoří se ve starší době železné setkáváme s bylanskou kulturou, v sousedním Sasku a v Lužici s kulturou billendorfskou. Na několika lokalitách severozápadních Čech se objevuje billendorfská keramika (D. Koutecký uvádí 33

[114] V depotu byl šálek typu Fuchsstadt, srp a 2 spirálovité náramky.

lokalit). Na pohřebišti v Březánkách byla z 35 halštatských hrobů tato keramika v 12 z nich (po jedné nádobě). Postrádáme však lokalitu, kde by byla jen keramika billendorfská. Podle všeho jde jen o příměs vzniklou styky mezi kulturou bylanskou a billendorfskou (Koutecký 1995, 316–319).

Podkrušnohoří je spíše okrajovou částí bylanského osídlení, to se v severozápadních Čechách koncentruje v Poohří (včetně bohatých knížecích hrobů). Na Ústecku je jen několik málo lokalit bylanské kultury, z nich k významnějším patří sídliště a kostrový hrob v Trmicích (Cvrková 1984, 40–44). Velké sídliště z pozdní doby halštatské bylo opakovaně zkoumáno u Tuchomyšle, publikovány jsou jen staré výzkumy (Koutecký 2004), zatímco ty ze sedmdesátých let minulého století (cca 150 objektů halštatsko-laténského období) nejsou publikovány (Koutecký – Waldhauser 1974; Koutecký 1976). Na několika dalších lokalitách byly zkoumány buď jednotlivé objekty (např. Chabařovice – Vencl 1962, 105–107), nebo jen ojedinělý bylanský materiál (přehled Cvrková 1984).

Také na Teplicku je jen několik lokalit s doloženým bylanským osídlením. Nejlépe zkoumanou je asi žárové pohřebiště v Březánkách u Lomského potoka s 33 hroby, část obsahovala billendorfskou keramiku (Koutecký 1970; 1973). Další pohřebiště bylo v Radovesicích (Velímský a kol. 1986, 194).

Na Mostecku je bylanské sídliště doloženo zcela ojediněle např. v Konobržích (Koutecký 1992) a spolu s kostrovým hrobem ve starém Mostě (Preidel 1934, 55–57). Také na Hněvíně u Mostu bylo zachyceno výšinné sídliště (Koutecký 1959). Poněkud neobvykle, stranou od bohatých knížecích hrobů v Poohří, ležel žárový hrob se součástmi koňského postroje ve Skršíně (Koutecký 2003, 114–115).

Nejblíže Krušným horám leží sídliště v Konobržích (cca 6,5 km) a Tuchomyšli (cca 6,5 km). Jakýkoliv vztah bylanských sídlišť k horskému prostředí nelze doložit. Je to v kontrastu se situací na sousedním Chomutovsku, kde je doloženo halštatské osídlení na hradišti u Černovic (Smrž 1991, 66) a halštatský materiál je znám z detektorových nálezů u Místa.

Ve starší době železné na celém území Čech téměř vymizely depoty, ze severozápadních Čech neznáme žádný.

Ze sledovaného prostoru Krušných hor pochází jediný nález, který je možné jednoznačně zařadit do starší doby železné. Jedná se o železnou sekeru s raménky

(katalog 32, tab. 16.1) z katastru Krásného Lesa (Čižmář 2008, 231).[115] Některé další železné sekery (s tulejkou) by mohly být zařazeny na přelom starší a mladší doby železné (katalog 43 a 44, tab. 16.4 a 16.3), stejně jako globulární závěsek (katalog 23, tab. 17.1) z Košťan (Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 173; Vágner 2017, 35).

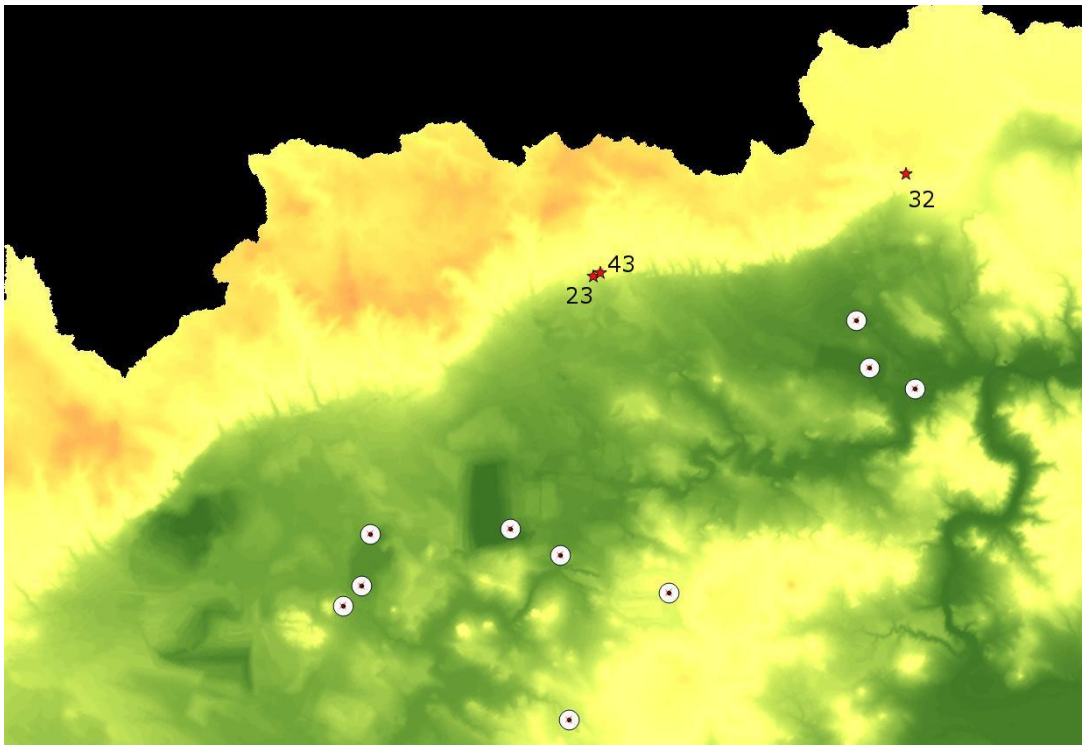

Mapa 14. Starší doba železná. 23 Košťany; 32 Krásný Les; 43 Mstišov; ○ sídliště.

2.5.1 Starší doba železná na Šumavě

V šumavském podhůří v západních a jižních Čechách je patrná kontinuita osídlení z doby bronzové. Ve starší době železné patří tato oblast halštatské mohylové kultuře. Oproti předchozímu období se osídlení, zejména v jihozápadních Čechách, posouvá více do vnitrozemí, do níže položených míst. V jižních Čechách se osídlení koncentruje v povodí střední Otavy, Lužnice a Vltavy. Nejjižněji zasahuje na Českokrumlovsko (povodí Kájovského potoka). V horském území Šumavy osídlení není doloženo. Absolutní většinu lokalit tvoří mohylová pohřebiště, sídliště jsou

[115] Sekera s raménky pochází i z Tuchomyšle (Fojtík – Popelka 2017, 173).

nečetná. Výšinné opevněné sídliště není známo žádné (Chytráček – Metlička 2008, 66–67). V tomto období zcela vymizely depoty.

Teprve v pozdní době halštatské se osídlení v jižních Čechách opět posouvá i do vyšších poloh, do oblasti Šumavy. Koncentrace je opět v okolí Českého Krumlova. Výrazným způsobem narostl počet výšinných sídlišť a poprvé se setkáváme s hradišti ve vysokohorském prostředí. Jsou to Věnec u Lčovic (765 m n. m.), Sedlo u Albrechtic (902 m n. m.)[116] a Obří hrad u Studence (940–980,5 m n. m). Depoty jsou i pro toto období zcela výjimečné (Michálek 2001, 60–62). Jedním z nich je nález bronzových náramků a skleněného kroužku z Vraného vrchu u Spolí nedaleko Českého Krumlova, v nadmořské výšce 635 m n. m. Jde o typický příklad depotu na výrazné vyvýšené poloze nedaleko Vltavy (Chytráček – Chvojka – John – Michálek – Stránská 2015, 209–212). Z nečetných jednotlivých nálezů můžeme uvést železnou sekeru s raménky z Jaronína, která byla nalezena ve výšce 756 m n. m. (Michálek – Chvojka – John – Jiřík – Fröhlich – Militký 2018, 139).

2.5.2 Starší doba železná českomoravského pomezí

Ve starší době železné patří východní Čechy do okruhu lužických popelnicových polí, slezskoplatěnické fáze. Na Moravě se toto období označuje jako fáze platěnická. Soupis lokalit na české i moravské straně podává D. Vích (2010a). V mnoha případech se jedná o lokality s doloženým starším osídlením. Kontinuita v osídlení je spáše na moravských lokalitách. Většina sídlišť se drží v nižších nadmořských výškách, jsou v rozmezí 260 m n. m. (např. Vysoké Mýto) až 410 m n. m. (Velké Opatovice 1 a 2). Větší počet sídlišť je na moravské straně. Sběry keramiky je doloženo osídlení na hradišti Vraclav a na hradišti u Boskovic (poloha Bašta). Depoty jsou ve starší době železné vzácné, mohly by k nim patřit nález 3 bronzových náramků z Šebetova (Vích 2010a, 46–47, 61).

2.6 Mladší doba železná

Krušné hory tvoří přirozenou hranici mezi územím keltským a germánským (v době laténské przeworská kultura). Podkrušnohoří je regionem, který byl v době

[116] Ty leží již na Klatovsku.

laténské poměrně hojně osídlen Kelty. Setkáváme se zde především se sídlišti a pohřebišti, ale i s místy spojenými s rituály. Ústecko leží na samotném okraji keltského osídlení Čech. Řeka Labe na Ústecku tvoří hranici keltského osídlení. Severně, tedy po proudu Labe mezi Ústím nad Labem a Děčínem, v tzv. Labské průrvě, nacházíme pohřebiště podmokelské skupiny (Podmokly, Neštěmice, Křešice, Střekov),[117] která byla dříve připisována Germánům. Jediné zkoumané sídliště této skupiny (výšinná lokalita u hradu Střekov) leží na pravém břehu Labe a mísí se zde prvky keltské a germánské (Waldhauser 2015, 295–327). Jediné pohřebiště podmokelské skupiny (Střekov) je birituální. Jde zřejmě o prolínání vlivů keltských a germánských. Snaha spojovat nálezy s konkrétním etnikem však není ideální. Podmokelská skupina by mohla hrát důležitou úlohu při dálkovém obchodu po Labi, zatím to však není prokázáno.

Obr. 11. Podmokelské jehlice (Militký – Kysela – Tisucká 2018).

Další smíšenou skupinou, která nese prvky (keramiku) przeworské kultury, je skupina Radovesice – Lužice. Jde o sídliště (Radovesice, Lužice a Soběsuky) v Podkrušnohoří, která jsou od Krušných hor vzdálenější (14–17 km). Lze je datovat do stupně LT D1 (Beneš 2018, 300).

Velmi dobrý přehled o osídlení v Podkrušnohoří, včetně odkazů na literaturu, podává ve své encyklopedii J. Waldhauser (2001), stav poznání se od té doby příliš nezměnil. Protože se v Krušných horách až na jeden zpochybňovaný nález na

[117] V Německu ještě Pirna – Copitz.

Mostecku (Meziboří) a velmi nejistě datovaný bronzový kruh z Oseka všechny laténské nálezy koncentrují na Ústecku, bude o osídlení Teplicka a Mostecka podána jen stručnější informace.

Laténské osídlení Ústecka začíná již v časné době laténské (Tuchomyšl). Laténská sídliště se rozkládala především v Chabařovické pánvi.[118] Jde o katastry Chlumce, Tuchomyšle, Zalužan, Chabařovic, Trmic a Vyklic. V Chlumci byla nalezena v poloze Horka laténská keramika (Budinský 1977, 38–39) a v bývalé cihelně pravděpodobně hrob, z něhož se zachoval vývalkovitý náramek s pečetítkovými konci (Budinský 1983, 6). U Tuchomyšle bylo zkoumáno laténské sídliště i pohřebiště z fáze LT B1 (Koutecký – Waldhauser 1974). Dva kostrové hroby byly při cestě z Roudníků do Modlan (Budinský 1983, 31). Také v Trmicích kromě sídliště měly být nalezeny hroby (Cvrková 1984, 40). Z hlediska komunikací zaujímají zajímavou polohu sídliště a pohřebiště na katastrech Habrovan, Řehlovic a Stadic. Nalézají se v údolí řeky Bíliny, které spojuje oblast Ústí nad Labem s Bílinskem, a zároveň tudy mohlo vést spojení přes České středohoří směrem k Lovosicím, kde se z hlediska obchodu rozkládalo důležité sídliště. Detailněji publikována je ze Stadic jen část výzkumů (Koutecký – Cvrková – Kuljavcová-Hlavová 2011).

Na Teplicku J. Waldhauser uvádí přes 31 katastrů s doklady laténského osídlení nebo pohřbívání. Osídlení se koncentruje především na území a v okolí města Bíliny (Hostomice, Chotějovice, Chudeřice ad.) a v povodí Lomského a Loučenského potoka na hranicích s Mosteckem (Liptice, Jenišův Újezd, Břešťany, Březánky, Hrdlovka, Mariánské Radčice a Libkovice). Doposud největší zkoumané ploché pohřebiště Keltů na našem území bylo před více než sto lety zkoumáno u Jenišova Újezdu (Waldhauser 1978). Také druhé velké pohřebiště na Teplicku – Radovesice, bylo samostatně publikováno (Budinský – Waldhauser 2001).

Také při pohledu na osídlení Mostecka je zjevné, že se koncentruje v blízkosti řeky Bíliny v bezprostředním okolí Mostu. Z lokalit blíže Krušným horám můžeme jmenovat Libkovice, Mariánské Radčice, Kopisty a Ervěnice. Na území současného Mostu je laténské osídlení doloženo hned z několika lokalit včetně vrchu Hněvín.

V době laténské se opět ve větší míře setkáváme s ukládáním depotů. V převážné většině jde o depoty mincovní. Zcela zásadní je depot nalezený v roce 1882 při čištění Obřího pramene v Lahošti, který obsahoval asi 2000 bronzových

[118] Na celém Ústecku, tedy včetně podmokelské skupiny, je laténské osídlení podle ADČ 2013 na 15 katastrech.

předmětů (dochováno mj. asi 600 spon a 500 náramků)[119] uložených v bronzovém kotli. Depot je datován LT B1b, kotel sám je o něco starší (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 169). Jiný nemincovní depot z Teplicka je z Radovesic, kde bylo na okraji sídliště nalezeno 5 mlýnských kamenů (Waldhauser 1981, 160). Materiál na výrobu laténských mlýnů se těžil především v nedalekém Oparnu (12 km). Mincovní depot je z uváděn pouze z Teplic, z minerálního pramene Pravřídlo. Vzhledem k charakteru místa a množství dalších nálezů je však pravděpodobné, že docházelo k postupnému vhazování předmětů, tedy nejde o depot v pravém slova smyslu (Militký 2018, 374).

2.6.1 Kelti a Krušné hory

Doklady o aktivitách Keltů v Krušných horách jsou zatím nečetné. Ze starších nálezů můžeme uvést časně laténskou keramiku a neověřitelný nález statérů z hradiště u Černovic (Waldhauser 2001, 179). V Meziboří (okr. Most; 481 m n. m.) byly v roce 1950 nalezeny střepy, kamenný brousek (Obr. 12) a švartnový kruh (Dig. arch. č. j. 7550/50). Část tohoto materiálu je dnes ztracena, v mosteckém muzeu se nachází pouze 4 malé střepy a kamenný brousek (katalog 40, tab. 19.3). Protože z okolí nejsou jiné doklady o laténském osídlení (nejbližší až z Libkovic a Mariánských Radčic – 6,5 km) a pro neobvyklost kolekce (další průzkum již nic nepřinesl), je autentičnost tohoto nálezu nejistá. Je to zatím jediný dokumentovaný nález z Krušných hor na Mostecku. Další, dnes neověřitelný nález (bronzové laténské spony) uvádí Simbriger z hradu Kyšperk u Unčína (katalog 74). Není znám ani počet, ani typ spon (Simbriger 1934, 44). V roce 1936 měl být na hradě Osek nalezen nezdobený laténský bronzový kruh (katalog 11, tab. 19.2). Jeho datace je však velmi sporná (Rusó 1990, 54).

[119] Uváděné počty se různí – až 1000 spon, 650 náramků (Waldhauser 2001, 290).

Obr. 12. Laténské nálety z Meziboří (foto Vágner).

Zbylé nálezy jsou již detektorové. Na katastru Mstišova byla nalezena železná sekera s tulejí (Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–173). Ostatní laténské nálezy z Krušných hor jsou vázány na prostor Chlumecké stezky. Těsně před vrcholovými planinami (ve výšce 635 m n. m.), na katastru Krásného Lesa, bylo nalezeno několik zajímavých artefaktů. Jde o 4 jantarové korále, bronzový náramek s kuličkovitými nálitky a třemi oky, kroužek s nálitky a bronzovou figurku jezdce (katalog 30 a 31, tab. 17 a 18.1). Celý soubor je značně nesourodý jak proveniencí, tak datací. Není jisté, zda nálezy patří k sobě a zda byly uloženy najednou (Čižmář 2008, 230–232). Na úpatí hor, nebo přilehlých svazích v okolí Telnice (z větší části ale na katastru Varvažova), bylo nalezeno několik železných seker s tulejkou (katalog 72, 77 a 78, tab. 16) a dva vodící kroužky z postroje k vozům (Vágner 2017, 39). Každý je jiného typu (Kappel a Orešak), a to přesto, že ležely nedaleko sebe (katalog 75 a 76, tab. 18.4 a 18.5). Zhruba v polovině stoupání na vrchol hor, v místech křížení cest Telnice – Knínice – Nakléřov bylo postupně nalezeno několik laténských artefaktů. Jsou to dvě tetradrachmy, NEMET a ADNAMATI (Militký 2015, 95), bronzová figurka kance (Kysela 2017, 168–169) a koňský postroj s omegovitými postranicemi (viz dále). Z okolí těchto nálezů má pocházet ještě několik dalších, železných artefaktů (srpy, nože apod.), zatím se ale nepodařilo informace zcela ověřit.

Připustíme-li autentičnost všech nálezů, je zjevné, že se váží na významnější staré cesty vedoucí přes Krušné hory. Výjimkou je nález u Mstišova.

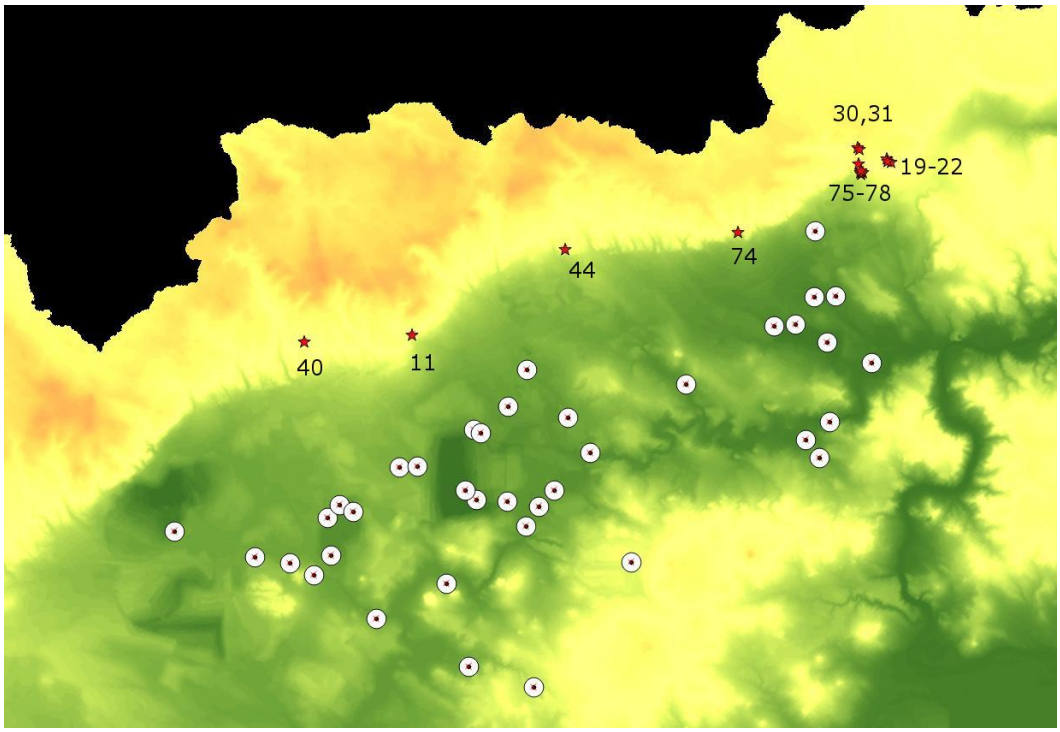

Mapa 15. Mladší doba železná. 11 Hrad Osek; 19–22 Knínice u Libouchce; 30, 31 Krásný Les; 40 Meziboří; 44 Mstišov; 74 Unčín u Krupky; 75–78 Varvažov; ○ sídliště.

2.6.2 Doba laténská na Šumavě

V jižních a jihozápadních Čechách je jistá mezera mezi osídlením pozdně halštatským (H D–LT A) a laténským. Další osídlení je datováno až do fáze LT B2. Důležitou dopravní tepnou byla cesta na sever podél toku Vltavy. Na ní se také nacházejí obě jihočeská oppida, Nevězice a Třísov. Nejjižnější oblastí s laténským osídlením je Českokrumlovsko (např. Holubov, Chvalšiny, Novosedly). Vyšší oblasti Šumavy zůstaly neosídleny. Kromě spojení s oblastí Bavorska (předpokládaný dovoz soli a středomořských importů) je pro šumavské podhůří důležitá i těžba a distribuce grafitu a pravděpodobně i zlata (Michálek 2007, 62–65). Několik osamocených horských lokalit na Šumavě je kromě rituálních funkcí spojováno hlavně s dálkovými komunikacemi. Jde o již dříve fungující hradiště Albrechtice – Sedlo, Věnec u Lčovic a Obří hrad u Studence, kde mělo dojít i k nálezům keltských mincí (např. Waldhauser 2001, 369), což bylo ale později zpochybněno (Militký 2001, 463–468).[120] Nověji objevenou lokalitou jsou Prášily – Sklářské sedlo, sídliště v nadmořské výšce 800 m n. m. V tomto případě se uvažuje o sezónním sídlišti spojeném s rýžováním zlata (Čuláková – Eigner – Fröhlich – Metlička – Řezáč 2012, 104–106).

[120] Pravda asi zůstane utajena.

Ze Šumavy známe velmi málo depotů, kromě pochybného depotu mincí zmíněného výše jde jen o depot železných nástrojů z katastru Bohdalovic, z výšky kolem 700 m n. m. (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 62), a složením velmi neobvyklý depot u Holubova (575 m n. m.). Ten sestával z bronzového kroužku s nálitky, dvou bronzových a železného kroužku, železného prstenu a slitku stříbra (John – Houfková 2014, 181–183). Také na tomto území přináší používání detektorů kovů jednotlivé nálezy. Z novějších můžeme jmenovat laténské mince z Českého Heršálku (statér) a Srní (obol), nebo bronzový závěsek z Volyně (Michálek – Chvojka – John – Jiřík – Fröhlich – Militký 2018, 135, 152, 158).

2.6.3 Doba laténská českomoravského pomezí

Také laténskému osídlení českomoravského pomezí se věnoval D. Vích (např. 2003). Osídlení jižnější části Boskovické brázdy zpracoval spolu s M. Hlavou (Hlava – Vích 2007). Laténské osídlení oblasti začíná jistě ve stupni LT B2[121] a trvá do stupně LT D2. Sídliště jak na české, tak na moravské straně jsou vázána na úrodné půdy v nížinách, nadmořskou výšku 400 m n. m. překračují jen výjimečně (např. Drslavice 4, Sudice U občin). Jedná se tedy o rovinná sídliště[122] v blízkosti vodních toků, většinou nemají velkou rozlohu.[123] Poloha sídlišť umožňuje jen hypoteticky předpokládat směr komunikací mezi českou a moravskou částí pomezí. Nabízí se spojení koncentrace laténských nálezů v okolí Vysokého Mýta a severní části Boskovické brázdy. Vzájemné kontakty jsou tak dokládány na základě rozboru artefaktů (keramika, kámen na žernovy apod.), přesné určení tras asi nebude možné (Vích 2003, 320–328).

Zatím nejsou z této oblasti známé žádné depoty, respektive nebyly publikovány. To se ale netýká jednotlivých detektorových nálezů kovových artefaktů, které jsou průběžně zveřejňovány. Větší množství těchto artefaktů bylo nalezeno při detektorových prospekcích v rámci sídlišť, některé však i v lesním prostředí. Příkladem může být vodící kroužek k postroji typu Orešak, dvě spony a větší množství seker s tulejí nalezených u Jevíčka – Předměstí (přehled nálezů Vích 2017a).

Nálezy mincí publikoval J. Militký. Jde o nálezy na sídlištích (Biskupice, Chornice, Vraclav) i nález mimo sídliště (Vendolí). Všechny jsou však mimo horské

[121] Předpokládá se možnost posunutí do fáze LT B1.
[122] Jedinou výšinnou lokalitou je osídlení na Hradisku u Svitávky (Hlava – Vích 2007, 42).
[123] Velká část je ale známa jen ze sběrů (Vích 2003, 322).

prostředí (Militký 2018, 356–360). Staré nálezy mincí nejsou moc spolehlivé, např. depot tetradrachem z Jevíčka (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 134). Nálezy římských republikánských mincí ze Sudic a Boskovic budou patrně souviset až s Germány (Hlava – Vích 2007, 37).

2.7 Doba římská

Ve východní části Krušných hor jsou nálezy z doby římské zatím známé jen z oblasti Chlumecké stezky. Husté germánské osídlení bylo na Duchcovsku a Bílinsku, mimo jiné v oblasti Lomského a Loučenského potoka. Také na Mostecku nalezneme větší množství germánských sídlišť v okolí Mostu, zejména v okolí Komořanského jezera. Přesto, že se některá sídliště nacházela ve vzdálenosti jen několika kilometrů od Krušných hor, nemáme žádné doklady o využívání horského prostředí, chybí i jednotlivé nálezy typické pro Chlumeckou stezku. Protože žádné ze sídlišť na Mostecku a Bílinsku nevykazuje charakter významnějšího centra a nemůžeme je tedy spojovat se stezkami přes hory, bude pozornost věnována především Ústecku a přilehlé části Teplicka. Zároveň se jeví doba římská jako zcela zásadní pro využívání Chlumecké stezky, proto bude sídlištím v zázemí věnována větší pozornost. Základní přehled o germánském osídlení východního Podkrušnohoří, kromě využití ADČ, získáme z prací E. Droberjara (2002) a P. Budinského (1978).[124]

Germánské osídlení je na Teplicku a Ústecku zastoupeno především ve starší době římské. Sídliště najdeme opět především při řece Bílině, Krušným horám se přibližují na území města Teplic (kostrový a žárový hrob, sídliště). V Srbicích se rozkládalo rozsáhlé polykulturní sídliště, část objektů spadá do starší a část do mladší doby římské (Budinský 2009, 136–138). Výzkum nebyl doposud publikován. Pozůstatkem žárového hrobu z časné doby římské je patrně nález situlovité nádoby z Přítkova (Droberjar 2006, 45). Jiné nálezy z doby římské však z této lokality nemáme, jedná se pro celou oblast o neobvyklou polohu hrobu blízko úpatí Krušných hor (kolem 600 m). Na Ústecku považujeme za nejvýznamnější lokalitu rozsáhlé polykulturní sídliště (158 objektů),[125] z části ze starší doby římské (DŘ A–B2), na pravém břehu Bíliny v Trmicích (Salač 2008, 25). To je však od hor již vzdáleno přes

[124] Za mnohá upřesnění děkuji L. Rypkovi.
[125] Z počtu 158 objektů jich lze zařadit po bližším rozboru do doby římské jen 50 (Reszczyńska 2008, 233).

8 km. Blíže horám je nejlépe sledovatelné germánské osídlení na katastru Chabařovic. Kromě starších výzkumů zde proběhl v roce 2014 záchranný archeologický výzkum v trati U Pískovny. Byla odkryta pravděpodobně výrobní a sídelní část germánského sídliště. Na ploše 0,5 ha bylo zkoumáno 16 zahloubených objektů, z toho 2 hutnické pece. Výrobní areál (pece) a areál sídelní byly od sebe vzdáleny 30–50 m. Areál můžeme datovat do stupně DŘ B (Káčerik 2015). Nedaleko od této lokality, blíže horám, byl nalezen zlomek germánské, nebo římské spony (zatím blíže neurčené).

Z okolí je pak ještě několik ojedinělých nálezů, např. římská provinciální spona typu Aucissa z Českého Újezdu, z polohy u kostela sv. Vavřince (Vencl 1961, 585–586). Větší pohřebiště na Chabařovicku není, jediné zjištěné bylo objeveno roku 1888 ve Vyklicích (pět popelnic) a nebylo dokumentováno (Droberjar 2002, 371). Z Vyklic (Walterova cihelna) pochází další staré nálezy, dokládající germánské sídliště (Dig. arch. č. j. 2226/48). Také na několika dalších místech katastru došlo před více než sto lety k nálezům germánské keramiky a také železářské pece (Budinský 2009, 35–39).

Stopy osídlení v mladší době římské jsou ve východním Podkrušnohoří velice řídké. Kromě již zmiňovaného sídliště v Srbicích z fáze DŘ C2 můžeme z novějších výzkumů jmenovat polykulturní sídliště ve Věšťanech, na kterém byl z objektu č. 9 (polozahloubená chata) získán keramický materiál datovaný do přelomu pozdní doby římské a stěhování národů, DŘ C3–D1 (Káčerik 2015, 15–16). Z nedalekých Zalužan pochází kostěný hřeben snad z poloviny 3. století (Preidel 1930, 288).

2.7.1 Sídelní strategie

Ve starší době římské obývají Germáni na našem území výhradně nížinná sídliště poblíž vodních zdrojů, často v jejich bezprostřední blízkosti (dnes inundační pásma). Bezvodé vyvýšeniny mezi toky zůstávaly neosídlené. Detailnější hodnocení nebylo doposud učiněno. Na některých katastrech lze najít i několik germánských sídlišť. V časné době římské (DŘ A) je osídlení na přibližně stejném území jako v pozdní době laténské, ale hustota je nižší. Mezi stupni DŘ A a DŘ B1 došlo k zmenšení osídleného území (mizí osídlení v jižních Čechách), každopádně ve stupni DŘ B2 se osídlená plocha zmenšuje. Osídlení se v mladší době římské koncentruje v nejúrodnějších oblastech, mj. v Podkrušnohoří (Salač 2008, 53–54). Ještě méně pozornosti bylo věnováno mladší době římské. Od poloviny 3. století se objevuje typ dvorcových sídlišť. V počátečním období stěhování národů se objevují první doklady

o osídlení výšinných poloh Germány. Srovnání mapy osídlení Čech v mladší a starší době římské nevykazuje výrazné rozdíly (Salač 2008, 18, 128).

V předpokládaném zázemí Chlumecké stezky bylo rozpoznáno asi 20 sídlišť. Na velkém množství katastrů sledovaného území tedy doklady o germánských sídlištích nemáme. Tento fakt bude do značné míry ovlivněn jednak tím, že část katastrů leží ve vyšších nadmořských výškách, jednak stavem výzkumu, respektive nemožností nová sídliště zachytit pro úplné zničení krajiny. Na několika katastrech jsou minimálně 3 lokality (Bžany, Ústí nad Labem a Teplice). V případě Teplic a Ústí nad Labem je to vzhledem k jejich velké rozloze pochopitelné. Největší koncentrace nálezů je tak, připočítáme-li i pravděpodobné pohřebiště, z katastru Bžany. Všechna sídliště se rozkládají v nadmořských výškách od 140 do 270 m. n. m. (Graf 1). Většina jich je mezi 150 a 250 m n. m. Krajní výkyvy jsou jen nepatrné (145, respektive 270 m n. m.). Většina sídlišť se nachází na mírných svazích se stoupáním od 1 do 3°. Pouze 3 jsou na rovině. To odpovídá běžnému standardu germánských sídlišť na území Čech. Orientace svahu je různorodá, najdeme jak jižní, tak i severozápadní, a dokonce i severní svah (Věšťany a Teplice – V Lípách). Z toho vyplývá, že rozhodující jsou konkrétní místní podmínky a ne striktní orientace ke světovým stranám.

Velmi důležitou okolností pro germánská sídliště je blízkost vodního zdroje. Kromě potoků a řek jde o prameniště, která při současném stavu terénu dnes prakticky nelze rozeznat. V případě extrémních vzdáleností od současného toku (400 a 600 m) považuji za velmi pravděpodobné, že byl blíže další zdroj. Většina lokalit leží ve vzdálenosti do 200 m od vodního toku. Pouze 4 tuto hranici překračují. Naopak o 4–5 sídlištích můžeme konstatovat, že byly přímo u břehu (vzdálenost 50–70 m). Musíme připustit, že vzdálenost mohla být i menší, nedošlo k výzkumu celé plochy sídlišť. Řeka Bílina hrála v osídlení jistě důležitou roli už tím, že se v jejím údolí nachází kvalitní zemědělské půdy. Na jejím břehu registrujeme ale jen 5 sídlišť. Další jsou na jejích přítocích v nevelké vzdálenosti (Bžany).

Typ půdy, na které obyvatelé sídlišť hospodařili, je ovlivněn místními podmínkami. Nejkvalitnější černozemě se zde nacházejí ojediněle. Nejčastější půdou je zde kambizem a tu také obvykle nacházíme v okolí sídlišť.

V Krušných horách nebo bezprostředně na jejich úpatí nebylo osídlení zjištěno. Důvodem budou vyšší nadmořské výšky (úpatí je cca 300 m n. m.) a půdy nevhodné k pěstování obilnin.

Lokalita	Bližší datace	Nadmořská výška (m n. m.)	vzdálenost od hor (km)	vzdálenost od Chlumce (km)	vzdálenost od lok. u Varvažova (km)
Bystřany	A–B2/C1	200	6	10	13,5
Bžany (U staré cihelny)	B2	240	11	13,5	17
Bžany (Holleyova cihelna)	B2	230	11	13,5	17
Bžany-Hradiště	B2–C1	200	11	13,5	16,5
Český Újezd	A–B1	190	4	3	5,5
Chabařovice	B1–B2	190	2,2	1.6	6
Malhostice/Řehlovice	B2–C2 ?	160–170	9,5	10	13
Rtyně nad Bílinou	SDŘ	170	10	11	15
Stadice	B1–B2	170	10	9,7	12,5
Srbice	B2–C3/D1	200	3	7	10,5
Teplice (Güntherova cihelna)	A–B1	250	3,5	11	14,5
Teplice (Pražská ulice)	Starší DŘ	194	5	10	13,5
Teplice (V Lípách)	Starší DŘ ?	220	5,5	11	14,5
Trmice	A–C3/D1	145	7,5	8,3	9
Ústí nad Labem (u sklárny)	B2	145	7,5	8,5	8,5
Ústí nad Labem (Fórum)	C2/C3	150	8,5	8,3	9
Věšťany	C3–D1	225	5,4	7,2	10,5
Vyklice	A–B	150	4,7	5	8

Tuchomyšl	SDŘ	150	6,3	6	9
Žalany	B2/C1–C3/D1	270	11,5	12,7	15,5

Tab. 4. Germánská sídliště v zázemí Chlumecké stezky.

2.7.2 Germánská sídliště a komunikace

Na sledovaném území přichází v úvahu komunikace místního významu, jako je údolí řeky Bíliny, také dálkové stezky přes České středohoří a zejména Chlumecká stezka.

Stezka podél Bíliny byla jistě využívána, podél řeky nalezneme doklady osídlení od mladého paleolitu po současnost. Doloženo je zde 5 sídlišť z doby římské.[126] Samotná Bílina byla těžko splavná pro větší náklad. Důležitou úlohu mohlo hrát sídliště v Trmicích, které leží 4 km od soutoku Bíliny a Labe. Protože je předpokládána Labská cesta, jako jedna z možných dopravních tepen pravěku a protohistorie (více např. Salač 1997), mohla cesta pokračovat proti proudu Bíliny a pak od Trmic severozápadně přes Chabařovice (na cestě by byly i Vyklice) směrem k vyústění Chlumecké stezky u Chlumce, respektive u Varvažova. Ani jedno z uvedených germánských sídlišť není možné za současného stavu poznání jednoznačně spojit s Chlumeckou stezkou v oblasti hor. Na druhou stranu leží v místech, kudy by předpokládané komunikace tuto stezku spojovaly s Podkrušnohořím. Je to hlavně směr jihovýchodní, přes Duchcovsko a Bílinsko na Lounsko, tedy do Poohří. Tento směr by minul České středohoří. Průměrná vzdálenost sídlišť od Chlumce (měřeno k lokalitě Horka) je 9,5 km. Nejblíže je lokalita Chabařovice U Pískovny (1,6 km). Srbice jsou sice od Chlumce 6,8 km, ale k mnou navrhované variantě (větvi Chlumecké stezky) přechodu hor v mladší době římské mají jen 4,5 km (Vágner 2017. 56–60). Od Varvažova jsou pak všechny lokality o něco vzdálenější (viz tabulka 4).

Sídliště u Žalan a Bžan leží na cestě, která překračuje České středohoří přes Velemín. Existence této cesty je doložena ve středověku, ale je pravděpodobné, že byla využívána i dříve. Řada sídlišť totiž leží v blízkosti současné mezinárodní silnice E 55 vedoucí přes Dubí do Saska. Je to také další možnost, kudy by kromě vodní cesty

[126] Trmice, Stadice, Řehlovice, Bžany, Rtyně nad Bílinou.

po Labi mohla pokračovat pravěká Chlumecká stezka. Jiná možná cesta přes České středohoří mohla vycházet z okolí Řehlovic a Stadic.

2.7.3 Depoty – sakrální místa

Germáni jsou známí tím, že jejich sakrální místa byla v přírodě a zpravidla je nedoprovázely kamenné či dřevěné konstrukce. Na našem území zatím registrujeme několik obětních jam v areálu sídlišť z počátku doby římské (např. Dobříčany, Plaňany). V zahraničí jsou doklady kultu často ve spojení s vodou (oběti v bažinách, kultovní objekt u Oberdorla). V Čechách jsou takto vysvětlovány některé nálezy bronzových nádob (římských importů) z Labe (Hradec Králové, Litoměřice) a nálezy mincí (Žalhostice, Starý Kolín) z vodního prostředí (Salač 2008, 94). Na sledovaném území se nachází jedno místo, kde pravděpodobně docházelo k opakovanému ukládání darů do vodního prostředí. Nejvýznamnějším nálezem doby římské z Teplic je asi depot římských mincí nalezený při čištění minerálního pramene (Pravřídlo) roku 1879. Šlo patrně o několik desítek kusů, ty ale nemusely být vhozeny do pramene najednou[127] (Militký 2013, 247–249). Na dně byly nalezeny i keltské mince, spony a náramky. Část nálezů je však dnes ztracena (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 364–365). Další proslulý nález z minerálního pramene, z doby laténské, pochází z Lahoště (tzv. Duchcovský poklad). Kromě keltských šperků zde měly v Obřím prameni být nalezeny i tři římské mince (Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 169). Obě lokality od sebe dělí jen 5,3 km.

V bezprostřední blízkosti Pravřídla sice germánské osídlení doloženo není, ale nejbližší sídliště jsou vzdálena jen stovky metrů:

V Lípách	830 m
Güntherova cihelna	1500 m
Pražská ulice	1350 m

Navíc ve vzdálenosti pouhých 200 m od Pravřídla byl nalezen žárový hrob.

Pro dobu římskou jsou charakteristické depoty mincí, nemincovních depotů je velmi málo. Kromě zmíněných votivních depotů na Mostecku, Ústecku a Teplicku neregistrujeme další depot, jen několik hromadných nálezů mincí. Takto J. Militký označuje nálezy dvou až devíti kusů (Militký 2013, 20).

[127] Je otázka, zda pak takovýto nález označovat za depot.

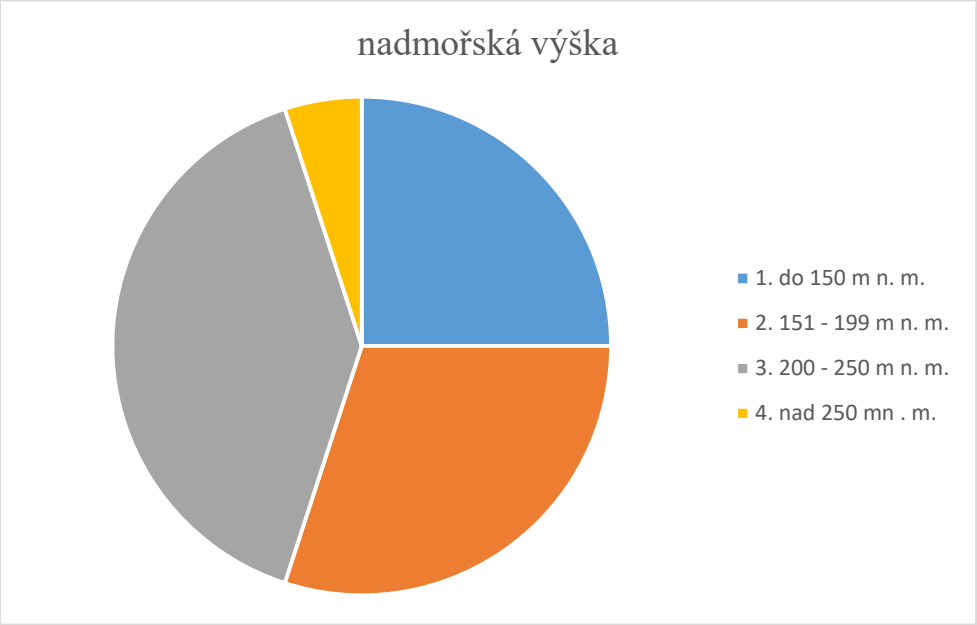

Graf 1. Rozdělení germánských sídlišť v zázemí chlumecké stezky podle nadmořské výšky.

2.7.4 Nálezy z hor

Nálezům z doby římské v Krušných horách jsem se věnoval již ve své předchozí práci (Vágner 2017). Mimo sledovanou oblast východní části hor jsou zatím publikovány jen starší nálezy mincí (více Militký 2013). Pouze několik málo z nálezů z Chlumecké stezky již bylo publikováno.[128] Za poslední dva roky se nálezová základna rozšířila o několik dalších artefaktů z již známých lokalit.

Na Chlumecké stezce nalézáme dvě lokality s množstvím nálezů z doby římské. Jde o planiny na vrcholu Krušných hor v okolí Nakléřova (z části katastr Krásný Les) a lokalitu u Telnice/Varvažova, na úpatí hor na katastru Varvažova. V obou případech jsou artefakty poněkud rozptýleny, nemůžeme tedy, s výjimkou části mincí, hovořit o depotech. Z vrcholových planin pochází desítky mincí, několik spon (dvě noricko-panonské spony s křidélky, východogermánská plechová spona, spona typu Langton Down a spona s očky), bronzové tordované držadlo vědra/kotle a ostruha. Další byla nalezena až u německé hranice na katastru Krásného Lesa. Nálezy na úpatí hor jsou poněkud koncentrovanější, ale i tak některé dělí až stovky metrů.

[128] Spona typu Langton Down a noricko-panonská spona s křidélky (Čižmář 2008) a Neronův denár (Militký 2010).

Zatím se podařilo dokumentovat římský cedník E 161,[129] ataši bronzové plechové mísy typu Poggendorf (E 92), část římské lžičky, dvě části koňského postroje, provinciální římskou sponu s křidélky, záponu z časné doby římské, dvě kování z picích rohů, část zápony (katalog 84, tab. 24.2), opaskovou přezku G 47 (katalog 85, tab. 24.1) a bronzový předmět neznámého účelu připomínající tvarem rybí hlavu (katalog 82, tab. 27.4).[130] Na svazích hor ve větší vzdálenosti od předchozích nálezů byla nalezena bronzová ostruha a spona s očky. Všechny tyto nálezy je možné datovat do starší doby římské, případně do počátku mladší doby římské (ostruhy a články z koňského postroje).

Ze vzdálenější části hor, ale stále v předpokládané vedlejší trase Chlumecké stezky (katastr Přestanova), pochází ještě dvě spony z mladší doby římské – samostřílová spona datovaná DŘ C2–C3 a spona s polyedrickým knoflíkem na lučíku datovaná DŘ C3–D1.

Z doby stěhování národů je z celých Krušných hor znám jediný předmět. Jde o zatím blíže neurčený zlatý artefakt s almandiny (katalog 57, tab. 28.3), snad hunského původu. Byl nalezen v okolí Nakléřova. Objev depotu ve skalách u Hřenska (Jiřík – Peša – Jenč 2008, 189–209) naznačuje, že můžeme očekávat revizi dosavadních představ o době stěhování národů v tomto prostoru.[131]

[129] Teoreticky by se mohlo jednat i o naběračku ze soupravy, na cedník soudím podle toho, že se tělo nedochovalo – snad se rozpadlo? Podle provedeného výzkumu se domníváme, že se na místo dostal již v tomto poničeném stavu (nebyly nalezeny další úlomky).
[130] Několik dalších artefaktů se nepodařilo zdokumentovat před tím, než byly prodány/vyměněny nálezci a nelze je blíže určit (z poslední doby mj. dvě spony).
[131] Depot obsahoval sponu typu Wiesbaden, sponu s podvázanou nožkou, dva náramky a skleněnou perlu.

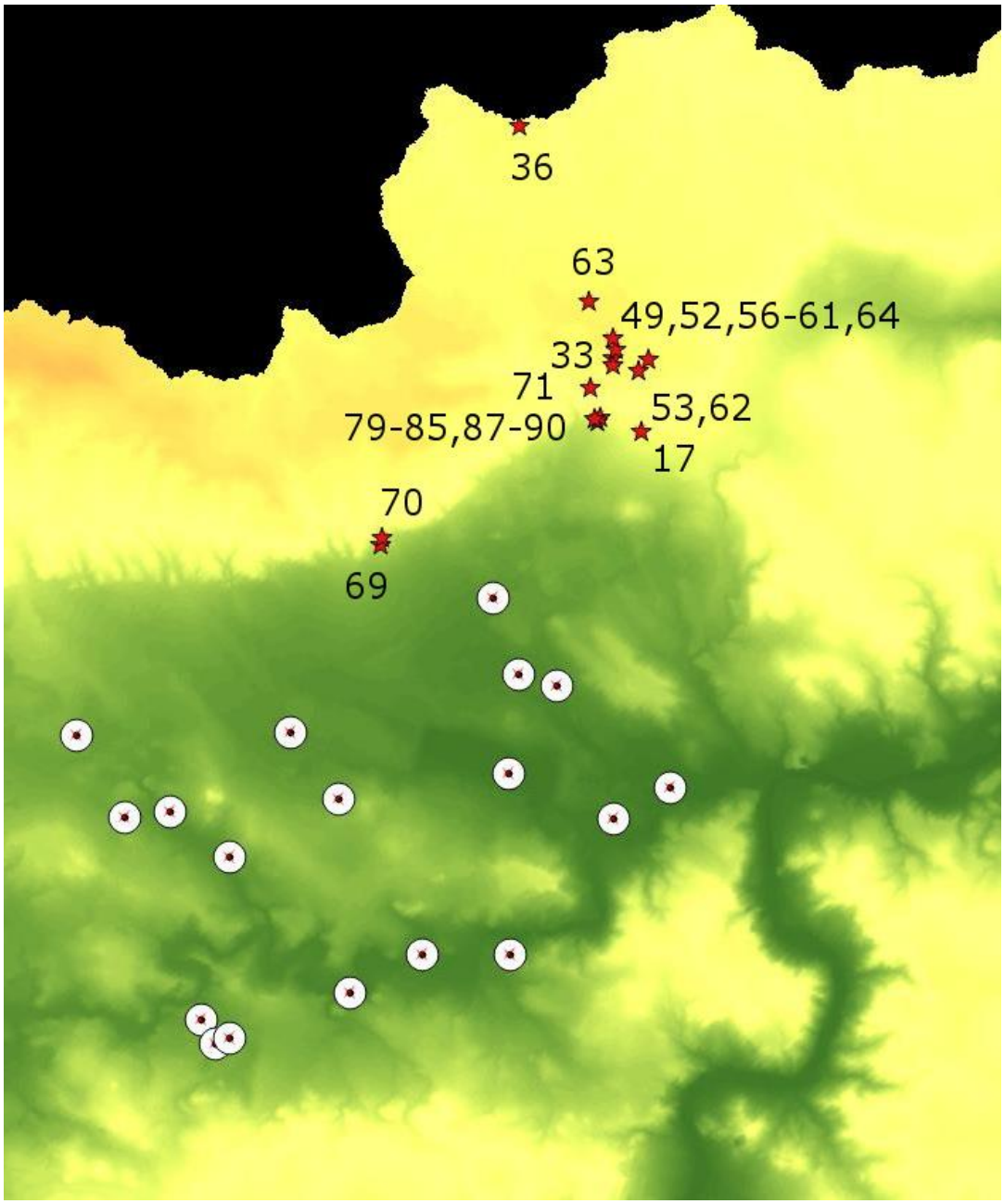

Mapa 16. Doba římská a doba stěhování národů. 33, 36 Krásný Les; 49, 52, 53, 56–64 Nakléřov; 69, 70 Přestanov; 71 Telnice; 79–85, 87–90 Varvažov; ○ sídliště.

2.7.5 Doba římská na Šumavě

V celých jižních Čechách bylo registrováno 65 lokalit s nálezy z doby římské a doby stěhování národů (stav k roku 2007, nejsou započítány ojedinělé nálezy mincí). Sídliště se rozkládala v nadmořských výškách 350–550 m n. m. Osídlení se koncentruje ve středním Pootaví a v Českobudějovické pánvi. Pouze na Prachaticku se přibližuje šumavskému předhůří. Pohřebiště jsou známa jen tři (Zavřel 2007a, 83–85). Mezi římskou hranicí na Dunaji a germánským osídlením v Čechách tak vzniká

desítky kilometrů široká mezera neosídleného prostoru. Z horského prostředí Šumavy jsou v současné době známy jen ojedinělé nálezy, většinou jde o nálezy mincí. Několik ojedinělých mincí pochází z Českého Krumlova a sousedního Slupence a z Vimperka, ze západní části Šumavy jedna mince z Mlynářovic-Milešic, nejistý depot ze Strážného a zpochybňovaný nález (viz výše) ze Studence Obřího hradu (Militký 2013, 259–264). Nepočetné jsou nálezy nemincovní. Z Kájova (Kladné) je to bronzové kování, z Kaplice kolínkovitá spona a ze Světlíku rukojeť cedníku/naběračky E 160/161 (Zavřel 2011, 464–465). Kolínkovitá spona byla spolu s dalšími bronzovými zlomky nalezena v údolí Losenice u Kašperských hor (Droberjar – Metlička – Řezáč 2011, 310). Zatím poslední publikovaná spona (výrazně členěná spona Almgren 68 nebo 69) z Českokrumlovska je z Českého Heršálku (Droberjar – John – Zavřel 2017, 203).

Ačkoliv na Šumavě nemáme doklady o osídlení z doby římské, výjimkou je krátkodobé osídlení hradiště Sedlo u Sušice ve stupni DŘ D1 (Zavřel 2008, 123–124), předpokládá se dlouhodobé využívání starých stezek přes hory. Jako doklady pro to mohou sloužit uvedené jednotlivé nálezy, ale i římské importy na sídlištích nejen v jižních a západních Čechách (k cestám více např. Zavřel 2007b).

2.7.6 Doba římská na českomoravském pomezí

Poznání doby římské na českomoravském pomezí doznalo v posledních letech významných změn. Jednak se s používáním detektorů kovů rozrostla nálezová základna, jednak se objevením římského dočasného tábora u Jevíčka (Droberjar – Jarůšková 2017, 30) mění pohled na zdejší vývoj ve starší době římské. Velkou pozornost tomuto prostoru věnují D. Vích a E. Droberjar. Na obou stranách pomezí jsou germánská sídliště (od DŘ B2) na úrodných půdách v maximální nadmořské výšce pod 400 m n. m. Větší koncentrace sídlišť je v okolí Vysokého Mýta a Tisové. Osady byly i podél řeky Loučné směrem na Litomyšl. Ve vyšších polohách jsou jen ojedinělé nálezy mincí (např. Karle, Květná a Brlenka). V moravské části je množství nálezů z okolí Jevíčka, Jaroměřic a Chornic v Boskovické brázdě. V české části pomezí chybí sídliště z mladší doby římské. Většina lokalit je ale zatím zjištěna jen sběry. Kromě keramiky díky používání detektorů kovů přibývá nálezů kovových. V celé oblasti je malý počet pohřebišť (přehled lokalit Vích 2007, 173–182). Nověji bylo zkoumáno žárové pohřebiště v Jevíčku – Předměstí (více Droberjar – Vích

2011).[132] Z jižní části Malé Hané byl v roce 2008 znám jen keramický materiál ze 17 lokalit, a to ze starší i mladší doby římské (Vích 2008, 150–154).

Kromě kovových artefaktů ze sídlišť a pohřebišť se stále ve větší míře objevují nálezy z poloh, kde se osídlení neočekává ať již pro vyšší nadmořskou výšku, nebo nevhodné podmínky. Tyto nálezy mohou souviset s cestami. Zatím je publikována jen malá část, jako například soubor militarií a část bronzové pánve. Nalezeny byly u svazku úvozových cest, ve výšce 475 m n. m. u Jevíčka (Vích – Jílek 2016, 364–365). Jiný depot z úvozových cest (565 m n. m.) ve svahu nad Křenovem obsahoval meč a radlici. Asi 400 metrů od depotu byl nalezen hrot meče (Vích – Biborski – Biborski – Jílek – Stępiński – Martínek 2018, 526–528).[133] Z širšího okolí pochází řada dalších solitérních nálezů z doby laténské, včetně torza tzv. Kronenhalsringu, jehož původ je hledán v przeworské kultuře (Vích 2017a, 658), i z doby římské. Z germánských nálezů je to například torzo bronzové ostruhy (Vích 2016, 58),

V posledních letech také díky detektorové prospekci přibylo větší množství římských mincí, které byly v absolutní většině nalezeny v areálech germánských sídlišť. Proto je nemůžeme označit za depoty (soupis starých nálezů Miltký 2013, nové nálezy viz Militký – Vích 2011).

Odhalení pozůstatků římského dočasného tábora v Jevíčku spolu s množstvím kovových artefaktů v okolí (řada z nich nebyla ještě publikována) staví tuto oblast do zcela nového světla při hodnocení aktivit ve starší době římské. Mimo jiné dokazuje zásadní význam této lokality pro kontrolu dálkových komunikací.

2.7.7 Spony doby římské na Chlumecké stezce

Spony jsou jedním z nejčastějších kovových artefaktů na sídlištích a pohřebištích doby římské. Stále více se nimi setkáváme i na lokalitách, kde doposud nebylo osídlení prokázáno, ale většinou jde o místa, na kterých můžeme osídlení očekávat, nebo jsou v prostoru, který mohl souviset s využíváním blízkého okolí sídlišť. Chlumecká stezka je v tomto výjimkou. Spony nalézáme v místech dost vzdálených od úrodné půdy a kilometry (některé nejméně 6 km) od doložených

[132] Hrobů bylo zkoumáno jen několik málo, ale z lokality pochází velké množství kovových artefaktů, především spon a zlomků bronzových nádob.
[133] Meč je datován na konec doby laténské nebo počátek doby římské.

sídlišť.[134] Zároveň část z nich byla nalezena v nadmořských výškách kolem 700 m n. m. Celkem se podařilo dokumentovat 7 spon ze starší doby římské a 2 z mladší doby římské.[135] Část spon je germánského původu (spony s očky, spona typu Machajewski 7 a obě spony z mladší doby římské), část pochází z provincií.

Na vrcholových planinách kolem Nakléřova bylo nalezeno větší množství předmětů včetně 4 spon (jedna byla těsně pod vrcholovými partiemi). Další spona byla zhruba v polovině stoupání z úpatí na vrcholy a jedna z místa s koncentrací nálezů na úpatí u Varvažova. Obě spony mladší doby římské jsou z úpatí hor (již ze stoupajícího, dnes zalesněného terénu) u Přestanova.

Mezi nejstarší spony patří noricko-panonské spony s křidélky A 238. Jejich bližší určení není pro poškození možné. Jedna je z okolí Nakléřova (snad varianta A 238a), druhá z Varvažova (katalog 52 a 83, tab. 21.3, 22.2 a 23.2). Jde o typický ženský párový šperk v Panonii a Noriku, způsob, jakým byly nošeny, je znám především z náhrobků.[136] Tento typ spon se v barbariku objevuje spíše ojediněle. V severozápadních Čechách byly nalezeny v Třebusicích a Lovosicích, ve středních Čechách ve Vrbici (okr. Rakovník) a Zadním Poříčí (Bazovský 2017, 159). Na Moravě je publikováno 8 kusů těchto spon (Zeman 2017, 66–67), několik jich je z bezprostředního předpolí limitu v okolí Bratislavy, ale na velkých slovenských pohřebištích chybí (Bazovský 2017, 158).

Obr. 13. Způsob nošení spon – římský náhrobek (Militký – Kysela – Tisucká 2018).

[134] Podobně snad jen v jižních Čechách nález výrazně členěné spony A 68/69 z Českého Heršálku a kolínkovité spony Jobst 13C z okolí Kaplice (Droberjar – John – Zavřel 2017, 203).
[135] Minimálně dvě další spony z těchto lokalit, nalezené v nedávné době, nebyly poskytnuty k dokumentaci.
[136] U Germánů byly nošeny patrně i samostatně.

Na svazích hor, těsně pod vrcholovými planinami u Nakléřova, byla nalezena noricko-panonská spona se dvěma vývalky na lučíku, Almgren 236c (katalog 53, tab. 22.1). Jejich výskyt v barbariku je častější než u předešlého typu. Z Čech je publikováno 19 kusů, nejvíce z pohřebišť v Třebusicích a Dobřichově – Pičhoře. V Podkrušnohoří byla spona A 236 nalezena v Duchcově (u šachty Petr a Pavel), další pak pochází z Litoměřicka a Lounska, ale ani jedna není variantou c (Pecinovská 2008, 164–165). Jedna spona A 236c pochází i z českomoravského pomezí, z Jevíčka – Předměstí (Droberjar – Vích 2009, 242). Z Moravy byla nově publikována jedna z pohřebiště v Petrově I (Zeman 2017, 65).[137]

Také spona typu Langton Down (katalog 33, tab. 23.3) byla nalezena na svazích těsně pod vrcholovými planinami, ale již na katastru Krásného Lesa. Jde o sponu západořímské provenience, největší koncentrace jejich nálezů je v Galii. V barbariku se objevují výjimečně. Z Čech pochází ještě jedna spona tohoto typu z hrobu ve Stehelčevsi, z Moravy nebyl dosud publikován žádný nález (Pecinovská 2008, 23).

Typickou germánskou sponou fáze B1 na našem území je spona s očky. Jejich klasifikací se zabývá především E. Droberjar (např. 1999). Z prostoru Chlumecké stezky jsou dvě tyto spony, obě jsou poškozené a korodované. Pravděpodobně spona A 45b byl nalezen u Knínic a typ A 49 u Nakléřova (katalog 17 a 64, tab. 21.1 a 21.2). Spon s očky je z Čech několik set. Z výzkumu sídliště v Trmicích pochází spona typu Haltern a spona s očky A 45b a A 49 (Reszczyńska 2014, 225). Z Podkrušnohoří můžeme dále uvést nálezy z Duchcova[138] (Droberjar 1999, 6), Radovesic[139] (Droberjar 2002, 278), Světic (Preidel 1930, 26) nebo z Teplic – V Lípách (nepublikováno).

Nedaleko Nakléřova byl nalezen ještě fragment spony s válcovitou hlavicí, pravděpodobně typ Machajewski 7 (katalog 49, tab. 22.3 a 23.1). Její původ je hledán ve wielbarské kultuře.[140] Větší množství bronzových spon s válcovitou hlavicí bylo nalezeno ve východních Čechách a východní části středních Čech. Blíže našemu prostoru byly nalezeny v Kolešovicích a Třebusicích (Droberjar 2015c, 44).

[137] Kromě toho uvádí ještě nález spony A 236n a blíže neurčitelné A 236 na sídlišti v Želeticích (Zeman 2017,65).
[138] Typ A 54a.
[139] Spona s očky Almgren A.
[140] Příslušnost k wielbarské kultuře konzultována s M. Bohrem z univerzity ve Wroclavi.

Pravděpodobně se jedná zatím o jediný doklad vlivu wielbarské kultury v severozápadních Čechách.

Z mladší doby římské pochází pouze dvě spony. Obě jsou ze svahu na úpatí hor u Přestanova. Jedna z nich je pravděpodobně samostřílová spona s hrotitou nožkou (A 170?), kterou řadíme do stupně DŘ C2 (katalog 69, tab. 28.2 a 30.2). Ze středních Čech pochází obdobná spona z kostrového hrobu v Praze-Bubenči (Droberjar 2002, 257). Velké množství spon s hrotitou nožkou bylo nalezeno na Moravě a na Slovensku (Zeman 2018, 119–120).

Spony s polyedrickým knoflíkem (typ vyčlenil J. Bemmann 2008, 31–32) jsou řazeny ke sponám s knoflíkem na lučíku. Ty nepatří v Čechách k četným nálezům (v roce 2015 bylo známo 24 kusů). Ale pouze dvě z toho jsou s polyedrickým knoflíkem. Jedna je ze Lžovic a druhá z Žerotína. K nim patří i dosud nepublikovaný nález z Přestanova (katalog 70, tab. 28.2 a 30.2). Spona ležela bezprostředně na úpatí hor. Tyto spony jsou datovány do stupňů DŘ C3 až D1. (Droberjar 2015a, 713–716).

2.7.8 Kování picích rohů

Typologii kování picích rohů vypracoval J. Andrzejowski (1991). Z Čech uvádí 19 lokalit (větší množství kování bylo na pohřebištích Třebusice a Dobřichov – Pičhora), od té doby se jejich počet jistě navýšil. Jen v Nezabylicích bylo nalezeno 8 kusů nákončí (Ondráčková – Půlpán – Půlpánová-Reszczyńska 2018, 43). Také na Moravě v poslední době narostl počet kování především díky detektorové prospekci (Zeman 2017, 142–144).

U Varvažova byla nalezena dvě nákončí, typ A2 a A1 (katalog 89 a 90, tab. 24.3 a 24.4). Tyto typy se nalézají ve střední Evropě a ve Skandinávii. Typ A1 se objevuje od konce doby laténské po dobu římskou B1. Typ A2 je typický pro dobu časně římskou, do fáze B1 zasahuje asi jen na jejím počátku (Andrzejowski 1991, 12–16). Fakt, že nedošlo k nálezu článků závěsů picích rohů, může souviset s tím, že nebyly rozpoznány.

2.7.9 Římské bronzové nádoby

S římskými bronzovými nádobami se setkáváme v době římské především na pohřebištích. V poslední době roste počet fragmentů nádob ze sídlištních kontextů a ojediněle se nacházejí i mimo sídliště.

Ve sledované části Podkrušnohoří byly donedávna publikovány jen nečetné bronzové nádoby ze starých výzkumů. Z neznámých poloh u Nové Vsi a Chudeřic pochází fragmenty blíže neurčených nádob. U Lysce byly v kostrovém hrobě (horizont Marobudovy říše) konvice (E 124) a pánev (E 131) s kolky výrobců (Sakař 1970, 4,33, 55). Pravděpodobně ze žárového hrobu budou fragmenty bronzové nádoby z Bžan–Hradiště (Budinský 1978, 81). Z detektorové prospekce u Malhostic (na hranici s katastrem Řehlovic) pochází bronzová olejová lampička (nepublikováno), nález v barbariku poměrně neobvyklý (Zeman 2017, 163–164).

Na Chomutovku, u Nezabylic, byly v posledních několika letech vyzvednuty ze žárového pohřebiště ze starší doby římské dvě celé bronzové nádoby (vědro E 28 a pánev E 131) a desítky fragmentů mnoha dalších nádob (Ondráčková – Půlpán – Půlpánová-Reszczyńska 2018, 43).[141] Toto bohaté pohřebiště ale leží již mimo námi sledovaný prostor.

Z lokality s koncentrací nálezů z doby laténské a římské u Varvažova pochází fragmenty dvou bronzových nádob (katalog 79 a 80, tab. 20.2 a 20.1). Jednou je masivní litá ataše mísy E 92 (typ Poggendorf). Z. Karasová uvádí v Čechách celkem 9 kusů těchto mis z 6 lokalit. Z Obříství pochází právě taková ataše.[142] Všechny mísy byly nalezeny v hrobech (žárových i kostrových). Datovat je lze do DŘ A–B1 (Karasová 1998, 24–26). J. Jílek na Moravě a v naddunajské části Dolního Rakouska uvádí identickou ataši ze sídliště v Drösingu a z Jevíčka – Předměstí (Jílek 2012, 50). Zatím všechny fragmenty mis jsou tedy ze sídlišť nebo pohřebišť.[143] Výjimkou je nález u Varvažova.

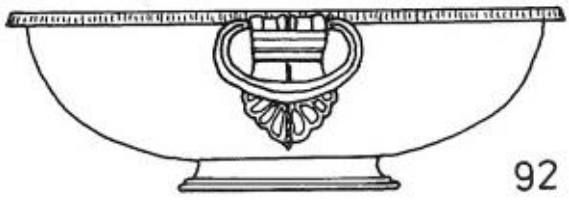

Obr. 14. Římská mísa E 92 (Eggers 1951).

[141] Výzkum zatím nebyl detailně publikován.
[142] Radovesice, Dobřichov – Pičhora, Praha-Bubeneč, Vrbice, Obříství, Zliv. Nález fragmentu z Radovesic (okr. Litoměřice) by mohl patřit míse E 91 nebo 92 (Karasová 1998, 25). Možné fragmenty mísy E 91 (nebo také E 97) byly v hrobech II a V v Dobřichově – Pičhoře (Droberjar 1999, 133).
[143] Také na Slovensku je známe z hrobů – např. Kostolná pri Dunaji a Sládkovičovo.

Obr. 15. Ataše mísy E 92, Varvažov a Jevíčko (foto Vágner, kresba podle Droberjar – Vích 2009).

Druhou nádobou z Varvažova je fragment picí soupravy, cedníku nebo naběračky E 160 nebo 161. Podle tvaru rukojeti se přikláním k typu E 160. Část podstatná pro určení, zda se jedná o cedník, nebo naběračku, se nedochovala, ani drobný výzkum na místě nálezu nepřinesl (s výjimkou malého kousku) další fragmenty, zdá se tedy, že sem byla nádoba dopravena v již rozbitém stavu. V roce 1998 bylo publikováno z Čech 14 kusů (E 160 a 161) z 12 lokalit. K našemu nálezu má nejblíže souprava z kostrového hrobu v Lovosicích. Pokud byly zaznamenány nálezové okolnosti, všechny nálezy pocházely z hrobů (Karasová 1998, 42–44). K nim musíme připočítat několik kusů z pohřebiště v Nezabylicích. Také na Moravě se jedná především o nálezy z hrobů. Typ E 160 je z Velkých Hostěrádek, Velatic (Jílek 2012, 63–64) a Ostrožské Nové Vsi (Zeman 2017, 63). Tyto soupravy jsou běžnou hrobovou výbavou v barbariku a jsou datovány především do DŘ B1b–B2, ale někdy přetrvávají do stupně C1 (hrob z Libře). Byly tedy vyráběny dlouho. Soupravy E 161 se patrně vyráběly jistou dobu současně s E 160, ale jsou typickou výbavou v barbariku v mladší době římské (Jílek 2012, 63–67). Kromě hrobů se s těmito soupravami setkáváme i v depotech. Na Moravě (lokalita Strážnice I) byla naběračka E 161 v depotu spolu östlandským vědrem. Naběračky E 161 se velkém měřítku objevují v limitních depotech v Germánii, Raetii a Galii (Zeman 2017, 59, 61–62). Ojedinělý nález rukojeti E 161 pochází ze Světlíku jihozápadně od Českého Krumlova (Chvojka – John – Zavřel 2013, 71–72). Několik fragmentů držadel bylo nalezeno i v okolí Jevíčka (Droberjar – Jarůšková 2017, 59, 72).

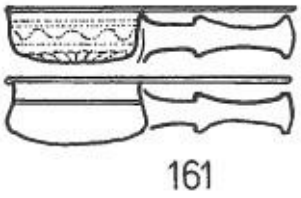

Obr. 16. Souprava cedník a naběračka E 161 (Eggers 1951), foto nálezu z Varvažova (Vágner).

Na náhorních plošinách u Nakléřova bylo nalezeno bronzové tordované držadlo (katalog 48, tab. 20.3) zakončené stylizovanými hlavičkami, pocházející patrně z římského vědra. Podobná držadla se objevují na více typech věder, pravděpodobně jde o držadlo ze žlábkovaného vědra E 44–49. Vědra či jejich fragmenty se většinou nacházejí bez držadel. Několik těchto věder bylo v žárových hrobech v Třebusicích (Karasová 1998, 82–84). Fragmenty žlábkovaných věder jsou z několika lokalit na Moravě a v Dolním Rakousku. Řazena jsou do stupně B2/C1 (Jílek 2012, 44–48).

Obr. 17. Žlábkované vědro z Třebusic (Droberjar 2015) a držadlo z Nakléřova.

K nádobám můžeme volně přiřadit i nález fragmentu lžičky z Varvažova (katalog 88, tab. 24.5). Podle nálezů z Augstu by se mohlo jednat o lžičku typů Riha – Stern 236–261 datovaných DŘ B2b–C2 (Riha – Stern 1982, Taf. 25–27).

Obr. 18. Římská lžička z Varvažova (foto Vágner).

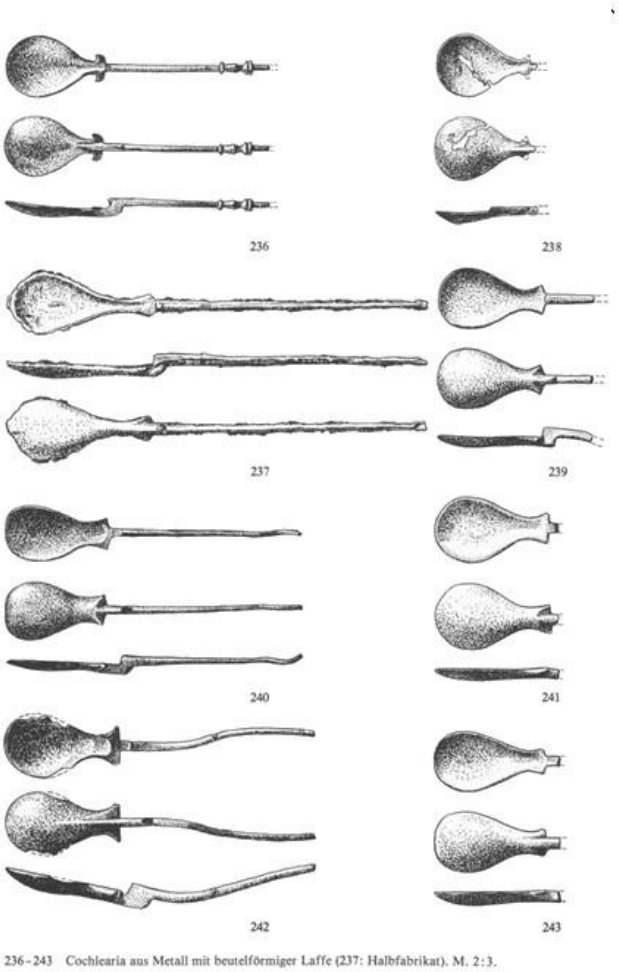

236–243 Cochlearia aus Metall mit beutelförmiger Laffe (237: Halbfabrikat). M. 2:3.

Obr. 19. Římské lžičky z Augstu a Kaiseraugstu (Riha – Stern 1982, Taf. 25).

2.7.10 Mince

Také pokud jde o nálezy mincí, zcela zásadním způsobem nálezovou základnu změnily detektory kovů. V současné době se ukazuje, že mezi Germány obíhalo velké množství římských mincí, k jejich nálezům dochází na sídlištích již běžně. Další část tvoří mince takzvaně ztrátové, nalezené mimo sídliště, z nichž ale část budou patrně obětiny. Za neoddiskutovatelné obětiny jsou považovány nálezy mincí z minerálních pramenů (touto problematikou se zabývá především J. Militký). Také v Krušných horách došlo nálezům mincí, a to na místech, kde je dříve nikdo nepředpokládal. Nejstarší mince z této oblasti jsou však již laténské.

Na katastru Knínic, při cestě z Telnice na Nakléřov, byly nalezeny dvě tetradrachmy, NEMET a ADNAMATI (katalog 19 a 20, tab. 18.3). Výskyt těchto norických ražeb, datovaných do LT C2/D1–D2, je nejen v severozápadních Čechách, ale na celém území České republiky velmi neobvyklý.[144] Další mince těchto typů byly nalezeny v Rakousku (Drösing a Roseldorf) a v Bratislavě (Militký 2015, 95, 108). V celém Podkrušnohoří jsou keltské mince vzácné. Na Teplicku byly nalezeny i keltské mince ze staršího období, například statér pravděpodobně v hrobě v Hostomicích, půldrachma v Lahošti na poli a dva oboly v minerálním prameni v Teplicích. Na Ústecku byla nalezena třetina statéru na svazích Českého středohoří u Habrovan u Řehlovic (Militký 2018, 373–374) a dácká mince z let 150–70 př. Kr. někde na území města Ústí nad Labem (Waldhauser 2001, 505–506).

Na planinách v okolí Nakléřova (již na katastru Krásný Les) byl objeven depot 57 denárů (katalog 63, tab. 27.1) datovatelný post quem do závěru 2. století po Kr. Nejstarší denár je z konce republiky (42 př. Kr), zbytek tvoří císařské ražby od Nerona po Marca Aurelia (Militký v přípravě).[145] Není zcela zřejmé, zda šlo skutečně o jeden rozoraný depot, nebo více depotů blízko sebe. Možné je i to, že ve skutečnosti nešlo o jednorázové uložení, ale o postupné deponování (vhazování?) mincí do podmáčeného prostoru. Zřejmě se nepodařilo podchytit všechny mince, okolí amatéři intenzivně prohledávali a při příjezdu archeologa jevil terén stopy nových zásahů.[146] Kromě tohoto depotu registrujeme ve vzdálenosti 900–1000 m od něj jednotlivé nálezy pěti dalších denárů (katalog 58–62, tab. 26 a 27).[147] Z nich nejstarší je tzv. legionářský

[144] V roce 2015 to byly jediné publikované kusy.
[145] J. Militkému děkuji za poskytnutí informací.
[146] Děkuji za informaci L. Rypkovi.
[147] Za jejich určení děkuji J. Militkému a K. Smíškovi.

denár z 1. století př. Kr., zbylé jsou z 1. a 2. století po Kr. (Nero, Vespasianus, Traianus a Hadrianus). Dobu uložení nemůžeme přesně stanovit, je známo, že staré denáry obíhaly mezi Germány velmi dlouho, vzhledem k ostatním nálezům z lokality je ale pravděpodobné, že to bylo nejpozději ve stupni DŘ C1. Zatímco z bezprostředního okolí depotu zatím neznáme jiný artefakt z doby římské, v blízkosti jednotlivých denárů byla nalezena řada dalších rozptýlených artefaktů (viz výše).

Kromě starších nálezů římských mincí z Podkrušnohoří publikovaných J. Militkým (2013) přibývají nálezy detektorové, většina však ještě nebyla publikována (Habrovany, Lahošť, Jeníkov). Na Mostecku byly blízko horám nalezeny různé mince v Dolním Jiřetíně (dupondius/as – Philippus II.), Komořanech (blíže neurčeno) a v Lomu, odkud je neobvyklá kolekce východních ražeb, autenticita tohoto souboru je však sporná. Z Teplicka připomeneme alespoň nález antonininu (Aurelianus) z Oseka a větší množství mincí (votivních darů) z teplického Pravřídla, zřejmě šlo o dlouhodobější vhazování mincí do minerálního pramene. Na Ústecku byly nalezeny minimálně tři římské mince u kostela sv. Vavřince (u Hrbovic). Jde o antoninianyy tzv. galského císařství, císařové Postumus a 2x Tetricus I. Také v tomto případě jde o na našem území ojedinělý nález těchto ražeb. Dvě blíže neurčené mince Vespasiana a Antonina Pia byly nalezeny u Chlumce, obě jsou dnes nezvěstné. Další ojedinělé nálezy pochází z Krásného Března, Trmic (2 kusy) a Střekova (Militký 2013, 245–250).

2.7.11 Doklady dopravy?

Za doklady dopravy můžeme, kromě přítomnosti importů, považovat především součásti koňských postrojů a vozů. Volně k nim můžeme přiřadit i nálezy ostruh.

2.7.11.1 Doba laténská

Z celé oblasti Chlumecké stezky máme zaznamenány jen dva doklady postrojů k zápřahu vozů. U Varvažova byly nalezeny dva bronzové vodící kroužky k postrojům. Oba ležely blízko sebe, ale jde o dva různé kusy. Oba dva jsou ztracené. V současné době máme k dispozici pouze jejich fotografie bez měřítek, ale ty nám dovolují určit jejich typ. Jeden je typ Kappel, druhý typ Orešak (katalog 75 a 76, tab. 18.4 a 18.5). Typologii publikoval M. Schönfelder (2002). Z Čech byly doposud

publikovány dva nálezy vodícího kroužku z oppida Stradonice, typ Bechtheim a Hoppstädten (Schönfelder 2002, 229, 240) a ojedinělý (detektorový) nález z Kropáčkovy Vrutice (Walhauser 2015, 256–258). Pro Moravu přehled nálezů (celkem 10 kusů) vodících kroužků podal M. Čižmář (2010b) a nově zpracovává Z. Mírová (v tisku). Z oppida Starého Hradiska je 5 kusů, jeden typ Kappel. Stejný typ byl nalezen i ve Slavkově u Brna. Jiné typy pak pochází ještě z Drnholce a Uherského Hradiště (Čižmář 2010b, 384–387). M. Hlava upozorňuje na fakt, že vodící kroužky s největší pravděpodobností z Uherského hradiště nepocházejí a byly uměle vřazeny mezi jiné artefakty (Hlava 2017, 245–246). Kroužek typu Orešak byl nalezen i v Jevíčku – Předměstí (Vích 2017a, 643, Obr. 14). Velká kolekce vodících kroužků pochází z oppida Manching (Jacobi 1974, Taf. 52; van Endert 1991, Taf. 18). Přestože nejvíce těchto artefaktů pochází z prostředí oppid, nalézají se i jednotlivě, v případě Varvažova a Jevíčka u cest. Vodící kroužky jsou řazeny do stupňů LT D1– LT D2.

Obr. 20. Vodící kroužky. 1 a 2 Varvažov, 3 Jevíčko, 4 Staré Hradisko (1 a 2 foto Vágner; 3 Vích 2017; 4 Čižmář 2010).

Unikátním nálezem z doby laténské z prostředí Krušných hor je téměř kompletní postroj s omegovitými postranicemi (katalog 22, tab. 19.1).[148] Nalezeny byly detektorem kovů u cest vedoucích na vrcholové planiny hor, v horní polovině svahů, na katastru Knínic u Libouchce. Tyto postroje jsou typické pro oblast Itálie, jejich nálezy na keltském území ve střední Evropě jsou poměrně ojedinělé (mapa výskytu Jacobi 1974, 187. Abb. 49). Více kusů bylo nalezeno na středním a dolním Dunaji (Werner 1988, 87–89). Téměř identický kus (spolu s dalším obdobným) byl nalezen na pohřebišti Roje pri Moravčah ve Slovinksu, bohužel pochází z rozrušených hrobů (Knez 1977, 108, tab. 8). Častěji dochází k nálezům samotných omegovitých postranic, známe je z oppida v Manchingu (Jacobi 1974, 182) a zničený kus ze Starého Hradiska (Meduna 1970. Taf. 21.1). Datování těchto postrojů je LT C1–LT D2.

Obr. 21. Laténský postroj z Knínic (foto Rypka).

[148] Z. Mírová se domnívá, že v některých případech není jisté, že šlo skutečně o postranice, nebo jen o ozdobu.

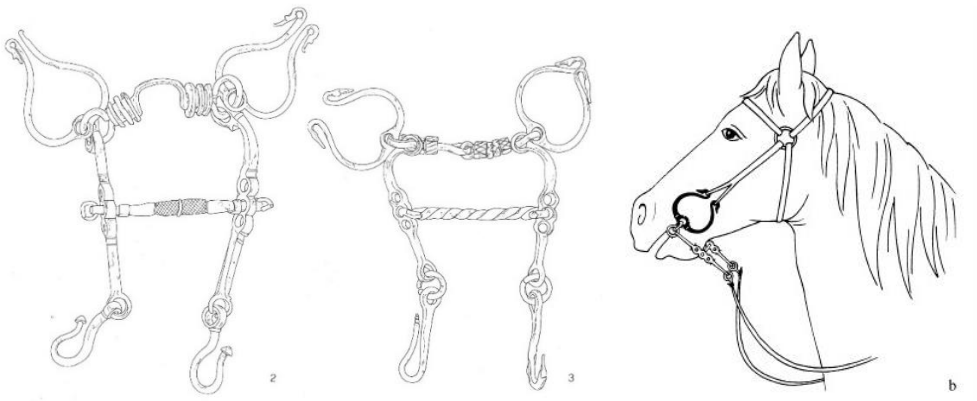

Obr. 22. Roje pri Moravčah (Knez 1977) a způsob uzdění (Schlott 1999).

2.7.11.2 Doba římská

Také z doby římské máme z Varvažova doklady o postrojích, i když mnohem skromnější. Jde o dva nálezy bronzových mezičlánků (katalog 81 a 87, tab. 25.2 a 25.1). Na základě typologie S. Wilbers-Rost (1994) jde o článek (s kruhem) typu Z 4 a Z 3. Byly součástí postrojů typu Vimose, jak nám z našeho území dokládá nález z Prahy - Čelákovic (Droberjar – Špaček 2003, 337–341). Tyto postroje se nacházejí od Skandinávie po střední Evropu a jsou datovány na konec starší doby římské a do mladší doba římské (DŘ B2/C1–C2). Celý postroj, nalezený nejblíže Krušným horám, je z Drážďan (Wilbers-Rost 1994, 182). Velkém množství postrojů Vimose I je z bažin a ojedinělých nálezů severního Německa a z Dánska, v Pobaltí jsou naopak v hrobech. Výrazná koncentrace nálezů je na pomezí Moravy (Dyjákovice, Lanžhot, Pohořelice, Přísnotice, Prostiměřice, Rakvice), Slovenska (Dvorníky, Rusovce, Zohor) a Dolního Rakouska. V těchto případech jde ale pouze o nálezy mezičlánků, případně mezičlánků a kroužků nebo licích forem na sídlištích, případně jsou to ojedinělé nálezy (Lau 2014, 293, 299, Abb. 32). Důležité místo mezi nálezy zaujímá soubor bronzových licích forem (a 2 hotové výrobky) na mezičlánky a kroužky k postrojům z Dyjákovic, který dosvědčuje místní výrobu. Formy pochází i z dolnorakouského Drösingu (Čižmář 2010a, 127–129).[149]

[149] Při sledování internetových stránek jsem registroval řadu dalších nálezů mezičlánků, jejich výskyt na našem území bude asi mnohem větší, než by se zdálo na základě literatury. Bohužel tento nenápadný artefakt jistě uniká pozornosti řady amatérů.

Obr. 23. Mezičlánky postroje, Varvažov (foto Vágner).

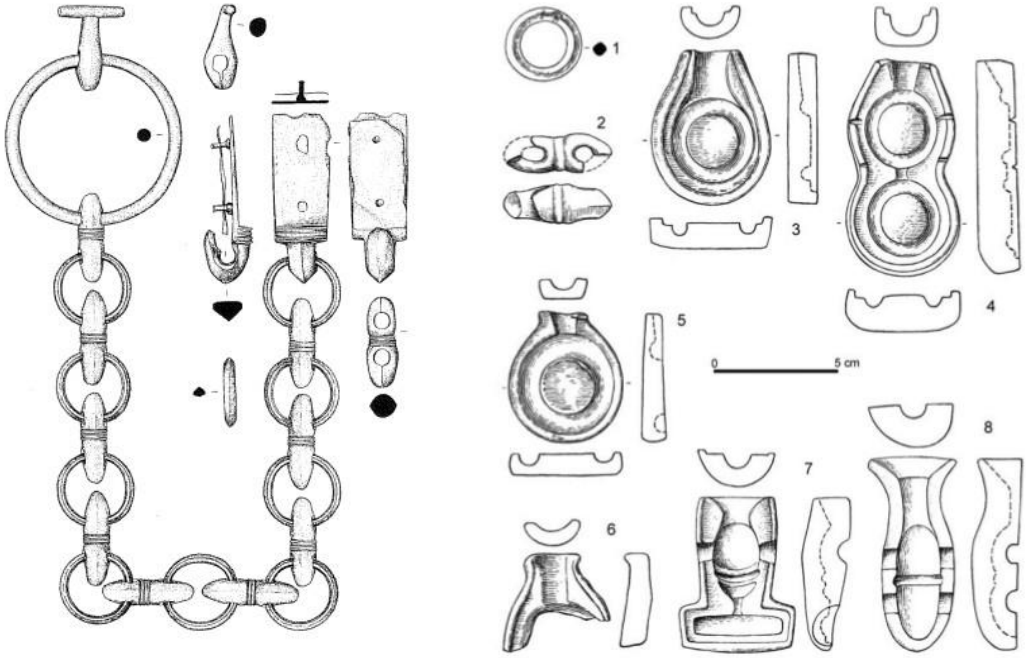

1 2

Obr. 24. 1 Postroj z Čekákovic (Droberjar – Špaček 2003); 2 Licí formy a výrobky části postrojů z Dyjákovic (Čižmář 2010).

K artefaktům, které mohou souviste s dopravou, ale zároveň naznačují sociální postavení jejich držitelů, patří ostruhy. V oblasti chlumecké stezky byly nalezeny 3 bronzové obloukovité ostruhy (katalog 34, 56 a 71, tab. 25.5, 25.4 a 29.1), jedna byla na svazích hor (u Telnice), druhá poblíž Nakléřova a poslední až u německé hranice na katastru Krásného Lesa. Posledně jmenovaná je nám známá jen z fotografie. Všechny tři ostruhy můžeme přiřadit k typu Ginalski E6 (Jahn 55). Tento typ je datován do DŘ B2/C1–C1. V oblasti Podkrušnohoří jde o nálezy poměrně

neobvyklé.[150] Větší počet ostruh, ale ze starší doby římské, je na pohřebišti v Nezabylicích (Ondráčková – Půlpán – Půlpánová-Reszczyńska 2018, 43). Tento typ ostruh je typický pro východogermánské oblasti, ale objevují se i ve střední Evropě, a to i v římských vojenských objektech[151] (Zeman 2017, 151). Z širšího okolí českomoravského pomezí můžeme uvést několik nálezů bronzových ostruh. Ta z Křenova ležela v podobném místě jako ostruha od Telnice, tedy v prudkém svahu v nadmořské výšce kolem 550 m n. m. (Vích 2014b, 120). Ostruha typu Ginalski E 5a byla nalezena u Hradce nad Svitavou (Droberjar – Vích 2016, 58) a v Ráječku (Droberjar – Jarůšková 2017, 43, 91). Ostruha Ginalski E6 je z lokality Chornice 5 (Vích 2014c, 719). Fragment ostruhy je i z žárového pohřebiště v Jevíčku (Droberjar – Vích 2011, 33). Jak naznačuje řada detektorových nálezů ostruh z posledních let, není tento typ artefaktu vázán jen na pohřebiště a sídliště, ale setkáváme se s ním i v místech pro osídlení nevhodných.

Obr. 25. Ostruhy. Telnice a Nakléřov (foto Vágner)

[150] Podle sdělení pracovníků muzea v Ústí nad Labem a v Teplicích mají ve sbírkách po jednom kuse.
[151] Nálezy ostruh ze stupňů B2 a C1 v okolí limitu na středním Dunaji uvádí, včetně mapy, J. Tejral (1999).

3 Interpretace nálezů

3.1 Využívání marginální krajiny

Otázce využívání marginální krajiny se věnuje již mnoho let archeologie středověku. T. Klír upozorňuje na rozlišování mezi marginální půdou, tedy půdou nekvalitní, méně vhodnou pro zemědělství, a marginální krajinou, kterou pojímají různí badatelé rozdílně, ale lze za ni považovat krajinu s drsnějšími přírodními podmínkami, tedy krajinu, kterou zemědělci prioritně nevyhledávali (Klír 2008, 13–14). Velmi rozvinuté je studium marginální krajiny ve skandinávských zemích.[152] Stále častěji jsou nalézány doklady o využívání takové krajiny i v pravěku a protohistorii. Nemusí jít o trvalé osidlování, ale především o sezónní využívání krajiny pro lov, sběr, těžbu surovin, ale i z důvodů rituálních. Mnohé z těchto činností zanechávají jen archeologicky těžko zachytitelné stopy, respektive je potřeba se na jejich vyhledávání cíleně zaměřit, jinak snadno pozornosti uniknou. Tak tomu bylo i v případě našich pohraničních hor, kde se až v posledních desetiletích kromě osídlení středověkého rozvíjí výzkum prehistorických aktivit (viz např. Šumava). Mimo neoddiskutovatelná negativa k tomu přispělo i stále intenzivnější využívání detektorů kovů. Stále je však studium horského prostředí na našem území doménou archeologie středověku a novověku.

3.2 Těžba kovů

Jednou z důležitých otázek, spojenou s využíváním Krušných hor v pravěku, je těžba barevných kovů. Nacházela se zde především ložiska mědi, cínu a stříbra. Touto problematikou jsem se zabýval již ve své předchozí práci (Vágner 2017, 48–51), proto jen stručně shrnu fakta. Veškeré důkazy pravěké těžby, respektive rýžování, jsou zatím nepřímé. S těžbou jsou spojována výšinná sídliště, ale jen proto, že pro jejich přítomnost v horách nevidí badatelé jiné vysvětlení. Dalším dokladem by mohly být stopy po metalurgii barevných kovů na sídlištích v Podkrušnohoří.[153] V posledních letech nedošlo v severozápadních Čechách k výraznějšímu posunu v řešení této problematiky. Ani výzkumy středověké těžby v oblasti Kremsigru nepřinesly nové

[152] Z mnoha prací jmenujme například sborník Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology (Andersson – Carelli – Ersgard 1999).

[153] Ze severozápadních Čech pochází asi 70 % všech kadlubů nalezených v Čechách (Blažek – Černá – Velímský 1995, 467).

poznatky o případné pravěké těžbě.[154] Žádný z mnou zpracovávaných artefaktů nelze jednoznačně spojovat s těžbou kovů. V blízkosti ložisek rud byly nalezeny jednotlivé předměty, zatímco výraznější koncentrace nálezů jsou v oblasti cest přes hory.

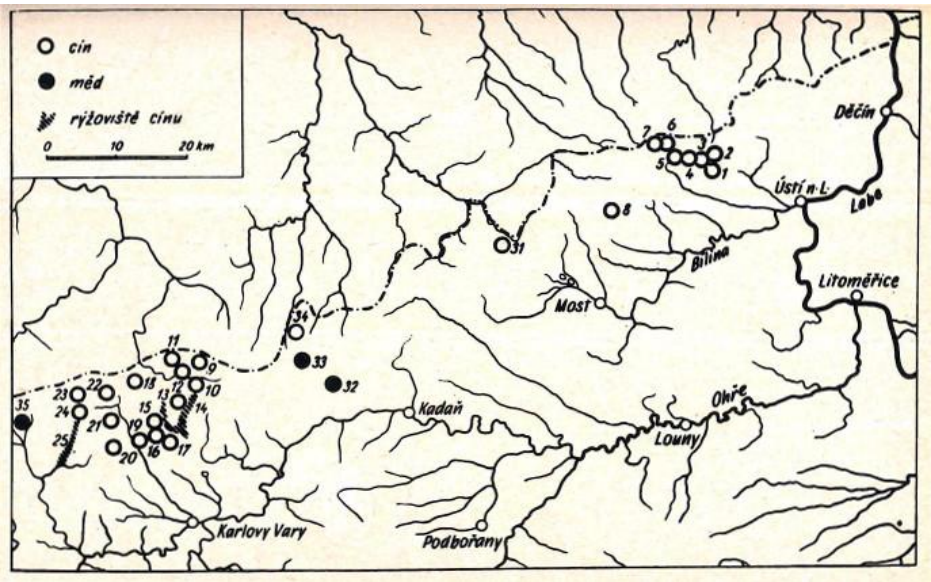

Mapa 17. Ložiska cínu a mědi v Krušných horách. 1–7 cínovecko - krupský revír (Pleinerová 1970).

3.3 Lov a sběr, využívání krajiny zemědělci

Teorie o dostupnosti zdrojů v pravěkých kulturách (Site-catchment analysis) předpokládá, že zemědělská sídliště by měla ve svém blízkém zázemí mít k dispozici vše potřebné pro svou existenci. Jde o kvalitní půdu, vodní zdroj a les se zásobou dřeva a možností sběru lesních plodů. Nic z toho by nemělo být ve větší vzdálenosti než 5 km, ale pravděpodobně to bylo méně. Jak dokazují publikované archeozoologické analýzy materiálů ze sídlišť, lov nehrál v životě pravěkých zemědělců zásadní roli. Nejvíce zastoupenými divokými zvířaty byli jelen lesní, zajíc polní, srnec obecný a prase divoké, tedy zvířata, která nejsou nutně vázána na horské prostředí. Ze sídlišť ve východním Podkrušnohoří máme detailnější analýzy z deseti sídlišť,[155] rozsah výzkumu je však na jednotlivých sídlištích velmi rozdílný. Intenzita výskytu zvířecích ostatků je v různých obdobích různá, výsledky jsou navíc zkresleny některými lokalitami bohatšími na tento materiál (Kyselý 2005, 89–90, tab. 1–2). Sběr lesních plodů není dostatečně doložen. Z nalezených artefaktů bychom s lovem mohli spojit

[154] Za informace děkuji K. Dernerovi, vedoucímu výzkumu.
[155] Břešťany, Hostomice, Jenišův Újezd, Konobrže, Kopisty, Malé Březno, Prosetice, Radovesice, Střekov, Trmice.

bronzový hrot kopí z Krásného Lesa a silicitový hrot z Vrchoslavi, což je na celý prostor hor velmi málo. S těžbou dřeva je možné spojit nálezy seker, které tvoří jednoznačně největší část ze všech nalezených nástrojů.

Ve vzdálenosti 5 km od úpatí hor se nachází řada lokalit, často s opakovaným osídlením v různých obdobích. Přesto nemůžeme k žádnému z nich vztáhnout konkrétní nálezy. Pokud by nálezy z horského prostředí dokazovaly aktivity obyvatel osad v podhůří, měly by se tyto nálezy vyskytovat všude tam, kde je v blízkosti sídliště, ale tak tomu není. Přestože několik lokalit na Mostecku leží kolem 4 km od úpatí hor, nálezy z přilehlé části hor téměř nemáme.

Obr. 26. Hrot kopí z Nakléřova a šipka z Vrchoslavi (foto nálezce a Vágner).

3.4 Transhumance

Využívání hor pro sezónní pastvu, zejména ovcí, je dokládáno od neolitu. Nejčastěji je transhumance spojována s tradičními oblastmi, kde se vysokohorská pastva udržela až do současnosti, jako jsou Pyreneje, Alpy a horské oblasti Balkánu. Na našem území jsou výrazně odlišné přírodní podmínky, především postrádáme přirozené horské louky, kde by pastva probíhala. Ty jsou jen v části Jeseníků a v Krkonoších. Doklady pro pastvu však zatím i tam máme až ze středověku, respektive novověku. Rozdíl je i v tom, že v našem pravěku převládal chov hovězího dobytka nad chovem ovcí (více Dreslerová 2015, 109–130). Horské pastviny v Krušných horách jsou patrně až výsledkem odlesňování ve středověku (viz kapitola Klima a přírodní prostředí). Ojedinělé nálezy kamenné industrie z krušnohorských planin by mohly naznačovat možné spojení s pastvou, jak je tomu například v polské části Karpat, kde je ale počet nálezů výrazně vyšší (Pelisiak 2013, 20, Ryc. 5–6).

3.5 Kult

V případě depotů i ojedinělých nálezů v horském prostředí se stále častěji objevuje názor, že nejde o předměty tzv. ztrátové, ale o obětiny. Současný stav poznání nám neumožňuje u většiny nálezů z Krušných hor přiklonit se zcela jednoznačně k jednomu či druhému vysvětlení, ale řada indicií naznačuje, že minimálně z části jde o tzv. Einzelfunde.

Ke ztrátovým předmětům, aniž bychom mohli vyloučit jejich deponování, by měly patřit artefakty, které souvisí s hospodářským využíváním hor. K nim bychom mohli přiřadit hroty oštěpů a šipky, ale takové artefakty zde pro období od neolitu téměř postrádáme. Dalo by se to, vzhledem ke způsobu získání většiny nálezů, pochopit u štípané industrie, ale bronzové šipky mezi nálezy nemáme (a hrot kopí/oštěpu jediný). Dále by to mohly být sekery, které jsou nejčastějším nástrojem nalezeným v horách (Graf 3), ale jejich výskyt nijak nekoresponduje s osadami v podhůří. Se ztrátami nejen při lovu, ale i při jakémkoli pohybu v horách mohou souviset nalezené šperky. Jejich počet je s výjimkou spon z doby římské minimální (Graf 2). S výjimkou závěsku z katastru Košťan byly všechny nalezeny v blízkosti Chlumecké stezky.[156] Ke šperkům bychom mohli přiřadit ještě nalezená kování picích rohů, které byly zavěšeny na řemenu na těle a mohlo dojít k jejich zachycení a ztrátě. Artefakty, které sloužily při dopravě (součásti vozů, postrojů a ostruhy), sice mohly být rovněž jen ztraceny, ale dost nepravděpodobné se to jeví zejména u laténských vodících kroužků, které byly nalezeny blízko sebe, ale přesto jde o dva rozdílné kusy. Ještě méně pravděpodobná se jeví ztráta kompletního postroje. Jak ukazují výzkumy z německých a skandinávských oblastí, i zničené postroje byly v době římské součástmi obětních darů Germánů (Lau 2014, 226–239). Součásti koňských postrojů sloužily k rituálním účelům již ve starších kulturách, připomeňme jejich přítomnost v hrobech doby halštatské a laténské.

[156] Nález švartnového kruhu a polotovaru v Meziboří je problematický.

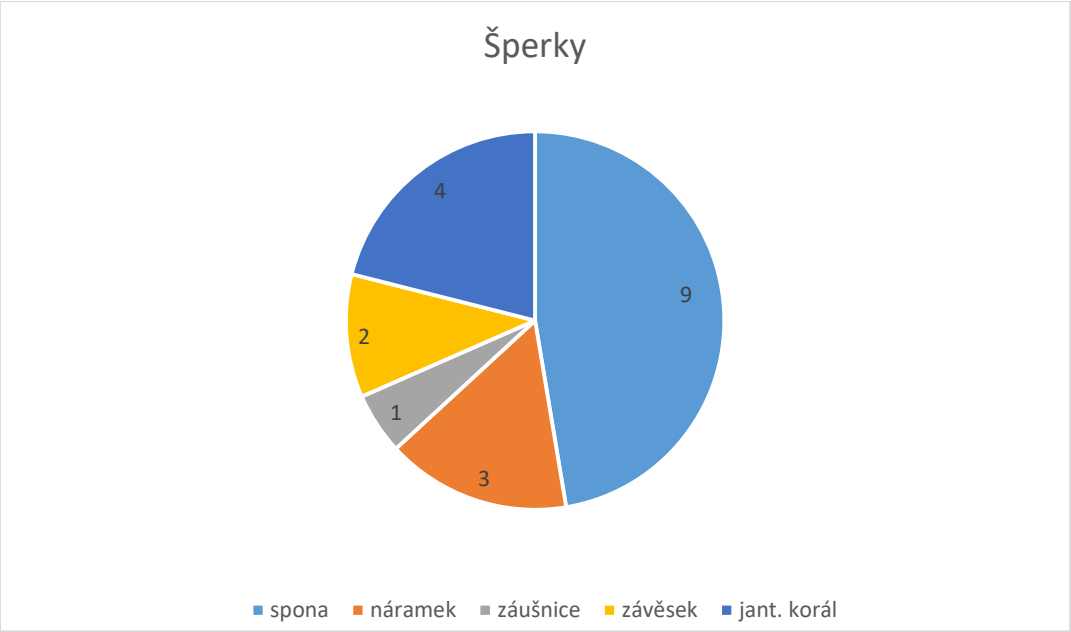

Graf 2. Podíl šperků v nálezech z Krušných hor.

Jsou to právě takovéto nálezy, které bychom měli spíše označit za obětiny. Fakt, že se v prostoru Chlumecké stezky vyskytuje řada importů (většinou římských, respektive římsko-provinciálních, ale i z oblastí germánských) a zároveň předmětů na našem území poměrně ojedinělých,[157] svědčí o důležitosti této komunikace. Vykládat je jako pouhou ztrátu je sice možné, ale při pohledu na jejich rozptyl podél stezky, který je velmi nerovnoměrný, respektive nalezneme jejich koncentrace, nepravděpodobný. To platí zejména pro nalezené keltské a římské mince. Při běžné ztrátě by musely být podél celé stezky, ale nejsou.

O tom, že byly takovéto předměty obětinami, máme řadu dokladů především ze zahraničí. Interpretaci neolitické a eneolitické kamenné industrie a keramiky z horského prostředí se u nás věnovali M. Zápotocká a M. Zápotocký. Nálezy z Českého středohoří, odkud je řada broušených nástrojů, ale i depot štípané industrie (vrch Boreč), dávají do souvislosti s depoty bronzových předmětů nalezenými ve stejných nebo podobných polohách[158] a interpretují je jako předměty související s rituálními aktivitami. Všímají si mimo jiné i toho, že se nacházejí ve výrazných terénních polohách. Jejich zájmu ale unikly nedaleké Krušné hory (Zápotocká – Zápotocký 2010, 341–344). Stejná interpretace je totiž v Krušných horách možná, ale s výjimkou Špičáku, Jezeří a Nakléřovské výšiny se nejedená o výrazné terénní útvary.

[157] Bronzové figurky, postroje.
[158] Např. bronzové srpy z Kletečné.

Naopak analogii v Českém středohoří nemá výrazný kamenný útvar u Jezeří, odkud máme ale doloženu jen pravěkou keramiku. V době bronzové se přímo hovoří o kultu hor, dokladů máme mnoho i z našeho území (Tabulová hora u Klentnice, Kotouč u Štramberka, Cézavy u Blučiny, Velim), v době halštatské ještě přetrvává, jak dokládají nálezy na vrchu Burkovák (Podborský 2006, 241–247, 312). Kult hor by mohl z části vysvětlovat množství kamenných a bronzových nástrojů v Krušných horách.

Zahraničních příkladů je mnoho, můžeme uvést analogie z alpského prostředí, kde se již dlouho o kultovní funkci artefaktů diskutuje (z řady prací např. sborník Kult der Vorzeit in den Alpen, 1997; 2002). Z Alp je doloženo i několik obětních míst, např. Pillerhöhe (více Stefan a kol. 2010). Četné luxusní předměty, včetně postrojů, byly nalezeny i v bažinných obětních místech Německa a Skandinávie.[159]

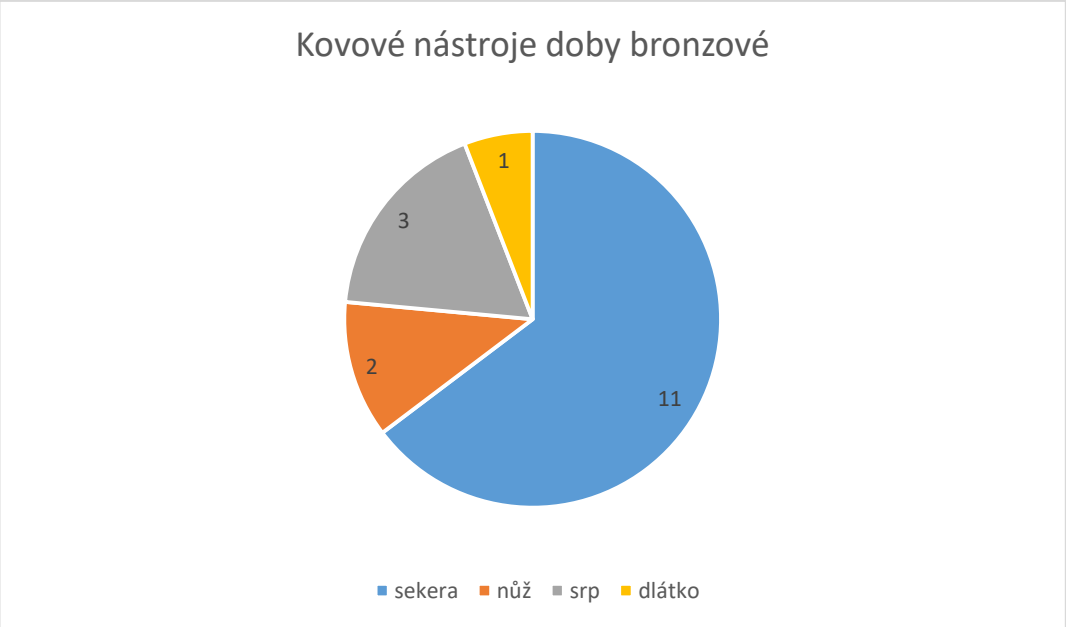

Graf 3. Poměr jednotlivých typů nástrojů mezi nálezy z doby bronzové.

3.6 Obchod – emporia

Jedno z možných vysvětlení pro koncentraci neobvyklých nálezů v prostoru Chlumecké stezky je možnost interpretovat tato místa jako obchodní emporia či port of trade. Podobné lokality, které se díky dálkovému obchodu vymykaly běžnému

[159] Mezi nejznámější obětní místa patří Illerup, Nydam, Thorsberg, Vimose, Tollund, Oberdorla a další (Podborský 2006, 451–453).

místnímu osídlení, nalézáme po celém světě (více např. Curtin 2002).[160] Vzhledem k tomu, že jak z Varvažova, tak z lokalit u Nakléřova postrádáme nálezy keramiky, nemůžeme se zatím k tomuto vysvětlení přiklonit. Terén u Varvažova, kde by skladba nálezů tržní místo naznačovala, je poměrně nevhodný. Na jaře a na podzim je podmáčený, protéká tudy řada potůčků a jsou zde místa bažinatá. Navíc je to prostředí místy velmi kamenité a ve svahu. Vrcholové planiny by byly místem vhodnějším, ale pouze v létě. Je to místo, které leží mezi osídlenou krajinou na obou stranách hor, tedy „na půl cesty". Obchodu by nasvědčovaly nalezené římské mince, ale zase zde chybí další luxusní zboží (s výjimkou držadla vědra). V bezprostřední blízkosti depotu denárů jiný artefakt doby římské nemáme zjištěný.[161] Jako port of trade v době laténské se více jeví osídlení u Lovosic (více Salač 1997; 2006), pro dobu římskou nemůžeme podobné místo zatím doložit.

Obr. 27. Místo nálezu cedníku u Varvažova (foto Vágner)

Otázkou obchodu jsem se zabýval ve své předešlé práci, včetně rozboru možných přepravovaných komodit (Vágner 2017, 63–67). Na rozdíl od oblastí římské říše a jejích provincií (z posledních prací např. významný sborník k obchodu v oblasti

[160] Z českých prací, které se věnují středověkému dálkovému obchodu, můžeme uvést práci A. Zimáka (2002).
[161] Problémem zůstává, že o řadě nálezů nevíme.

Dolního Rýna – Eger 2018) je obchod v nitru barbarika stále dosti neznámý a odkázán především na interpretaci movitých archeologických pramenů. Další výzkum v oblasti Krušných hor nepřinesl v tomto směru žádné zásadní informace. Pouze přibylo několik importů, které jsou pokládány za jeden z dokladů dálkového obchodu. Ty samy o sobě nemusí být jistým důkazem obchodu, ale s přihlédnutím k výše zmiňovaným okolnostem a jejich koncentraci na Chlumecké stezce se to jeví jako pravděpodobné.[162] Pokud shrneme provenienci artefaktů, aniž bychom zohledňovali pouze původ materiálu, nalezených v Krušných horách, zjišťujeme, že jsou zde předměty z Itálie (figurka jezdce, možná část nádob a laténský postroj, mince), z římských provincií (spony, nádoby a keltské mince z budoucí provincie), původu severského (obě silicitové dýky) i z prostředí germánského (wielbarská spona, předmět ve tvaru rybí hlavy). Mezi nálezy z doby římské je více než třetina původu římského či provinciálního (nepočítány mince). Když k tomu přidáme i ty germánské předměty, které pravděpodobně nevznikly na našem území,[163] zjišťujeme, že polovina artefaktů je importem.

3.7 Cesty přes Krušné hory

Stibologie u nás zažívá v posledních letech rozkvět. Většina autorů se ale zabývá cestami středověkými a raně novověkými. Záslužné jsou především práce kolektivu kolem J. Martínka, který vypracoval metodologii ke studiu zaniklých cest (Martínek a kol. 2013; 2014) a dlouhodobě sleduje cesty na českomoravském pomezí.[164] Dále musíme zmínit dlouhodobou činnost F. Kubů a P. Zavřela na Šumavě při sledování Zlaté stezky. K popularizaci studia cest přispěly i práce P. Boliny a V. Cílka (např. Bolina – Klimek – Cílek 2018). Protože při sledování středověkých cest dochází stále častěji k nálezům pravěkých artefaktů, část badatelů se je pokouší spojovat s komunikacemi pravěkými, nejdále zašel P. Zavřel v případě spojení Bavorska a jižních Čech. Zabýval se i nálezy na opačné straně Šumavy a významně tím doplnil informace k Zlaté stezce v pravěku (Kubů – Zavřel 2015).

[162] Obchod se nijak nevylučuje s možným votivním uložením předmětů.
[163] Na základě nových nálezů může dojít k přehodnocení původu, jak např. ukázaly nálezy licích forem mezičlánků ke germánským postrojům, které byly dříve považovány za prvek na našem území cizorodý (Čižmář 2010a).
[164] V této oblasti jmenujme z dalších badatelů např. P. Šlézara a D. Vícha.

Pro starší období se vždy těšila zájmu Jantarová stezka a případné trasy importů římského zboží do Germánie. O dalších cestách se psalo spíše obecně a konkrétní trasy již příliš sledovány nebyly. Ačkoliv M. Zápotocký píše, že hlavní komunikace se konstituovaly již v eneolitu, konstatuje, že rekonstrukce tras není v České kotlině možná (Zápotocký 2000, 484).

3.7.1 Predikce pravěkých cest v Krušnohoří

Sledovat je třeba řadu faktorů, nastínila je mj. A. Králová v článku „ Rekonstrukce pravěkých komunikací“ (Králová 2002, 101–107), ne všechny její závěry jsou však využitelné pro všechna období a oblasti. V oblasti východní části Krušných hor a jejich podhůří se spíše ukazuje, že je sice nutné je sledovat, ale na druhé straně nám příliš nepomohou řešit konkrétní trasy. Podobně nelze využít práce R. Květa, jehož závěry jsou přinejmenším diskutabilní. Navíc své poznatky neopírá o prameny, ale spíše o svou intuici, a jím uváděné trasy (např. v oblasti Krušných hor) lze zpochybnit, nebo je udává velmi obecně (Květ 1998; 2011).

Prvořadým faktem je vůbec předpoklad existence dálkové komunikace. Ta by měla spojovat významnější sídelní oblasti a zároveň pro její dlouhodobější užívání musí být důvod. Tím je především transport surovin a výrobků z oblasti, kde se nachází/vyrábí, do míst, kde je po nich poptávka. Na jedné straně bezpečně víme o dovozu suroviny na výrobu štípané industrie ze severu v mladém paleolitu, na druhé straně nejsme schopni říci, co bylo protihodnotou. Nálezy cizorodých surovin jsou tedy neklamnou známkou existence dálkových obchodních cest. V době kamenné a starší době bronzové je to materiál na štípanou a broušenou industrii, od eneolitu je to měď, snad cín (o jeho původu nemáme doklady, uvažuje se o rýžování v Krušných horách), od neolitu patrně i sůl. Dovoz soli je jen předpokládán, hlavně (ale nejen) z oblasti Solné komory. Známe tedy většinou základní směr, odkud byly suroviny dováženy, ale podobu cesty ne (výjimkou by mohly být Zlatá stezka). Problémem je pak doložit případný transport komodit archeologicky těžko zachytitelných (otroci, potraviny ad.).

Velmi často citovaným dokladem dálkového obchodu jsou importy výrobků. K nim existuje rozsáhlá literatura,[165] ale opět jde spíše o pouhé stanovení směru, odkud výrobky pochází. Ten však vůbec nemusí být totožný se směrem, odkud skutečně

[165] Zejména k římským importům do barbarika.

doputovaly na naše území. Tyto předměty se obvykle nacházejí na sídlištích, tedy v místech, kam doputovaly, a ne na trase cesty. Protože o organizaci pravěkého obchodu toho moc nevíme, nemůžeme říci, do jaké míry se na jejich šíření podílel i místní obchod.

Zcela nepochybně při výběru trasy cesty hrály důležitou roli přírodní podmínky. České území je sice obklopeno věncem hor, ale nikde nejde o rozsáhlý naprosto neprůchodný terén. Doklady o přechodech Alp jasně ukazují, že lidé byli schopni se dostat i přes daleko vyšší a rozsáhlejší překážky. Na druhé straně asi nebyl důvod přecházet např. Krkonoše, když by bylo možné zvolit jinou, sice o něco delší, ale daleko schůdnější trasu. O vodní dopravě v Čechách můžeme jen spekulovat, o plavbě na krátké vzdálenosti asi není nutné pochybovat. Jen jediné místo umožňuje kontakt se vzdálenějšími oblastmi po vodě, a to Labská cesta. O ní uvažuje především M. Zápotocký a V. Salač, který ji nejlépe rozpracoval na základě dokladů osídlení na březích řeky a nálezů vybagrovaných z koryta (Zápotocký 1996; Salač 1997; 2006; 2013). I když musíme předpokládat, že ne na všech místech byla řeka bez problémů splavná, přenášení zboží k dalšímu splavnému úseku je jev z minulosti běžně známý. Vodní cesta by ale předpokládala trvalou údržbu cest podél vody pro tažení lodí proti proudu, což by potřebovalo větší míru organizace. Přímé doklady o využití Labe pro obchod s územím dnešního Saska postrádáme.

Pro možné trasy překročení hraničních hor nezbývá než využít analogie středověké. Ukazuje se, že řada významných stezek středověkých byla využívána již v pravěku (Kubů – Zavřel 2007; 2009; 2015; Zavřel 2007b; Vágner 2017). Logické je využívání průsmyků, ty však (tak, jak jsou obecně chápány) v Krušných horách nenacházíme.

Dalším často sledovaným atributem komunikací by měly být depoty, respektive jejich složení a rozmístění v krajině. A. Králová sice uvádí, že jde zpravidla o dobře datovatelný nález, ale jak uvidíme, je to značně problematické pro dobu římskou.

O cestách by také mělo svědčit rozmístění sídlišť v krajině. Předpokládá se, že sídliště umístěná na periferiích oikumen, případně na neobvyklých místech, jako jsou vyšší polohy bez zemědělského zázemí, mohou souviset s těžbou nebo komunikacemi. A. Králová došla k závěru, že lze předpokládat souvislost výšinných lokalit s dálkovými komunikacemi (Králová 2002, 106).

Při pokusu implantovat výše uvedené aspekty na predikci dálkových cest v prostředí východní části Krušných hor narážíme na několik zásadních problémů. Přítomnost importované suroviny (zpravidla již ve formě jader, hřiven nebo konečných výrobků) v Podkrušnohoří je jasná, ale jak bylo výše uvedeno, nijak nemůže doložit konkrétní trasu cesty. Stejně tak importy výrobků se až na malé výjimky nalézají na sídlištích v údolí, a dokládají tak obchod (uvažovat však musíme i o formě daru, platby, věna apod.), nikoliv trasu. Onou výjimkou jsou četné nálezy z prostoru Chlumecké stezky a jejích větví. Dalším příkladem je silicitová dýka z hřebenů hor u Nového Města (Zápotocký 2013, 28–30), ta je bohužel dosud bez návaznosti na další artefakty. Pokud tedy není import nalezen přímo na cestě, jak je tomu např. u Varvažova a Nakléřova, nemůžeme ho, ani v případě nálezu importu na sídlišti blízko předpokládané cesty, s ní jednoznačně spojit.

Depoty jsou v Podkrušnohoří poměrně časté, jejich koncentraci však nacházíme spíše v oblasti Českého středohoří, tedy v prostředí horském. To se ale netýká hor pohraničních. Ze sledované části Krušných hor je známo depotů minimum (pokud nebudeme mezi depoty počítat nálezy jednotlivých předmětů, tzv. Einzelfunde).[166] Jde v podstatě jen o depot římských mincí z Nakléřova,[167] depot předmětů z doby laténské z téže lokality a zpochybňovaný depot zbraní z doby římské z Hrádečné (Vágner 2017, 36, 42). U mincovních depotů z doby římské narážíme na problém s datací, jednak je můžeme datovat jen post quem, jednak je známo, že Germáni preferovali staré stříbrné římské mince a k jejich deponování mohlo dojít až značnou dobu po jejich uvedení do oběhu (Militký 2013, 20–22).

Doklady intenzivního osídlení v Podkrušnohoří nacházíme s větší či menší intenzitou po celý zemědělský pravěk. Osidlovány byly úrodné půdy poblíž vodotečí a skoro všude se osídlení drželo ve vzdálenosti stovek metrů od úpatí hor. Nepodařilo se zatím prokázat souvislost sídlišť s cestami. Nikde nenacházíme výraznou koncentraci při vyústění stezky z hor, nebo řadu sídlišť, která by trasu cesty jednoznačně lemovala. Ani v případě Chlumecké stezky, jejíž využívání v pravěku bylo, podle mého názoru, jednoznačně prokázáno, nenacházíme důkazy o přímé návaznosti nížinných sídlišť na ni.

Podobně je tomu u sídlišť výšinných. Ta zde v horách registrujeme jen v době popelnicových polí. Všechna sice leží poblíž cest vedoucích do hor, většinou však jde

[166] To je doposud živě diskutovaná otázka.
[167] A i v tomto případě je možné, že o depot nejde.

jen o cesty místního významu, kterými sice můžeme hory překonat a na které najdeme návaznost i na saské straně hor, ale nebylo doloženo jejich využití již v pravěku. Spíše se uvažuje o souvislosti s exploatací rud. Na pozdější významnější cestě se nachází knovízské sídliště u hradu Rýzmburk – ve středověku Osecká cesta, a sídliště (knovízské/lužické k.) v Krupce – cesta využívaná více ve vrcholném středověku při těžbě cínu. Při vyústění Chlumecké stezky nenacházíme ani v horách, ani v jejich blízkosti žádné pravěké hradiště, nejbližší hradiště (k Chlumci) je asi Doubravská hora u Teplic (pravděpodobně hradiště lužické k.) ve vzdálenosti 9 km, respektive obvykle uváděná hradiště v Českém středohoří vzdálená více než 18 km. Důležitým bodem Chlumecké stezky mohla být polykulturní[168] výšinná lokalita Horka u Chlumce s patrně pozdějším, středověkým hradištěm. Lokalita je známa jen ze sběrů, opevnění však nebylo nikdy doloženo.

Musíme také vzít v úvahu fakt, že v nálezech z oblasti Chlumecké stezky převládají artefakty z doby laténské, pro kterou v dosahu desítek kilometrů nemáme doloženu opevněnou lokalitu, a z doby římské, kdy, jak známo, Germáni na našem území hradiště a výšinná sídliště nebudovali.[169] Ani na Horce u Chlumce nenacházíme doklady germánského osídlení.

Přírodní podmínky hrají zcela nepochybně roli při výběru lokálního směru cesty, ale překážkou nejsou ani relativně strmé svahy, jak dokládají četné úvozové cesty pozdně středověké a novověké. Krušné hory ve sledovaném úseku obvykle netvoří neprůchodný terén, a pokud ano, lze ho snadno obejít jen s malou zacházkou.

[168] Doba bronzová, laténská, doba hradištní.
[169] Osídlení výšinných poloh Germány na našem území registrujeme až na přelomu pozdní doby římské a počátku stěhování národů, stupně DŘ C3/D1 a jde o sídliště na starších hradištích a oppidech.

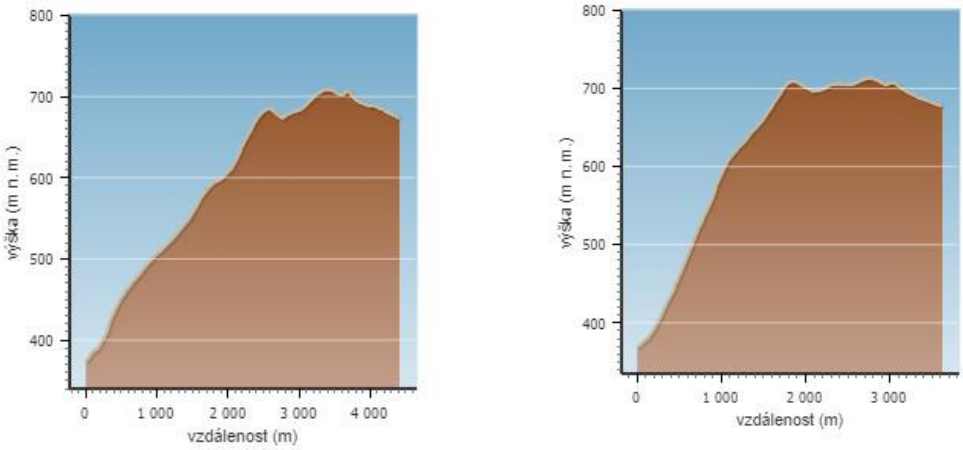

1 2

Graf 4. Profil hor v místech předpokládané trasy Chlumecké stezky: 1) trasa Telnice – Nakléřov – Panenská přibližně v místech dnešní silnice; 2) předpokládaná přímější trasa.

3.7.2 Středověké cesty v Krušných horách a pravěké nálezy

3.7.2.1 Chlumecká cesta

Chlumecká stezka je vyústěním středověké Srbské stezky, která vedla z Prahy přes České středohoří do Míšeňska. Její využívání je doloženo již od pravěku, v písemných pramenech je doložena až v souvislosti s Chlumcem k roku 1040 (Vávra 1978, 369).[170] Chlumeckou stezkou je pak nazývána ta část Srbské stezky, která vede přes Krušné hory. Název je odvozen od celní stanice Chlumec a trasa Chlumecké stezky přes hory není v písemných pramenech zmiňována. Průběh celé Srbské cesty se pokusil rekonstruovat I. Vávra. Předpokládá, že z Chlumce šla dvěma směry. Jeden stoupal přímo do hor směrem na Habartice. Druhý měl vést přes Žandov po úpatí hor směrem na Telnici (tato obec je ale mladší) a za ní na Nakléřovský průsmyk. Chlumec byl nejdůležitější lokalitou na trase. Až ve 13. století došlo k posunům trasy z vnitrozemí směrem na Ústí nad Labem. Silnice, která pak vedla přes nově zakládané osady směrem na Petrovice, dostala název Solná cesta. Byla vytvořena nová celnice, patrně ve vsi Knínice, první zmínka je z roku 1383 (Vávra 1978, 404). Cestu vedoucí

[170] I. Vávra vycházel ve svých pracích o historických stezkách pouze z písemných pramenů, často jen na základě prvních zmínek o osadách, aniž by v nich byla tato místa přímo spojena se stezkami.

přes Krušné hory kolem hradu Kyšperk můžeme považovat za jednu z větví Chlumecké stezky.

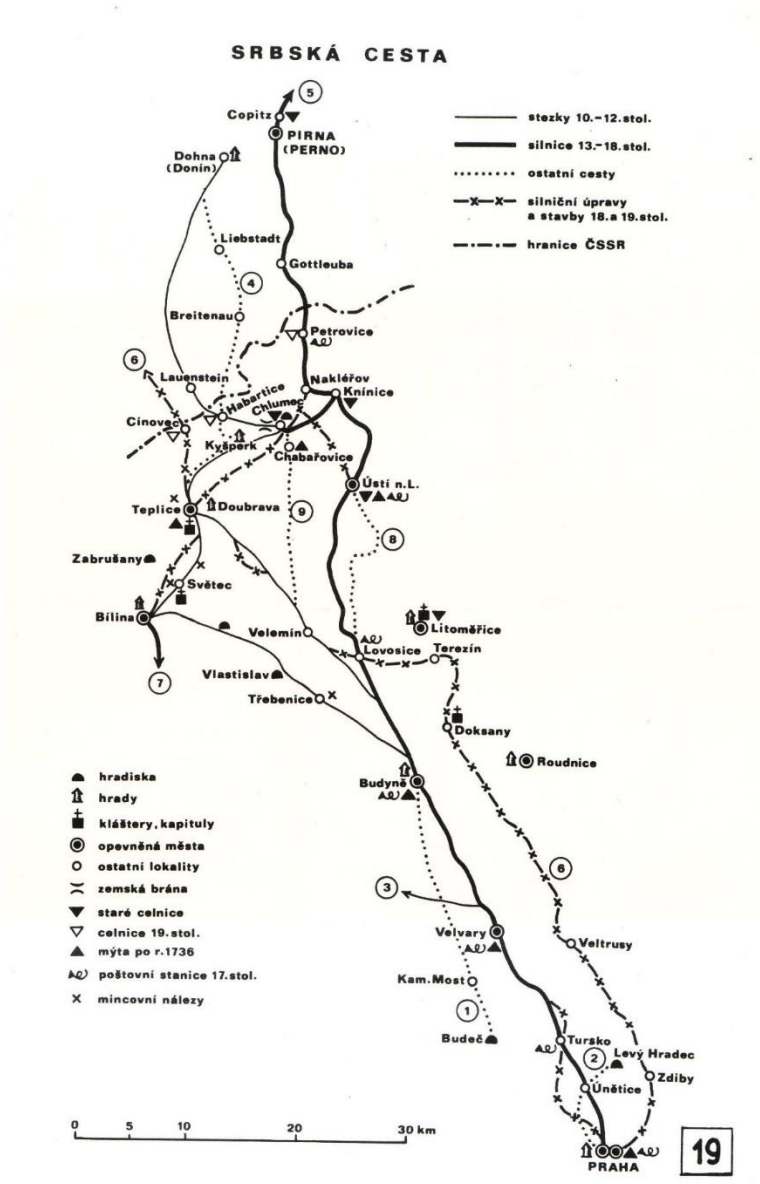

Mapa 18. Srbská cesta (Vávra 1978).

3.7.2.2 Osecká cesta

Osidlování horského prostředí v okolí Oseka souvisí s kolonizační činností Hrabišiců. Stezka, zvaná semita claustro proxima, je poprvé doložena v papežské

listině z r. 1207 o bezcelním východu ze země pro zdejší mnichy. Zmínky se pak několikrát opakují v padělcích klášterních listin v 13. století. Cesta vedla od kláštera do údolí Oseckého potoka k pozdějšímu hradu Rýzmburk. Dodnes jsou zde zachovány celé svazky úvozových cest, které ale souvisí nejen s dálkovou komunikací, ale také s těžbou rud, která zde, mimo jiné za podpory kláštera, probíhala až do novověku. Cesty vedou směrem na Dlouhou Louku a odtud dále k hranici (Lehký 2006, 183–190). Další trasa, vedoucí z Oseka přes Křižanov, stoupala Domaslavickým údolím na Nové Město. Ve 14. století se začala používat cesta přes Hrob na Nové Město nebo pozdější Mikulov (doložen až v 15. století). Vžilo se pro ní označení Hrobská cesta. Ta má také více možných variant (Vávra 1982, 188–192).

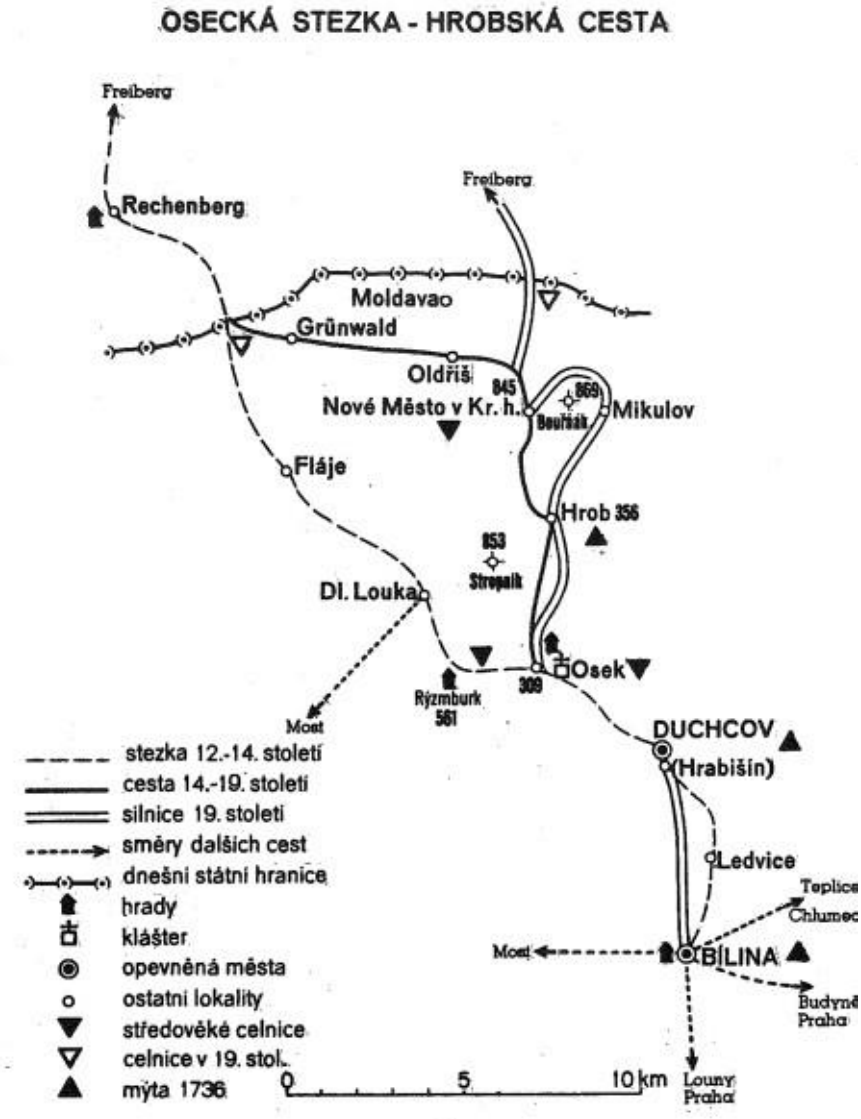

Mapa 19. Osecká cesta (Vávra 1982).

3.7.2.3 Mostecká cesta

Poměrně zažitá je představa o první zmínce o Mostu v Kosmově kronice, kde se píše o místě pons Gnevin. Bývá v něm hledána haťová cesta vedoucí z Mostu kolem Komořanského jezera (dnes zcela zaniklého) ke Krušným horám. I. Vávra dokonce za první zmínku považuje zprávu arabsko-židovského obchodníka Ibrahima ibn Jákuba, který při cestě do města Frága měl takovýto dlouhý most překonat (Vávra 1979, 351–353). Tento údaj však nelze ztotožnit s žádným konkrétním místem, neboť neobsahuje další přesné geografické body. Archeologický výzkum v prostoru Mostu navíc nedoložil raně středověké osídlení. Je tak možné, že Kosmův údaj se netýkal mostu na cestě k horám, ale na cestě k Bílině (Klápště 1985, 502–508). Mostecká cesta, tedy cesta Most – Freiburg, souvisí až s vrcholně středověkou kolonizací. První písemná zmínka o cestě pochází z roku 1185, z listiny vydané markrabětem Otou k potvrzení majetku kláštera v Altzelle . Zde je uveden zápis *per antiquam Boemie semitam* (Klápště 1985, 508). Vznik cesty souvisí patrně s rozvojem rudného dolování na saské straně hor, kde je ve Freibergu doloženo k roku 1160. Zároveň je to oblast kolonizačního zájmu oseckých Hrabišiců. Rekognoskaci trasy cesty na našem území provedli T. Velímský a E. Černá. Podnět k tomu dal nález pozdně hradištní keramiky z Křižatek. Na svazích hor byly identifikovány svazky úvozových cest, které vedou od Hamru přes Křižatky na Mníšek (Einsiedel). Díky keramice (s analogiemi s nálezy v Mostě) je tedy její stáří možno doložit do počátku 13. století (Velímský – Černá 1990,477–487). Na německé straně vede cesta dále přes Borschenstein, hrad založený Hrabišici, na Saydu, která jim také patřila, zmiňovaná je ve falzech oseckého kláštera k roku 1207 a 1209. Také nálezy keramiky z prostoru hradu Borschenstein (které ale nedokazují stáří samotného hradu) umožňují dataci do přelomu 12. a 13. století (Velímský 2002, 96–98).

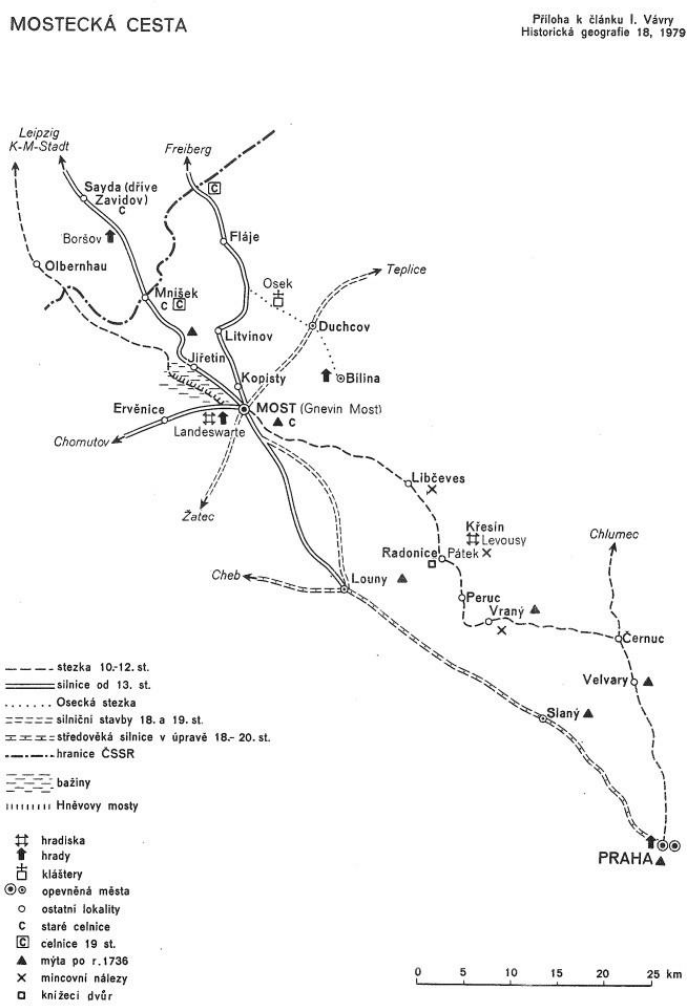

Mapa 20. Mostecká cesta (Vávra 1979)

Síť cest v Krušných horách v období od vrcholného středověku velmi zahustila kolonizace (k tomu Velímský 1998; 2002), těžba surovin a zakládání skláren (např. Černá 1998; 2017).

3.7.3 Nálezy v okolí středověkých cest

Při analýze rozptylu pravěkých a protohistorických artefaktů nalezených v Krušných horách zjišťujeme, že většina z nich byla nalezena v blízkosti některé z pozdějších středověkých cest. Nejvíce jich je u Chlumecké stezky a jejích uvažovaných variantách. U vyústění Osecké stezky v okolí hradu Rýzmburk máme doloženo jednak výšinné sídliště, jednak několik ojedinělých nálezů různých období. Ty ostatní leží minimálně v místech, kde byly cesty místního významu. Výjimek je

v tomto případě minimum (nálezy v okolí Mstišova), ale i zde můžeme předpokládat cestu na vrcholové planiny hor. I v případě výše zmiňovaného, pravděpodobně rituálního, místa u Jezeří je v okolí hned několik středověkých a novověkých úvozových cest. Pouze z oblasti Chlumecké stezky máme větší množství artefaktů a také nikde jinde, nepočítáme-li výšinné sídliště u Oseka a pozdně paleolitické – mezolitické stanice u Flájí,[171] nejsou nálezy tak koncentrovány.

Využíváním Chlumecké stezky v pravěku jsem se detailněji, včetně možných tras a dosavadní literatury k této problematice, zabýval ve své předchozí práci (Vágner 2017, 52–63). Nově získané informace jen potvrdily předchozí závěry. Tato trasa byla využívána minimálně od neolitu, s větší intenzitou ve starší, mladší a pozdní době bronzové a době laténské. Za vrcholné období jejího využívání považuji starší dobu římskou a počátek mladší doby římské.

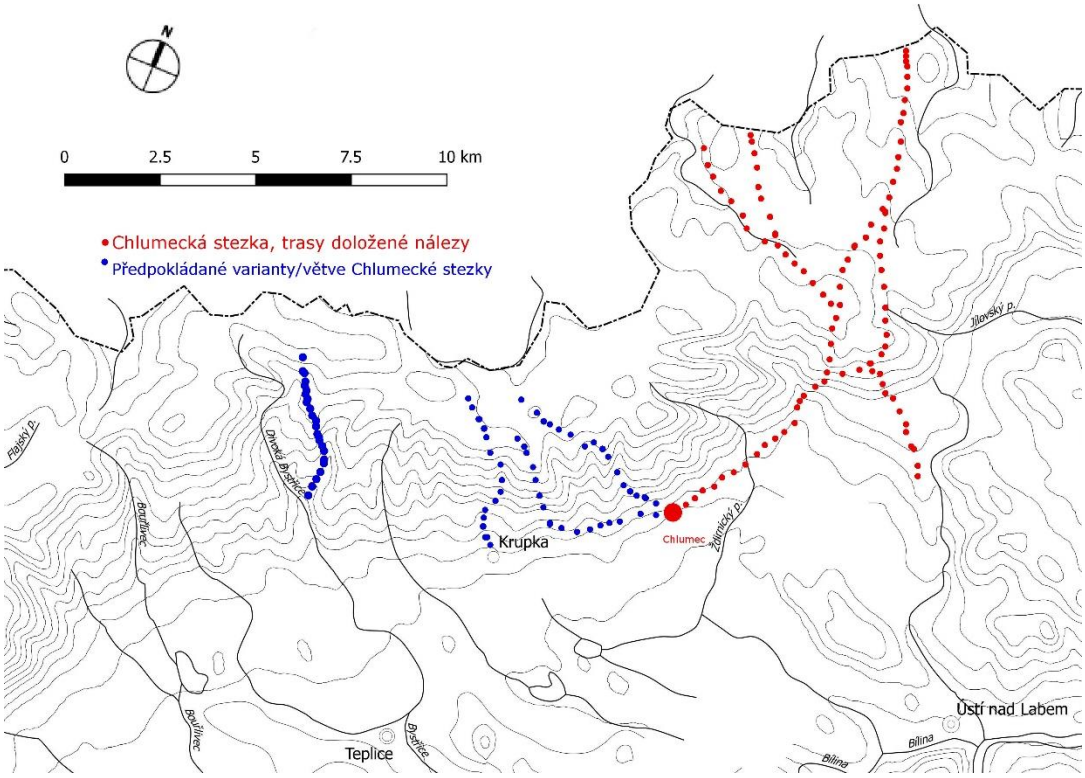

Mapa 21. Trasy Chlumecké stezky a její varianty v pravěku a protohistorii (podle Vágner 2017).

[171] U stanic v okolí Flájské přehrady primární souvislost se stezkami nepředpokládáme.

3.7.4 Otázka preference Chlumecké stezky

Za současného stavu poznání nemůžeme jednoznačně spojit některé ze sídlišť v Podkrušnohoří s dálkovými komunikacemi. Žádné z blízkých sídlišť se nejeví, s přihlédnutím k tomu, že na řadě lokalit neproběhl moderní výzkum, jako významné lokální centrum. Hypoteticky můžeme uvažovat o významu Trmic ve starší době římské, v mladší době římské snad mohlo hrát výraznější roli okolí Srbic na Teplicku. Role sídliště v Trmicích jako možné spojnice Chlumecké stezky s vodní cestou po Labi zůstává zatím otevřena (více Reszczyńska 2011, 323–327; 2014, 221–238).

Pro dobu laténskou (místo bylo osídleno i v době římské) můžeme uvažovat o napojení na výrobně distribuční centrum v Lovosicích (Salač 1997; 2006; 2013). Zde sice na rozdíl od Němčic nad Hanou nebyly nalezeny keltské mince, ale v nedalekém Oparenském údolí se těžil materiál na výrobu mlýnských kamenů a přes Lovosice byl patrně distribuován. Detailnější výzkum znemožňuje současná zástavba u Labe. S dálkovým obchodem by mohla souviset i přítomnost kostí oslů na sídlišti (Salač 2002, 26, 39). Pokud připustíme, že doprava probíhala po Labi, mohlo dojít někde v okolí Ústí nad Labem k překládání zboží na soumary a cesta mohla pokračovat pozemní cestou. Trmice leží nedaleko soutoku Labe s Bílinou. Odtud se nabízí cesta k horám Chabařovickem, jednak je zde příhodnější terén, jednak zde bylo osídlení. Oblast Chlumecké stezky je naopak nejvhodnějším místem pro překročení Krušných hor. V této části hory dosahují jen kolem 700 m n. m., tedy není nutné překonat tak velké převýšení, a zároveň je možné zvolit cestu, která není tak příkrá a přitom neúměrně dlouhá (Graf 5 a 6). Dalším důvodem, proč volit tuto variantu cesty, je cíl předpokládané dopravy. Na německé straně Krušných hor je soudobé osídlení především v oblasti Drážďan, případně Pirny.

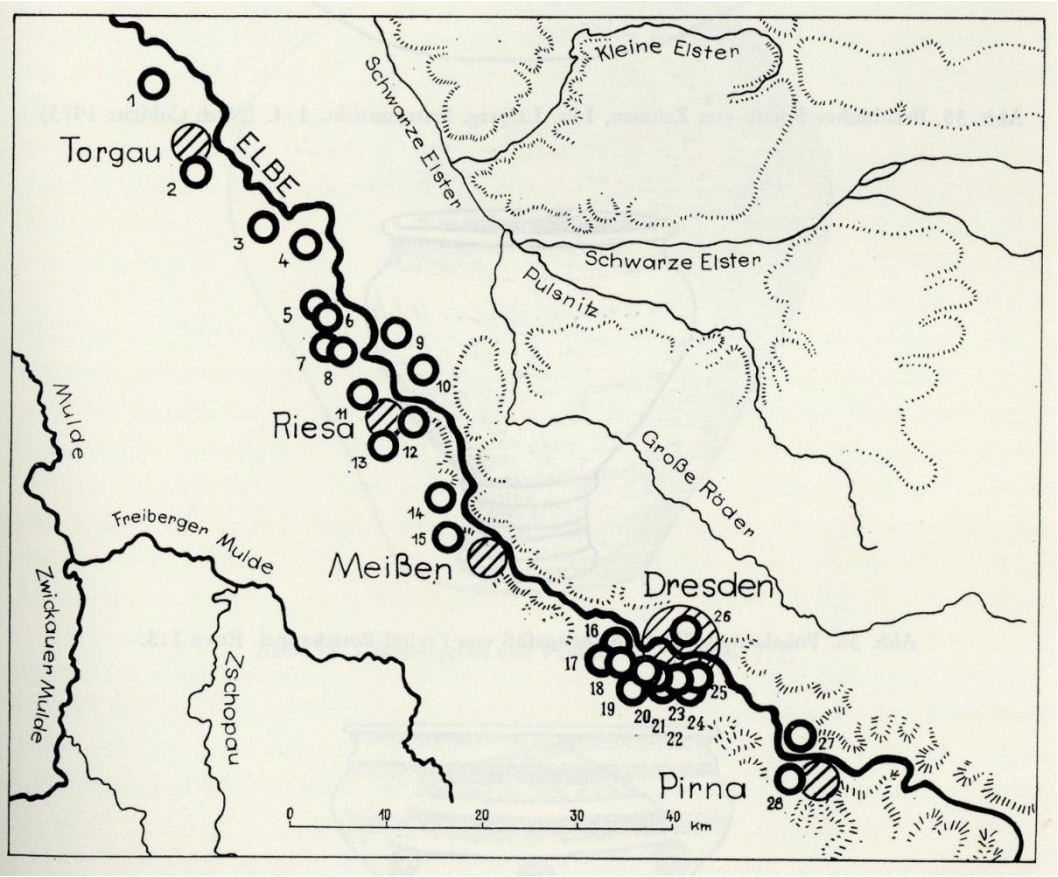

Mapa 22. Laténské osídlení na Labi v Německu (podle von Kaufmann 1984).

Také na německém úseku cesty máme doklady o jejím využívání v pravěku, většina nálezů však pochází z neolitu – doby bronzové. Jedná se hlavně o ojedinělé kamenné a bronzové sekery,[172] ale také o několik mohyl, jako např. u Bad Gottlaube v nadmořské výšce 480 m n. m. Stopy osídlení nacházíme v Německu hlouběji v horách, protože terén stoupá mnohem pozvolněji než na straně české (souhrnně Simon – Hauswald 1995). I když od vydání práce o Chlumecké stezce uplynulo více než 20 let, nové nálezy nebyly zaznamenány. Velkou roli v tom jistě hraje výraznější omezení využívání detektorů kovů v Sasku. V současné době se německá archeologie v Krušných horách soustředí především na problematiku středověkého hornictví. Pravěkému osídlení se věnoval především K. Hauswald a v současnosti M. Torke (např. 2008; 2012), jeho pozornost je ale hlavně upřena na oblast Saského Švýcarska. Řada lokalit doby bronzové i železné je v okolí Pirny, kam mohla směřovat část Chlumecké stezky (např. von Kaufmann 1984, Abb. 34), a nedalekého Königsteinu (např. Neugebauer 1986). Prospekci na Chlumecké stezce, pokud je mi známo, se

[172] Vedle nich např. i náramek a zrnotěrka.

nikdo intenzivněji nevěnuje. Z doby laténské a římské však z tohoto úseku cesty nálezy postrádáme. Na druhou stranu u Drážďan bylo nalezeno několik římských importů (Laser 1995, 26–27), včetně řady mincí (Laser – Stribrny 1997, 73–81).[173] Pokud bychom tedy hledali pozemní spojení mezi Podkrušnohořím (z Mostecka a východní části Teplicka) a oblastí Dráždany – Pirna, volili bychom asi o něco delší cestu podél Krušných hor a pak po Chlumecké stezce, než přímou cestu přes hory, která by sice byla kratší, ale překonávala by větší převýšení, vyžadovala strmější cestu a hlavně delší pobyt v horách. Neznamená to, že by tyto cesty nebyly využívány, ale Chlumecká stezka byla zřejmě výrazně preferována, jak nám dokládají četné nálezy.

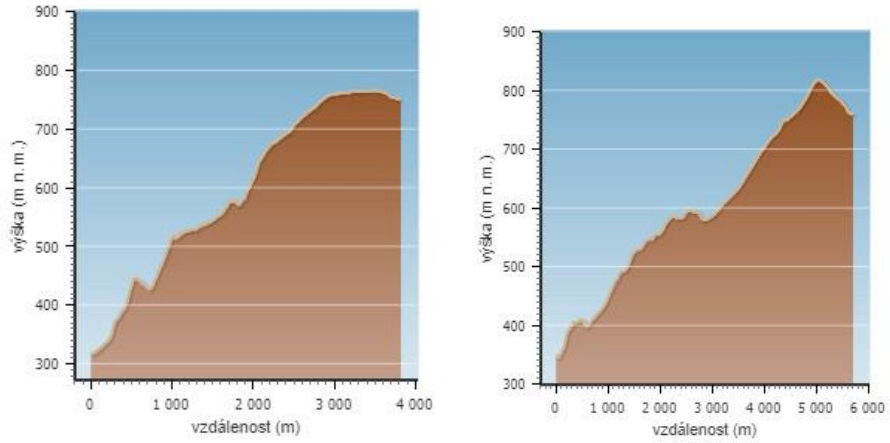

Garf 5. Profil hor v trasách A) Přestanov – Habartice B) Dubí – Cínovec.

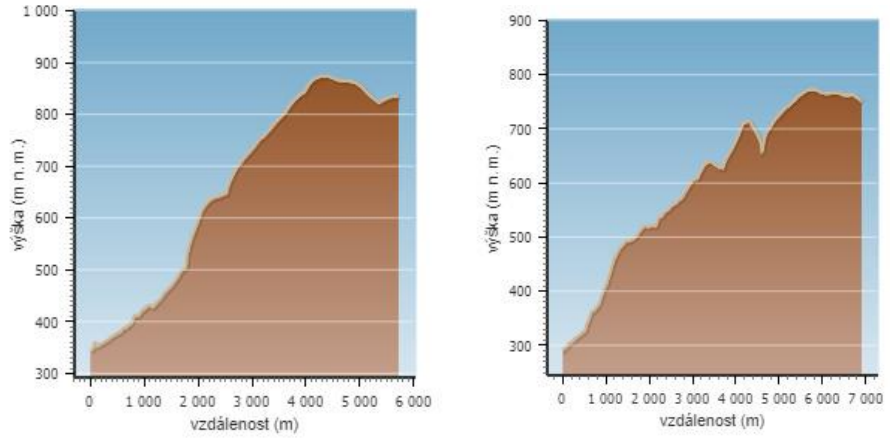

Garf 6. Profil hor v trasách A) Osek – Dlouhá Louka B) Hamr – Křižatky – Mníšek.

[173] Nejblíže české hranici nález denáru Traiana v Pirně.

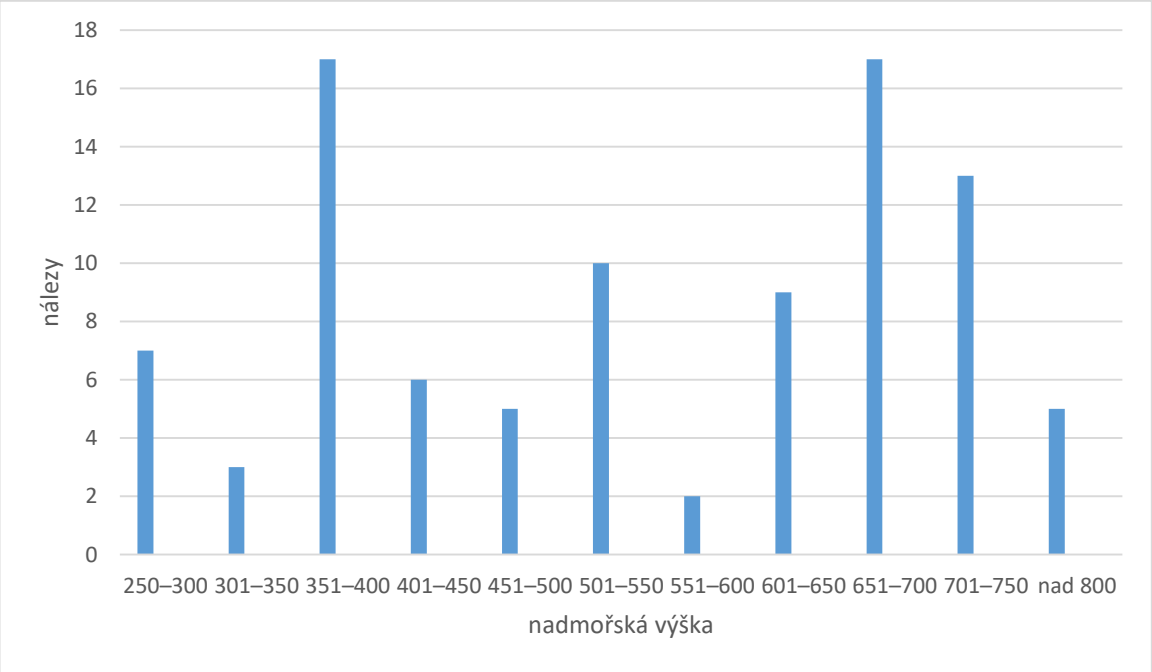

Graf 7. Nadmořská výška nálezů z Krušných hor.

3.8 Vztah klimatu a využívání Krušných hor

Četnost nálezů z jednotlivých období umožňuje úvahu o spojitosti proměnlivosti klimatu s využíváním Krušných hor. Bohužel až do mladší doby bronzové jde o natolik ojedinělé a rozptýlené nálezy, že zůstáváme na úrovni hypotéz. V případě mezolitu půjde patrně o sezónní sídliště spojená s lovem a sběrem, podobně jako je tomu na Šumavě, kolekce z Flájí však čeká na další vyhodnocení. Ojedinělé nálezy neolitických a eneolitických artefaktů by mohly souviset s pastvou v době klimatického optima, kdy příznivější podmínky umožňovaly delší, byť stále sezónní pobyt v horách, včetně vrcholových planin. Ty byly jako pastviny využívány i ve středověku a novověku.[174] Využívání horských pastvin mohlo být poměrně intenzivní, ale vzhledem k současnému terénu a využívání hor dochází k nálezům, na rozdíl od kovových artefaktů mladších období, ojediněle. Na druhou stranu nejstarší doklady

[174] Jako pastviny částečně slouží dodnes. Z novověku je doloženo i pěstování zemědělských plodin, ale to pro pravěká období nepředpokládáme.

transhumance pochází z oblastí geologicky odlišných, s vyššími nadmořskými výškami (Alpy, Pyreneje, Karpaty), kde byl dostatek přirozených horských luk (tedy pastvin), na rozdíl od Krušných hor, kde bylo dost lesů (Dreslerová 2015, 116). Ani pylové profily z české i německé strany Krušných hor nedokládají lidské aktivity dříve než ve 4. století př. Kr. Může ale jít o přenos pylů z podhorských oblastí, protože vzdálenost od podhorského osídlení není nijak velká. Pro využívání hor k pastvě tak hovoří především nevelká vzdálenost předpokládaných pastvišť (Dreslerová 2015, 120). V případě Mostecka ale mohly být k pastvě využívány dostupnější břehy Komořanského jezera, tedy někdy zaplavované oblasti nevhodné k zakládání polí. Počet nálezů z hor nad Komořanským jezerem je velmi nízký.[175] Novověké využívání krušnohorských planin k pastvě bude asi souviset až s odlesněním v důsledku středověké a raně novověké těžby barevných kovů. Břehy Komořanského jezera poskytovaly i lískové oříšky, za kterými by se lidé jinak vydávaly do hor. Svědčí o tom nejen pylové profily, ale i nahromadění skořápek lískových oříšků (objekt N2) v kulturní vrstvě (Neustupný 1985, 56, 61).

Suchá období subboreálu umožnila osídlení ve vyšších polohách (více Smrž 1995). V Podkrušnohoří patrně nebyl nedostatek vody, který by nutil obyvatelstvo k vyhledávání vody v horách, spíše se v důsledku poklesu srážek, včetně sněhových, otevřely možnosti k snadnějšímu a časově delšímu využívání hor. Je to jediné pravěké období, z něhož máme ve sledovaném úseku Krušných hor bezpečně doloženo osídlení. Jde o výšinné lokality v Krupce a u hradu Rýzmburk u Oseka. Kromě nich v Krušných horách na Chomutovsku registrujeme další výšinná sídliště a hradiště.
Menší množství srážek zároveň umožňuje snazší přechody hor v případě dálkových cest. V prostoru Chlumecké stezky nám právě pro toto období narůstá množství nalezených artefaktů.

Výrazný úbytek nálezů ze starší doby železné by mohl souviset s výrazným ochlazením a přibýváním srážek. To se projevilo nejen v úbytku sídlišť v Podkrušnohoří, ale stezky přes hory byly v důsledku déle trvající sněhové pokrývky a podmáčený terén po delší čas neschůdné. Všechny nálezy (a není jich mnoho) ze starší doby železné z Krušných hor lze datovat spíše až do fáze Ha D/L A, kdy došlo k oteplení.

[175] Rudolice, Klíny, Jezeří.

Největší počet nálezů, výhradně v souvislosti s využíváním Chlumecké stezky, je spojen se zlepšováním klimatu na konci oppidálního období a klimatickým optimem v době římské. Pokračující využívání přechodů přes hory v mladší době římské (i přes zhoršení klimatických podmínek) dokládá, že klima rozhodně nebylo jediným faktorem, který ovlivňoval využívání Krušných hor v minulosti. Žádný z klimatických výkyvů od mezolitu nebyl natolik zásadní, aby znemožnil dočasné využívání hor pro lov, sběr či prospekci kovů. Výrazně se klimatické podmínky projevily v možnosti pastvy, osídlení (je otázka, zda horská sídliště byla skutečně trvale osídlena) a ve využívání dálkových cest.

4 Závěr

4.1 Krušné hory

Rozšířením sledované oblasti oproti bakalářské práci jsem mohl srovnat oblast Chlumecké stezky s dalšími středověkými cestami přes Krušné hory. Do jisté míry překvapivé bylo zjištění, že pouze u Chlumecké stezky nalézáme větší množství pravěkých a protohistorických artefaktů. Ve zbývajících částech hor jsme odkázáni na ojedinělé nálezy, z nichž většina pochází ze starých sběrů, což bylo další překvapení, neboť jsem předpokládal detektorové nálezy. Nemohu s jistotou říci, zda je to dáno stavem výzkumu, nebo tato část hor skutečně nebyla využívána. Zejména na Mostecku jsou naše znalosti o pravěku v Krušných horách velmi omezené. Vzniká tak v horách mezera bez nových nálezů mezi množstvím nálezů na Chlumecké stezce a na Chomutovsku (zejména v okolí Místa). Jak ale ukazují například nálezy keramiky u Jezeří, můžeme předpokládat, že v budoucnu může dojít k přehodnocení situace.

Dalším překvapivým zjištěním bylo množství mezolitické štípané industrie nalezené v okolí Flájské přehrady. Ačkoliv jsem již ve své předchozí práci objev mezolitických loveckých stanic v horách předpokládal, nečekal jsem, že k tomu dojde tak záhy a v takovém množství. Tyto nálezy musíme jednoznačně spojit se sezónním lovem a sběrem.

Většina nálezů z Krušných hor je z míst, kudy vedly středověké cesty. Můžeme předpokládat, jak je již potvrzeno z mnoha míst Evropy (Zlatá stezka, Alpské průsmyky ad.), že stejnými cestami se ubírali lidé i dříve.

Při analýze osídlení v podhůří je zjevné, že se sídliště držela na úrodných půdách v nižších nadmořských výškách. K úpatí hor se přibližovala na vzdálenost jen několika kilometrů. Výjimkou je období mladší a pozdní doby bronzové, ve kterém jediném máme doložena sídliště přímo v horách. To, jestli šlo jen o osídlení sezónní, nebo trvalé, nemůžeme v současné době určit. Potvrzuje to mé starší závěry, že nemůžeme na základě nalezených artefaktů v horách prokázat jejich intenzivní využívání obyvateli osad v podhůří. Pokud by tomu tak bylo, musely by být nálezy v celých horách rozloženy prakticky rovnoměrně, případně s větší intenzitou tam, kde se sídliště nejvíce přibližují horám, ale tomu tak není. Stopy po lovu, sběru plodin či těžbě dřeva v horách nemáme k dispozici. Žádné z podhorských sídlišť nejeví znaky významného regionálního centra navázaného na dálkový obchod. Budoucí výzkumy v Podkrušnohoří by mohly v tomto směru změnit naše poznání.

Případné spojení nálezů s prospekcí a těžbou (či rýžováním) rud barevných kovů se mi nepodařilo prokázat. Terénní stopy po těžbě nebyly zachyceny a žádný z nalezených artefaktů bezprostředně nesouvisí s takovouto činností. Ani nedávné výzkumy středověké těžby nepřinesly poznatky o těžbě starší.

Potvrdily se také mé dřívější závěry, že většina nálezů bude souviset s využíváním dálkových komunikací, respektive především Chlumecké stezky. Dokládá to nejen množství artefaktů a jejich škála, ale i fakt, že jsou především na důležitých bodech při překonávání hor, tedy na úpatí a na vrcholových planinách. Mnou naznačenou hypotézu (Vágner 2017, 59–60), že v mladší době římské byla více využívána cesta vstupující do hor u Přestanova, zatím nelze podpořit novými nálezy.

Ačkoliv jsou na Chlumecké stezce nalézány artefakty datovatelné od neolitu po dobu stěhování národů, ukazuje se, že cesta byla více využívána ve starší době bronzové, mladší–pozdní době bronzové. Zcela jednoznačně to vypadá tak, že nejvýznamnějším obdobím pro Chlumeckou stezku byla pozdní doba laténská a starší doba římská (po horizont markomanských válek). Její intenzivní využívání a význam dokládají četné nálezy včetně množství mincí a importů. Domnívám se, že část těchto nálezů budou votivní dary, ale jednoznačně dokázat to nelze. Artefakty z doby římské registrujeme (ve sledovaném úseku hor) výhradně na Chlumecké stezce. Zatím málo nálezů pochází ze střední doby bronzové a starší doby železné, z doby stěhování národů je artefakt jediný.

Předkládaná práce prokazuje mimo jiné nezbytnost spolupráce s amatérskými detektoráři, jakkoliv je jejich činnost diskutabilní. Velké procento zpracovaných nálezů jsou nálezy detektorové. Jen minimální množství artefaktů bylo nalezeno přímo archeology. Zároveň ale také ukazuje to, že závěry mohou být značně zkresleny stavem výzkumu, respektive tím, do jaké míry se daří detektorové nálezy podchytit a zdokumentovat. Jsem si vědom toho, že mnoho nálezů se nepodařilo vůbec zjistit, dokonce předpokládám, že je jich větší množství než těch, které uvádím v katalogu. O některých z takovýchto nálezů máme informace, ale pro vědecké účely jsou nepoužitelné.

Stále ještě zůstává mnoho nezodpovězených otázek, jako je předpokládaná těžba kovů. Bude nutná další intenzivní badatelská činnost při terénní prospekci i při sběru informací od amatérů s detektory. Předpokládám, že v budoucnu dojde k dalším nálezům, které potvrdí, případně zrevidují mé závěry.

4.2 Srovnání východní části Krušných hor s Šumavou a českomoravským pomezím.

Při srovnávání těchto oblastí se ukázalo, že ve všech oblastech se v podhůří setkáváme s osídlením, byt i velmi slabým, ve všech pravěkých i protohistorických obdobích. Pouze v paleolitu a mezolitu a pak ve starší a střední době bronzové chybí na českomoravském pomezí nálezy z vyšších poloh. Zároveň se ale ukázalo, že pro srovnání přírodních podmínek a nálezů z Krušných hor je daleko lepší oblast šumavská, protože přes českomoravské pomezí bylo možno projít místy, kde nebylo nutné překonávat výraznější pás hor a překonávat takové převýšení. Na druhou stranu v případě Šumavy je neosídlené území mezi českým a německým/rakouským podhůřím největší. Ve všech třech oblastech nalezneme výšinné lokality, jen na Šumavě v polohách opravdu vysokých: Sedlo u Albrechtic (902 m n. m.) a Obří hrad u Studence (940–980,5 m n. m). V jižních Čechách je osídlení, vzhledem k celkovému charakteru reliéfu, v poněkud vyšších polohách.

Všechny tři oblasti spojuje poměrně intenzivní užívání detektorů kovů při prospekci, podle všeho je spolupráce s detektoráři (spíše ochota detektorářů odevzdávat, nebo alespoň poskytnout nálezy k dokumentaci) nejhorší v případě Krušných hor. Je to dáno i tím, že se této oblasti profesionálně téměř nikdo nevěnuje na rozdíl od intenzivní činnosti na Šumavě (P. Zavřel, J. Michálek a další) a na českomoravském pomezí (především D. Vích).

Ve skladbě nálezů z hor nalézáme určité rozdíly. Ve starší době bronzové jsou pro jihočeskou oblast typické depoty nákrčníkových hřiven a žeber. V ostatních obdobích je škála nálezů obdobná, samozřejmě s přihlédnutím ke kulturním rozdílům. Na Šumavě, přes větší množství nálezů v určitých oblastech, jako je např. Blanský les na Českokrumlovsku, nenalézáme koncentraci nálezů srovnatelnou s Varvažovem – Nakléřovem a okolím Jevíčka. Tyto dvě oblasti jsou si velmi blízké škálou nálezů v době pozdně laténské a starší době římské.

	Krušné hory	Šumava	Českomoravské pomezí
Nejvyšší nadmořská výška nálezů	840 m n. m.	980 m n. m.	570 m n. m.
nadmořská výška rovinných sídlišť	Do 300	do 600	do 450
Neosídlený prostor při překonávání hor	30 km	50 km	do 10 km

Tab. 5. Srovnání sledovaných oblastí.

	Krušné hory	Šumava	Českomoravské pomezí
Paleolit a mezolit (lovecké stanice)	X	X	
Neolit	X	X	X
Eneolit	X	X	X
Starší doba bronzová	XX	XX	
Střední doba bronzová	X	X	
Mladší a pozdní doba bronzová	XX	X	X
Starší doba železná	X	X	X
Mladší doba železná	XX	X	XX
Doba římská	XX	X	XX

Tab. 6. Zasoupení nálezů v horách v jednotlivých obdobích; X – přítomno, XX – více nálezů (porovnáno s dalšími obdobími na stejném území)

	Krušné hory	Šumava	Českomoravské pomezí
Římské nádoby	X	X	X
Římské mince	X	X	X
Depoty	X	X	X
Lokalita s výraznou koncentrací nálezů	Varvažov a Nakléřov		Jevíčko

Tab. 7. Doba římská; X – přítomno.

5 Katalog

Zkratky

ADČ	Archeologická databáze Čech
ARÚ AV ČR	Archeologický ústav Akademie věd české republiky
d.	maximální délka
š.	maximální šířka
t.	maximální tloušťka
v.	maximální výška
Av	avers
Rv	revers
dig. arch. č. j.	digitální archiv ARÚ AV ČR, číslo jednací
inv. č.	inventární číslo
př. č.	přírůstkové číslo
M	muzeum
NM	Národní muzeum v Praze
NZ	nálezová zpráva
ÚAPPSZČ	Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech

1) **Běhánky** (okr. Teplice)

Lokalita: u cesty z Běhánek k hájovně Barvář (430 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, 2012

Popis: plochá sekerka jednoduchého souměrného kapkovitého, oboustranně lehce vypouklého tvaru, v týlní části z jedné strany nepatrně prožlabená

Materiál: měď

Rozměry.: d. 102 mm, š. 43 mm, t. 16 mm

Hmotnost: 296 g

Určení: plochá sekera

Datace: časný eneolit

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Teplice

Tab. 5.1

2) **Bohosudov** (okr. Teplice)

Lokalita: trať „Renthalden“ (kolem 300 m n. m.)

Okolnosti: ojedinělý nález 1901, bez bližších nálezových okolností

Popis: plochá sekera

Materiál: měď

Rozměry: d. 115 mm, š. 41 mm, t. 17 mm

Hmotnost: 297 g

Určení: plochá sekera typu Jordanów

Datace: časný eneolit

Uložení: M Teplice, inv. č. K 4594

Literatura: Simbriger 1934, 46; Budínský 1978, 34; Dobeš 2013, 31

Tab. 5.3

3) **Bohosudov** (okr. Teplice)

Lokalita: úpatí hor, tuto informaci nelze ověřit, autorkou uváděný odkaz ji nemá (kolem 300 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález

Popis: zlomky plochých bronzových seker

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: ploché sekery

Datace: starší doba bronzová (?)

Literatura: Pleinerová 1966, 422; Budínský 1978, 34; Dig. arch. č. j. 5150/46

Uložení: původně M Teplice, dnes neznámé

4) **Dubí u Teplic** (okr. Teplice)

Lokalita: Ptačí vrch (500 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, 2012

Popis: plochá dýka se třemi otvory pro nýty, mírně zvlněná, hrot ohnutý

Materiál: bronz

Rozměry: d. 175 mm, š. 27 mm, v polovině délky 20 mm, t. 5mm

Hmotnost: 57 g

Určení: plochá dýka se třemi otvory pro nýty, typ Hradčany

Datace: střední doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Dubí

Tab. 9.1; 10.1

5) **Fláje** (okr. Most)

Lokalita: SZ okraj bývalé obce (740 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález 2015

Popis: kamenná sekera světle šedé barvy, v týlní části nekvalitně broušena

Materiál: břidlice

Rozměry: délka 71 mm; šířka 34,7 mm, t. 15,3 mm

Hmotnost: 73,5 g

Určení: kamenná sekera

Datace: eneolit

Literatura: nepublikováno

Uložení: UAPPSZČ Most

Tab. 6.3

6) **Fláje** (okr. Most)

Lokalita: břehy vodní nádrže Fláje (740 m n. m.)

Okolnosti: náhodné nálezy i cílená prospekce

Popis: 238 kusů štípané industrie

Materiál: silicit glacigenních sedimentů, křemenec, porcelanit

Rozměry:

Hmotnost:

Určení: štípaná industrie, nástroje, odpad

Datace: starší mezolit

Uložení: ?

Literatura: nepublikováno

Tab. 1.1

7) **Fojtovice** (okr. Teplice)

Lokalita: louka nedaleko státní hranice, cca 160 m od potoka Mohelnice (700 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, 2012

Popis: plochá sekera s výraznými stopami odlévání

Materiál: měď

Rozměry: d. 128 mm, š. 42 mm, t. 16 mm

Hmotnost: 358 g

Určení: plochá sekera typu Strážnice

Datace: časný eneolit

Uložení: M Teplice, inv. č. AS 28236

Literatura: Dobeš – Řezáč – Smíšek – Šteffl 2015, 168

Tab. 5.2

8) **Habartice u Krupky** (okr. Teplice)

Lokalita: U černého kříže (750 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: úlomek bronzového srpu

Materiál: bronz

Rozměry: d. 113 mm, š. 28 mm, t. 5 mm

Hmotnost: 32,5g

Určení: srp

Datace: střední–pozdní doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 11.1

9) **Hrad Osek** (okr. Teplice)

Lokalita: svah vrchu Stropník, V od vrcholu (cca 1000 m)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2009, sekera byla mezi velkými kameny v hloubce cca 20cm, ostřím vzhůru (500 m n. m.)

Popis: bronzová sekera, zelená patina

Materiál: bronz

Rozměry: d. 139,2 mm; š. 38,5 mm, t. 11,9 mm

Hmotnost: 125,7 g

Určení: sekera se schůdkem

Datace: střední doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Osek

Tab. 9.2; 10.2

10) **Hrad Osek** (okr. Teplice)

Lokalita: okolí hradu

Okolnosti: náhodný nález, zakoupeno Muzeem Most r. 1890

Popis: kamenná sekera/mlat, nevrtaný

Materiál: ?

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: kamenná sekera/mlat

Datace: neolit

Literatura: nepublikováno

Uložení: Muzeum Most, i. č. 2892; [č. m. 1172], ve sbírce nenalezeno

11) **Hrad Osek** (okr. Teplice)

Lokalita: hrad Rýzmburk (550 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález 1936

Popis: nezdobený bronzový kruh, deformovaný v ovál, na vnitřní straně tyčinky znatelný šef

Materiál: bronz

Rozměry: d. 114,4 mm, š. 91,9 mm průměr tyčinky 6,5 x 5,6 mm

Hmotnost: 70 g

Určení: nápažník ?

Datace: Latén ?

Literatura: Rusó 1990, 54; Waldhauser 2001, 374

Uložení: Muzeum Teplice, i. č. AD 1525

Tab. 19.2

12) **Chlumec u Chabařovic** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: louka jižně od železniční stanice (kolem 300 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2013

Popis: fragment bronzového srpu

Materiál: bronz

Rozměry: d. 79,5 mm, š. 21,4 mm, t. 4,6 mm

Hmotnost: 16,6 g

Určení: srp

Datace: mladší–pozdní doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 11.2

13) **Jezeří** (okr. Most)

Lokalita: terénní sedlo na mírném svahu

Okolnosti: náhodný nález, 2006

Popis: soubor 29 kusů drobnotvaré štípané industrie

Materiál: silicity

Rozměry:

Hmotnost:

Určení: štípaná industrie

Datace: pozdní paleolit

Uložení: UAPPSZČ Most

Literatura: nepublikováno

Tab. 1.2

14) **Klíny** (okr. Most)

Lokalita: Heidenfeld (kolem 800 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález, v článku z r. 1941 je uváděn fasetovaný sekeromlat 13 cm dlouhý, není jisté, zda jde o totožné kusy

Popis: fasetovaný sekeromlat

Materiál: břidlice

Rozměry: d. 151 mm, š. 52 mm, t. 38 mm

Hmotnost: 396 g

Určení: sekeromlat

Datace: mladý eneolit, KŠK

Literatura: Preidel 1934, 102; Anonym 1941, 82; Rusó 1990, 24; Dobeš – Buchwaldek 1993, 199

Uložení: M Teplice, bývalá sbírka M Duchcov, i. č. 1347; č. př. B 123–1/85

Tab. 6.2

15) **Klíny** (okr. Most)

Lokalita: Heidenfeld (kolem 800 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález

Popis: sekeromlat

Materiál: břidlice

Rozměry: d. 80 mm, š. 53 mm, t. 44 mm

Hmotnost: 265 g

Určení: sekeromlat

Datace: mladý eneolit, KŠK

Literatura: Preidel 1934, 102; Anonym 1941, 82; Rusó 1990, 24; Dobeš – Buchwaldek 1993, 199

Uložení: M Teplice, bývalá sbírka M Duchcov, i. č. 1347; č. př. B 123–2/85

Tab. 6.1

16) **Knínice u Libouchce/ Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: úvozová cesta ve svahu nad pravým břehem Černého potoka (550 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2012

Popis: Bronzový tyčinkovitý náramek, zdoben svazky rýh, rozlomen na 3 části, deformován

Materiál: bronz

Rozměry: průměr 102,3 x 89 mm, t. 5,6 mm

Hmotnost: 32 g

Určení: bronzový tyčinkovitý náramek

Datace: Ha B–Ha C

Literatura: nepublikováno

Uložení.: M Ústí nad Labem

Tab. 15.1

17) **Knínice u Libouchce** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: JV od Stěny (450 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: bronzová spona, silně korodovaná, bez jehly

Materiál: bronz

Rozměry: d. 52 mm, š 21 mm, v. 24 mm

Hmotnost: 20,9 g

Určení: spona s očky, Almgren 45b

Datace: DŘ B1

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 21.1

18) **Knínice u Libouchce** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: louka (dnes zastavěna) mezi dálnicí a obcí Žďárek (400 m n. m.)

Okolnosti: detektorový průzkum na skryté ploše v rámci archeologického výzkumu

Popis: bronzová sekera se středovými laloky

Materiál: bronz

Rozměry: d. 165 mm, š. 43 mm, t. 31,8 mm

Hmotnost: 355,9 g

Určení: sekera se středovými laloky

Datace: B C–B D

Literatura: Rypka 2015, 15–16

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 12.1; 14.1

19) **Knínice u Libouchce** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: vpravo od silnice Telnice – Nakléřov, nad Stěnou (550 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2003/2004

Popis: Av, hlava doleva; Rv, jezdec na koni doprava, nápis NEMET

Materiál: stříbro

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: tetradrachma typu NEMET

Datace: LT D1–D2

Literatura: Militký 2015, 95

Uložení: soukromá sbírka

Tab. 18.3

20) **Knínice u Libouchce** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: vlevo od silnice Telnice – Nakléřov, blízko pramene bezejmenného přítoku Černého potoka (540 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2012/2013

Popis: Av, hlava doleva; Rv, jezdec na koni doprava, nápis ADNAMATI

Materiál: stříbro

Rozměry: 20,8/20,1 mm

Hmotnost: 7,290g

Určení: tetradrachma typu ADNAMATI

Datace: LT D1–D2

Literatura: Militký 2015, 95

Uložení: soukromá sbírka

Tab. 18.3

21**) Knínice u Libouchce** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: vlevo od sinice Telnice – Nakléřov (550 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: figurka kance, schématické zobrazení bez anatomických detailů, poškozeny konce nohou a hřeben

Materiál: bronz

Rozm: d. 71 mm, v. 30,5 mm, š. 15,7 mm

Hmotnost: 72,9 g

Určení: plastika kance

Datace: LT D

Literatura: Kysela 2017, 168–169

Uložení: NM inv. č. 598958

Tab. 18.2

22) **Knínice u Libouchce** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: po levé straně silnice Telnice – Nakléřov, n. v. (kolem 600 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2008

Popis: železné udidlo s bronzovými omegovitými postranicemi zakončenými labutí hlavičkou

Materiál: železo a bronz

Rozměry: délka železných postranních částí 255 mm, š. 170 mm, rozměr bronzových postranic 100 x 85 mm a 100 x 90 mm, t. bronzových postranic 7 mm

Hmotnost: 416 g

Určení: postroj italského typu

Datace: LT C2–D1

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 19.1

23) **Košťany** (okr. Teplice)
Lokalita: pod Vlčím vrchem (550 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2010
Popis: bronzový závěsek se dvěma otvory
Materiál: bronz
Rozměry: d. 45 mm, průměr 24 mm, závěsné očko průměr 5 mm
Hmotnost: ?
Určení: globulární závěsek
Datace: H C–LT A
Literatura: Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–173
Uložení: soukromá sbírka (v lit. uvedeno M Teplice, k předání ale nedošlo)
Tab. 17.1

24) **Košťany** (okr. Teplice)
Lokalita: Matčin díl (840 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, předmět znám jen z fotografií
Popis: malá plochá bronzová sekera
Materiál: bronz
Rozměry: ?
Hmotnost: ?
Určení: sekera s postranními lištami
Datace: starší–střední doba bronzová
Literatura: nepublikováno
Uložení: soukromá sbírka
Tab. 7.1

25) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: při cestě do Petrovic (650 m n. m.)
Okolnosti: náhodný nález 1966 na návozu zeminy při cestě do Petrovic
Popis: zlomek kamenné sekery (ostří)
Materiál: amfibolit
Rozměry: d. 66,8 mm, š. 38,7 mm, t. 19,9 mm
Hmotnost: 93,3 g

Určení: kamenná sekera

Datace: neolit

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí inv. č. A 25 189

Tab. 2.1

26) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: severně od vrchu Rožný, cca 300 m od pramene Černého potoka (650 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: zlomek bronzového nože (řap a část čepele)

Materiál: bronz

Rozměry: d. 97,1 mm, š. 10,7 mm, t. 6,6 mm

Hmotnost: 16,8 g

Určení: nůž s řapem

Datace: Ha A–Ha B

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 11.4

27) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: jižně od obce (650 m n. m.)

Okolnosti: sběr při rekognoskaci středověkých úvozových cest 1991 (Simon)

Popis: zlomek ploché kamenné sekery

Materiál: břidlice?

Rozměry.: d. 73,9 mm, š. 63,1 mm, t. 13,8 mm

Hmotnost: 126,2 g

Určení: kamenná sekera

Datace: neolit

Literatura: Simon – Hauswald 1995, 36

Uložení: M Ústí nad Labem inv. č. A 25 798

Tab. 2.2

28) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: vrcholová partie vrchu Špičák (720 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález (nálezce Kitler), získáno 1931

Popis: silicitová čepel

Materiál: silicit

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: ŠI, čepel

Datace: neolit

Literatura: Simon – Hauswald 1995, 36

Uložení: LfA Dresden, př. č. 52/1930

Tab. 2.3

29) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Penenská (650 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález, zakoupeno ze staré soukromé sbírky

Popis: zlomky pravděpodobně záušnic z dvojitého bronzového drátu

Materiál: bronz

Rozměry: průměr 33 mm

Hmotnost: ?

Určení: záušnice

Datace: starší doba bronzová (?)

Literatura: Pleinerová 1966, 422

Uložení: NM, inv. č. 47751

30a) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2005

Popis: bronzová lidská figurka v sedící poloze s rozkročenýma nohama

Materiál: bronz

Rozměry: výška 30 mm, š. 14,8 mm x 12,5 mm

Hmotnost: 7,7 g

Určení: figurka jezdce

Datace: 6. – 3. st. př. Kr.; Ha D–LT C1

Literatura: Čižmář 2008, 230–232

Uložení: NM inv. č. 599453

Tab. 17.3

30b) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2005

Popis: plochý jantarový korál se středovým otvorem, kruhový tvar

Materiál: jantar

Rozměry: průměr 15 mm, síla 4 mm

Hmotnost: 0,8 g

Určení: jantarový korál

Datace: Ha D–LT C1 (datace na základě současného nálezu figurky)

Literatura: Čižmář 2008, 230–231

Uložení: NM inv. č. 599456

Tab. 17.6

30c) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2005

Popis: plochý jantarový korál se středovým otvorem, oválný

Materiál: jantar

Rozměry: průměr 15 x 19 mm, síla 4 mm

Hmotnost: 1 g

Určení: jantarový korál

Datace: Ha D–LT C1 (datace na základě současného nálezu figurky)

Literatura: Čižmář 2008, 230–231

Uložení: NM inv. č. 599455

Tab. 17.5

30d) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2005

Popis: plochý jantarový korál se středovým otvorem, kruhový tvar, fasetovaný obvod

Materiál: jantar

Rozměry: průměr 22 mm, síla 10 mm

Hmotnost: 3,2 g

Určení: jantarový korál

Datace: Ha D–LT C1 (datace na základě současného nálezu figurky)

Literatura: Čižmář 2008, 230–231

Uložení: NM inv. č. 599454

Tab. 17.4

30e) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2005

Popis: oválný jantarový korál bez středového otvoru, náznak vrtání na jedné straně

Materiál: jantar

Rozměry: průměr 13 mm, síla 9 mm

Hmotnost: 0,8 g

Určení: jantarový korál

Datace: Ha D–LT C1 (datace na základě současného nálezu figurky)

Literatura: Čižmář 2008, 230–231

Uložení: NM inv. č. 599457

Tab. 17.7

31a) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2004

Popis: bronzový náramek s tělem členěným třemi tordovanými žebry a třemi pravidelně na obvodu rozmístěnými oky, kolem nichž je rozmístěno vždy po šesti kuličkovitých nálitcích

Materiál: bronz

Rozměry: průměr 92 mm, šířka těla 11 mm, t. 8,5 mm

Hmotnost: 70,1 g

Určení: náramek jihovýchodního původu

Datace: LT C2–LT D1 (?)

Literatura: Čižmář 2008, 230, 232

Uložení: NM inv. č. 599451

Tab. 18.1

31b) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem 2004 (650–670 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: bronzový kroužek s trojicemi pravidelně rozmístěných kuličkovitých nálitků
Materiál: bronz
Rozměry: vnější průměr 45 mm, š. 10,4 mm, t. 7 mm
Hmotnost: 19,8 g
Určení: závěsek
Datace: LT C2–LT D1
Literatura: Čižmář 2008, 230, 233
Uložení: NM inv. č. 599452
Tab. 17.2

32) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem, cca 100 m od souborů (650–670 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum
Popis: železná sekera s křidélky a plochým tělem a oblým týlem
Materiál: železo
Rozměry: d. 167 mm, š. 42 mm
Hmotnost: ?
Určení: sekera s raménky
Datace: halštat, Ha C2–Ha D1–2
Literatura: Čižmář 2008, 230–231
Uložení: NM inv. č. 699525
Tab. 16.1

33) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: bažinaté údolí potoka Rožná pod Jelením vrchem, cca 100 m od souborů (650–670 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum
Popis: část bronzové spony s vinutím v zavinuté trubičce a plochým profilovaným lučíkem
Materiál: bronz
Rozměry: d. 28 mm
Hmotnost: ?
Určení: římská spona typu Langton Down
Datace: DŘ B1a

Literatura: Čižmář 2008, 230, 233–234

Uložení: NM př. č. 4/2007 (v katalogu sbírky NM spona chybí)

Tab. 23.3

34) **Krásný Les v Krušných horách** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: mezi vrchy Špičáka a Mordovna (kolem 600 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, předmět znám jen z fotografií

Popis: bronzová ostruha

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: obloukovitá ostruha s trnem, Jahn 55

Datace: DŘ C1

Literatura: nepublikováno; Jahn 1921

Uložení: ?

Tab. 25.5

35) **Krupka** (okr. Teplice)

Lokalita: poloha u štoly Martinky (530–550 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález

Popis: část kopytnaté sekery

Materiál: břidlice

Rozměry: d. 70,2 mm, š. 37,9 mm, t. 29,9 mm

Hmotnost: 133,6 g

Určení: kopytnatá sekera

Datace: neolit

Literatura: Budínský 1978, 110

Uložení: M Teplice inv. č. K 4601

Tab. 3.1

36) **Krupka** (okr. Teplice)

Lokalita: zahrádkářská kolonie Třešňovka, parcela 305/2 (450 m n. m.)

Okolnosti: ojedinělý nález při úpravách terénu 2003

Popis: úštěp šedé barvy, zbytky kůry

Materiál: silicit

Rozměry: d. 21,5 mm; š. 18,5 mm; t. 6,6 mm

Hmotnost: 3,2 g

Určení: úštěp

Datace: mezolit ?

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Most

Tab. 1.3

37) **Loučná u Lomu** (okr. Most)

Lokalita: nedaleko křižovatky Loučná – Osek – Dlouhá Louka (445 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2015

Popis: sekera s týlními laloky

Materiál: bronz

Rozměry: d. 144,3 mm; š. 30,1 mm; t. 39,9 mm

Hmotnost: 304,5 g

Určení: sekera s týlními laloky

Datace: mladší doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Dubí

Tab. 13.3; 14.2

38) **Malý Háj – Rudolice v horách** (okr. Most)

Lokalita: ? (kolem 850 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález kolem r. 1874

Popis: silicitové jádro se zachovalou kůrou na spodní straně

Materiál: silicit

Rozměry: d. 131 mm, š. 91 mm

Hmotnost: ?

Určení: silicitové jádro

Datace: neolit - eneolit

Literatura: Michálek 1999, 56

Uložení: Naturhistorisches Museum in Wien, i. č. 2211

39) **Malý Háj – Rudolice v Horách** (okr. Most)

Lokalita: ? (kolem 850 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález 1913

Popis: zlomený silicitový hrot

Materiál: silicit

Rozměry: d. 73 mm, š. 36 mm, t. 7 mm

Hmotnost: ?

Určení: silicitový hrot

Datace: ?

Literatura: Preidel 1934,154; Anonym 1941, 82–83

Uložení: podle dig. archivu (č. j. 5403/73) muzeum Chomutov, dnes neznámo

Tab. 3.2

40) **Meziboří** (okr. Most)

Lokalita: parcela 161 (500 m n. m.)

Okolnosti: nález při stavbě

Popis: Nalezen byl soubor artefaktů sestávající z kamenného brousku, lignitového kruhu, dvou lignitových zlomků a 24 keramických střepů (i. č. 1101–1128). Z této kolekce se podařilo dohledat jen brousek (i. č. 1101) a 4 malé střepy (i. č. 1108, 1116, 1118 a 1124). Uvádím údaje k brousku.

Materiál: pískovec

Rozměry: délka 154 mm; šířka 33,2 mm, užší konec 22,8 mm

Hmotnost: 187,9 g

Určení: brousek

Datace: LT B–D ?

Literatura: Waldhauser 2001, 333

Uložení: M Most, i. č. 1101

Tab. 19.3

41) **Mníšek** (okr. Most)

Lokalita: ? (asi 700–750 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález

Popis: kopytovitý sekeromlat (?)

Materiál: serpentin

Rozměry: d. 130 mm, š. 60 mm

Hmotnost: ?

Určení: kopytovitý sekeromlat

Datace: neolit

Literatura: Preidel 1934, 74; Anonym 1941, 82

Uložení: v literatuře uvedeno M Chomutov, dnes neznámo

Tab. 3.3

42) **Mstišov** (okr. Teplice)

Lokalita: Pod Dráhou (434 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2009

Popis: bronzové dlátko

Materiál: bronz

Rozměry: d. 123 mm, š. ostří 10 mm, t. 5 mm

Hmotnost: 39 g

Určení: dlátko

Datace: B D

Literatura: Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–172

Uložení: soukromá sbírka (v lit. uvedeno M Teplice, k předání ale nedošlo)

Tab. 11.6

43) **Mstišov** (okr. Teplice)

Lokalita.: Pod Dráhou

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2010

Popis: železná sekera s čtvercovou tulejí (410 m n. m.)

Materiál: železo

Rozměry: d. 110 mm, š. 60 mm

Hmotnost: ?

Určení: sekera s tulejí

Datace: Ha C–LT A

Literatura: Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–173

Uložení: soukromá sbírka (v lit. uvedeno M Teplice, k předání ale nedošlo)

Tab. 16.4

44) **Mstišov** (okr. Teplice)

Lokalita: Pod Dráhou

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2012 (515 m n. m.)

Popis: železná sekera s lalokovitou tulejí

Materiál: železo

Rozměry: d. 100 mm, š. 50 mm

Hmotnost: ?

Určení: sekera s tulejí

Datace: LT C–D1

Literatura: Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–173

Uložení: soukromá sbírka (v lit. uvedeno M Teplice, k předání ale nedošlo)

Tab. 16.3

45) **Mstišov** (okr. Teplice)

Lokalita: U Dubu (426 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2010

Popis: bronzový nůž s prohnutým ostřím, destičkovitou rukojetí a dvěma otvory pro nýty, jeden nýt zachován

Materiál: bronz

Rozměry: d. 137 mm, š. 20 mm

Hmotnost: 30 g

Určení: nůž s destičkovitou rukojetí

Datace: B D–Ha A1

Literatura: Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014, 171–173

Uložení: soukromá sbírka (v lit. uvedeno M Teplice, k předání ale nedošlo)

Tab. 11.5

46) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: bažinatá louka mezi Jílovským potokem a Panenskou (650 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: plochá sekera

Materiál: bronz

Rozměry: d. 106 mm, š. 44 mm, t. 11 mm

Hmotnost: 123 g

Určení: sekera únětického typu

Datace: starší doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 7.2

47) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Barrandov, proti voj. stanici (710 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: zlomek ploché sekery (ostří)

Materiál: bronz

Rozměry: d. 60,6 mm, š. 49,2 mm, t. 8,7 mm

Hmotnost: 70,8 g

Určení: plochá sekera

Datace: starší doba bronzová (?)

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 7.3

48) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Nakléřovský průsmyk, louky u posledních domů Z části obce (700 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: tordované držadlo kotle, v 1/3 přelomené při vyzvedávání

Materiál: bronz

Rozměry: délka měřená mezi háčky cca 230 mm (měřeno dle fotografie)

Hmotnost: ?

Určení: držadlo vědra

Datace: starší doba římská (?)

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Praha (?)

Tab. 20.3

49) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Nakléřovský průsmyk, louky u posledních domů Z části obce (700 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: menší litá plechová spona s vějířovitě rozšířeným vypouklým lučíkem, hlavice částečně odlomena, vinutí a jehla nedochovány

Materiál: bronz

Rozměry: d. 30,5 mm, š. 21 mm, v. 11 mm

Hmotnost: 7,5 g

Určení: východogermánská plechová spona – wielbarská kultura, Machajewski 7

Datace: DŘ B2 - C1
Literatura: nepublikováno
Uložení: soukromá sbírka
Tab. 22.3; 23.1

50) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: Nakléřovská výšina (680–700 m n. m.)
Okolnosti: sběr při amatérském detektorovém průzkumu 2013
Popis: pazourkový úštěp, horní krátká čepelovitá hrana opatřena retuší, ta je výrazně opotřebena častým používáním
Materiál: glacigenní silicit (baltský pazourek)
Rozměry: d. 52 mm, š. 14 mm, t. 17 mm
Hmotnost: 12 g
Určení: nožík/škrabadlo z úštěpu
Datace: neolit–eneolit (?)
Literatura: nepublikováno
Uložení: soukromá sbírka
Tab. 3.5

51) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: bez bližšího určení (680–700 m n. m.)
Okolnosti: sběr při amatérském detektorovém průzkumu 2013
Popis: malé pazourkové jádro, ze čtyř stran patrné stopy po retuši
Materiál: glacigenní silicit (baltský pazourek)
Rozměry: d. 33mm, š. 27mm, t. 21 mm
Hmotnost: 15 g
Určení: drasadlo z jádra (?)
Datace: neolit-eneolit (?)
Literatura: nepublikováno
Uložení: soukromá sbírka
Tab. 3.4

52) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: Nakléřovský průsmyk, louky u posledních domů Z části obce (700 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: bronzová spona, jehla odlomena, zachycovač odlomen

Materiál: bronz

Rozměry: d. 61,3 mm, š. 24,5 mm, v. 25,9 mm

Hmotnost: 26,7 g

Určení: noricko-panonská spona s křidélky, Almgren 238

Datace: DŘ B1

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 21.3; 23.2

53) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Na srázu (650 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2002

Popis: část bronzové spony, jehla odlomena, zachycovač odlomen

Materiál: bronz

Rozměry: d. 55,2 mm, š. 23,5 mm, v. 21,6 mm

Hmotnost: 22,1 g

Určení: noricko-panonská spona se dvěma vývalky na lučíku, Almgren 236c

Datace: DŘ B1

Literatura: Čižmář 2008, 230, 233–234

Uložení: ÚAPPSZČ Most př. č. 243/02

Tab. 22.1

54) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: lesík za vojenskou stanicí v poloze Na šancích (720–730 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, předmět znám jen z fotografií

Popis: sekera s tulejí a ouškem, na každé straně tuleje 3 podélná žebra

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: sekera s tulejí a ouškem

Datace: Ha A–Ha B

Literatura: nepublikováno

Uložení: ?

Tab. 13.1

55) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: lesík za vojenskou stanicí v poloze Na šancích (720–730 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, předmět znám jen z fotografií

Popis: silně poškozený hrot s odlomenou špicí, tulej na jedné straně výrazně vylomena?

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: hrot kopí

Datace: střední – mladší doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: ?

Tab. 13.2

56) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: ?

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: obloukovitá ostruha s jedním odlomeným knoflíkem, špatná patina

Materiál: bronz

Rozměry: d. 57 mm, š. 56,4 mm, t. 17,7 mm

Hmotnost: 53 g

Určení: obloukovitá ostruha s trnem, Jahn 55

Datace: DŘ C1

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Teplice

Tab. 25.4

57) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: ?

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: zlatý mírně prohnutý předmět vykládaný almandiny, ze zadní strany stopy po 2 železných nýtcích?

Materiál: zlato, polodrahokamy (almandiny)

Rozměry: d. 63,6 mm, š. 15 mm, t. 2,6 mm

Hmotnost: 9,36 g

Určení: součást kování pochvy meče nebo postroje (?)

Datace: doba stěhování národů

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Teplice inv. č. AS 46380

Tab. 28.3

58) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Na Šancích (720 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2010

Popis: Av, hlava Hadriana doprava; Rv, sedící Hispania doleva drží olivovou ratolest

Materiál: stříbro

Rozměry: 17,7/18,3 mm

Hmotnost: 2,621 g

Určení: denár Hadrianus

Datace: 134–138 po Kr.

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Ústí nad Labem

Tab. 26.1

59) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Na Šancích, J od posledních domů Nakléřova (720 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2013

Popis: Av, ověnčená hlava Vespasiana doprava; Rv, nečitelný

Materiál: stříbro

Rozměry: 18,9/ 15,6 mm

Hmotnost: 2,078 g

Určení: denár Vespasianus

Datace: 69–79 po Kr.

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Ústí nad Labem

Tab. 27.2

60) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Na Šancích (720 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2014

Popis: Av, ověnčené oděné poprsí Traiana doprava; Rv sedící Fortuna doleva drží roh hojnosti a kormidlo
Materiál: stříbro
Rozměry: 16,9/17,9 mm
Hmotnost: 2,341 g
Určení: denár Traianus
Datace: 116–117 po Kr.
Literatura: nepublikováno
Uložení: soukromá sbírka Ústí nad Labem
Tab. 26.2

61) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: Na Šancích (720 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2007/2008
Popis: Av, otočená hlava Nerona doprava; Rv sedící Jupiter doleva drží blesk a dlouhé žezlo
Materiál: stříbro
Rozměry: 18,8/16,8 mm
Hmotnost: 2,4 g
Určení: denár Nero
Datace: 67–68 po Kr.
Literatura: Militký 2009, 317–319
Uložení: soukromá sbírka Dubí
Tab. 26.3

62) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: Nakléřovská výšina (700 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2015
Popis: stříbrná mince, jedna strana silně otřelá
Materiál: stříbro
Rozměry: ?
Hmotnost: ?
Určení: legionářský denár
Datace: 1. st. př. Kr.
Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka ?

Tab. 27.3

63) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Barrandov (720 m n. m.)

Okolnosti: opakovaný amatérský detektorový průzkum 2013

Popis: soubor 57 římských denárů, snad rozoraný depot. S největší pravděpodobností bylo mincí více. Nejstarší denár je z konce republiky (42 př. Kr), zbytek tvoří císařské ražby od Nerona po Marca Aurelia

Materiál: stříbro

Rozměry:

Hmotnost:

Určení: denáry

Datace: 42 př. Kr.–180 po Kr.

Literatura: Militký (v přípravě)

Uložení: soukromé sbírky Ústí nad Labem

Tab. 27.1

64) **Nakléřov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Barrandov (705 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2014

Popis: deformovaná spona s očky, bez patiny, ulomená jehla

Materiál: mosaz

Rozměry: d. 76,3 mm; š. 26,1 mm; v. 21,5 (asi); t. lučíku 3,6; š. 12,6

Hmotnost: 27,2 g

Určení: spona s očky, Almgren 49

Datace: DŘ B1

Literatura: nepublikováno

Uložení: Muzeum Ústí nad Labem

Tab. 21.2

65) **Nové Město** (okr. Teplice)

Lokalita: hřeben Krušných hor, Bendlova chata (825 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález kolem r. 1932 při úpravách terénu

Popis: silicitová dýka

Materiál: bělošedý silicit

Rozměry: d. 204 mm

Hmotnost:

Určení: silicitová dýka SD 14

Datace: starší doba bronzová

Literatura: Kučera, A. 1933, 16; Budinský 1978, 138; Zápotocký 2013, 28; Šebela – Přichystal 2014, 78–79

Uložení: M Most, č. P 51

Tab. 8.1

66) **Petrovice u Chabařovic** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: louka mezi silnicemi proti nové hasičské stanici (610–620 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: zlomek sekery (ostří)

Materiál: bronz

Rozměry: d. 33 mm š. 33 mm t. 16 mm

Hmotnost: 63,7 g

Určení: sekera

Datace: starší doba bronzová (?)

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 7.4

67) **Petrovice u Chabařovic** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Berndhardtsberg, dnes Holý vrch (610 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález 1894

Popis: malý tenký bronzový náramek

Matriál: bronz

Rozměry: průměr 45 x 33,4 mm, š. 2,4, t. 2 mm

Hmotnost:2,4 g

Určení: tyčinkovitý náramek

Datace: lužická kultura, mladší doba bronzová

Literatura: Cvrková 1984, 23; Velímský 1991, Bouzek – Koutecký 2000, 46

Uložení: M Ústí nad Labem inv. č. A 2469, př. č. 2/72

Tab. 15.2

68) **Petrovice u Chabařovic** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Nový Dvůr (kolem 470 m n. m.)

Okolnosti: ojedinělý nález

Popis: polovina sekery se srdčitým schůdkem a vějířovitým ostřím

Materiál: bronz

Rozměry: d. 85 mm

Hmotnost: ?

Určení: sekera

Datace: střední doba bronzová

Literatura: Michálek 1976, 35

Uložení: Institut für Ur- und Frügeschichte an der Universität zu Wien

Tab. 9.3

69) **Přestanov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Pod myslivnou (330 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2002

Popis: samostřílová spona s ulomenou jehlou

Materiál: bronz

Rozměry: d. 66,7 mm, š. 49,2 mm, v. 15,4 mm

Hmotnost: 13,5 g

Určení: samostřílová spona se zahrocenou nožkou

Datace: DŘ C2–C3

Literatura: nepublikováno

Ulož.: ÚAPPSZČ Most př. č. 244/02

Tab. 28.2; 30.2

70) **Přestanov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Nad školkou (340 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2016

Popis: spona s knoflíkem na lučíku, lučík zdobený

Materiál: bronz

Rozměry: d. 72,9 mm, š. 51,2 mm, v. 32,2 mm

Hmotnost: 30 g

Určení: spona s polyedrickým knoflíkem na lučíku

Datace: DŘ C3-D1

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka

Tab. 28.1; 30.1

71) **Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: svah vrchu Rožný (620 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2013

Popis: obloukovitá ostruha s trnem zdobeným 2 žebry, sestavena ze dvou částí

Materiál: bronz

Rozměry: d. 74,9 mm, š. 72 mm, t. 24,5 mm, délka trnu 44,5 mm

Hmotnost: 89,5 g

Určení: obloukovitá ostruha s trnem, Jahn 55

Datace: DŘ C1

Literatura: nepublikováno

Uložení: soukromá sbírka Dubí

Tab. 25.3; 29.1

72) **Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: svah vrchu Rožný (550 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2013

Popis: železná sekera s tulejí

Materiál: železo

Rozměry: d. 134 mm, š. 50 mm, t. 34 mm

Hmotnost: 419 g (měřeno a váženo před konzervací)

Určení: sekera s tulejí

Datace: Ha D/ LT A

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 16.6

73) **Unčín u Krupky** (okr. Teplice)

Lokalita: V zahradách (260–270 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: fragment bronzové sekery nebo dláta

Materiál: bronz

Rozměry: d. 59,3 mm, š. 25,8 mm, t. 18,6 mm

Hmotnost: 107,8 g

Určení: sekera/dláto

Datace: mladší doba bronzová (?)

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 15.3

74) **Unčín u Krupky** (okr. Teplice)

Lokalita: zřícenina hradu Kyšperk (455 m n. m.)

Okolnosti: náhodný nález známý z Weinzierlových záznamů, již od počátku v soukromé sbírce, dnes neznámé

Popis: neurčité množství (několik) laténských spon

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: spony

Datace: doba laténská

Literatura: Simbriger 1934, 44; Filip 1956, 386; Waldhauser 2001, 504

Uložení: ?

75) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2008

Popis: bronzový vodící kroužek z postroje zápřahu vozu, předmět byl označen za zcela novodobý a neuchován, dodatečně byly nalezeny analogie v době laténské

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: vodící kroužek postroje, typ Kappel

Datace: LT D1–2

Literatura: nepublikováno

Uložení: ?

Tab. 18.4

76) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2008

Popis: bronzový vodící kroužek z postroje zápřahu vozu, předmět byl označen za zcela novodobý a neuchován, dodatečně byly nalezeny analogie v době laténské

Materiál: bronz

Rozměry: ?

Hmotnost: ?

Určení: vodící kroužek postroje, typ Orešak

Datace: LT D1–2

Literatura: nepublikováno

Uložení: ?

Tab. 18.5

77) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (385 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2016

Popis: železná sekera s tulejí

Materiál: železo

Rozměry: d. 129,2 mm, š. 75,8 mm, t. 33,2 mm (měřeno a váženo před konzervací)

Hmotnost: 655,8 g

Určení: sekera s tulejí

Datace: doba laténská

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 16.5

78) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (380–390 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2013

Popis: malá železná sekera s tulejí

Materiál: železo

Rozměry: d. 86 mm, š. 38 mm, t. 27 mm

Hmotnost: 160 g (měřeno a váženo před konzervací)

Určení: sekera s tulejí

Datace: doba laténská
Literatura: nepublikováno
Uložení: M. Ústí nad Labem
Tab. 16.2

79) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov, nedaleko bezejmenného přítoku Černého potoka (400 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum, dokumentace a malá sonda M Ústí (Rypka, Vágner) 2016, v sondě nalezeny 2 malé střepy (27 x 22,6 mm a 21,8 x 16,3 mm) pravěkého stáří
Popis: zničený římský cedník ze soupravy, dochováno držadlo, okraj, zbytky těla (celkem 7 kusů)
Materiál: bronz
Rozměry: délka držadla 145 mm, š. 27,3 mm, t. 2,2 mm; průměr těla 97 mm, t. 1—2 mm
Hmotnost: sečteno všech fragmentů před očištěním (tj. se zbytky hlíny) 54,5 g
Určení: římský cedník Eggers 161
Datace: DŘ B1–2
Literatura: nepublikováno
Uložení: M Ústí nad Labem
Tab. 20.2

80) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (380 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2011
Popis: bronzová atašé plechové nádoby (mísy)
Materiál: bronz
Rozměry: d. 52,6 mm, v. 49,7 mm, š. 35,2 mm
Hmotnost: 206,5 g
Určení: bronzová atašé plechové nádoby – mísy typ Poggendorf, Eggers 92
Datace: DŘ B1
Literatura: nepublikováno

Uložení: M Teplice inv. č. AS 22915

Tab. 20.1

81) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (380–400 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum

Popis: bronzové oko s článkem zdobeným příčnými žebry

Materiál: bronz

Rozměry: oko průměr 32, 5 mm, t. 4,4 mm; článek d. 45,4 mm, š. 16,9 mm, t. 12,6 mm

Hmotnost: 45,3 g

Určení: mezičlánek udidla typu Vimose, typ Z 4

Datace: DŘ C1–2

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 25.2

82) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2016

Popis: zoomorfní kování připomínající tvarem „rybí hlavu“ (380 m n. m.)

Materiál: bronz

Rozměry: d. 32,3 mm, š. 24,3 mm, v. 21,7 mm

Hmotnost: 27,7 g

Určení: předmět neznámého účelu

Datace: DŘ B1–2

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 27.4

83) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2016

Popis: bronzová spona, značně korodovaná, chybí část vynutí, odlomená jehla

Materiál: bronz

Rozměry: d. 59 mm, š. 13 mm, v. 24,2 mm

Hmotnost: 11,3 g

Určení: provinciální římská spona s křidélky, Almgren 238

Datace: DŘ B2

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 22.2

84) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov, levý břeh Černého potoka (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2016

Popis: zápona s poškozeným očkem, snad zbytek prolamované zápony?

Materiál: bronz

Rozměry: d. 64,2 mm, š. 16,6 mm, t. 5,3 mm

Hmotnost: 9,3 g

Určení: zápona

Datace: LT D2–DŘ A

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 24.2

85) **Varvažov u Telnice** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: „Hluboký les“, pod silnicí Telnice – Nakléřov (400 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2012

Popis: bronzová obdélná přezka, osička vyhnuta ven

Materiál: bronz

Rozměry: d. 54 mm, š. 32 mm, t. 9 mm

Hmotnost: 27,4 g

Určení: opasková přezka, G 47

Datace: DŘ B

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 24.1

86) **Varvažov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Hluboký les (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2017

Popis: fragment bronzového srpu

Materiál: bronz

Rozměry: délka 31 mm; šířka 21 mm, tloušťka 4 mm

Hmotnost: 9,6 g

Určení: srp

Datace: střední až pozdní doba bronzová

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 11.3

87) **Varvažov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Hluboký les (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2018

Popis: článek udidla, osmičkovitého tvaru, se dvěma otvory

Materiál: bronz

Rozměry: délka 31 mm; šířka 12 mm, tloušťka 9 mm

Hmotnost: 9,6 g

Určení: mezičlánek udidla typu Vimose, typ Z 3

Datace: DŘ B2/C1–C1

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 25.1

88) **Varvažov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Hluboký les (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2018

Popis: silně korodovaný fragment lžičky, rukojeť chybí

Materiál: bronz

Rozměry: délka 58 mm; šířka 25 mm, výška 9 mm, tloušťka materiálu plochy 1 mm

Hmotnost: 10,6 g

Určení: římská lžička, Riha – Stern 236 – 261

Datace: DŘ B2b–C2

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 24.5

89) **Varvažov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Hluboký les (kolem 390 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum před rokem 2012

Popis: nákončí picího rohu

Materiál: bronz

Rozměry: délka 42,3 mm; průměr 11,5 mm

Hmotnost: 11,1 g

Určení: nákončí picího rohu, typ Andrzejowski A. 2

Datace: LT D1–Ř B1b

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 24.3

90) **Varvažov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: Hluboký les (380 m n. m.)

Okolnosti: amatérský detektorový průzkum 2017

Popis: nákončí picího rohu

Materiál: bronz

Rozměry: délka 31,6 mm; průměr 18,9 mm

Hmotnost: 8,2 g

Určení: nákončí picího rohu, typ Andrzejowski A. 1

Datace: LT D1–Ř B1b

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Ústí nad Labem

Tab. 24.4

91) **Vrchoslav** (okr. Teplice)

Lokalita: ?

Okolnosti: nález školáky na katastru obce

Popis: silicitová dýka s rukojetí rombického tvaru

Materiál: silicit

Rozměry: d. 135 mm

Hmotnost: ?

Určení: silicitová dýka

Datace: starší doba bronzová

Literatura: Zápotocký 2013, 30

Uložení: soukromá sbírka Teplice

Tab. 8.2

92) **Vrchoslav** (okr. Teplice)

Lokalita: Nová Vrchoslav, parcela 749/3 (340 m n. m.)

Okolnosti: ojedinělý nález při úpravách terénu 1997

Popis: silicitový hrot s plošnou retuší, žlutohnědého zabarvení

Materiál: silicit

Rozměry: d. 26,5 mm; š. 13,9 mm, t. 4,4 mm

Hmotnost: 1,7 g

Určení: silicitový hrot

Datace: eneolit

Literatura: nepublikováno

Uložení: M Most

Tab. 4.3

93) **Žandov** (okr. Ústí nad Labem)

Lokalita: zahrádkářská kolonie (300 m n. m.)

Okolnosti: nález učiněn při stavbě zahradní chaty, spolu s úštěpem, roku 1993, dle nálezce nebyly předměty bezprostředně u sebe

Popis: poškozená kamenná sekera

Materiál: amfibolit (?)

Rozměry: d. 75,5 mm, š, 32,5 mm, t. 18,7 mm

Hmotnost: 78,1 g

Určení: kamenná sekera

Datace: neolit

Literatura: nepublikováno; NZ Cvrková 4/99

Uložení.: M Ústí nad Labem inv. č. KP 1515/98 – 54; R 163

Tab. 4.1

94) **Žandov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: zahrádkářská kolonie (300 m n. m.)
Okolnosti: nález učiněn při stavbě zahradní chaty, spolu s kamennou sekerou roku 1993, dle nálezce nebyly předměty bezprostředně u sebe
Popis: silicitový úštěp světle hnědé barvy, bez retuše
Materiál: silicit
Rozměry: d. 22,7 mm, š. 22 mm, t. 2,9 mm
Hmotnost: 1,3 g
Určení: úštěp
Datace: pravděpodobně neolit (datace na základě nálezových okolností)
Literatura: nepublikováno; NZ Cvrková 4/99
Uložení: M Ústí nad Labem inv. č. KP 1515/98 – 54; R 163
Tab. 4.2

95) **Žandov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: ?
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum
Popis: silně korodovaná malá sekera s lištami
Materiál: bronz
Rozměry: d. 78,2 mm, š. 29,1 mm, t. 13,4 mm
Hmotnost: 69,6 g
Určení: sekera
Datace: starší doba bronzová
Literatura: nepublikováno
Uložení: M Ústí nad Labem
Tab. 8.3

96) **Žandov** (okr. Ústí nad Labem)
Lokalita: hrana navážky po novověké důlní činnosti, předpoklad že pochází z nejbližšího okolí (300 m n. m.)
Okolnosti: amatérský detektorový průzkum
Popis: sekera se středovými laloky
Materiál: bronz

Rozměry: d. 167 mm, š. 34 mm, t. 38 mm

Hmotnost: 389,3 g

Určení: sekera se středovými laloky

Datace: B C–B D

Literatura: nepublikováno

Uložení: M. Ústí nad Labem

Tab. 12.2

6 Literatura

Andersson, H. – Carelli, P. – Ersgard, L. (eds.) 1999 : Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology. Stockholm.

Andrzejowski, J. 1991: Okucia rogów do picia z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie Środkowej i Północnej (Próba klasyfikacji i analizy chronologiczno-terytorialnej), Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne VII, 7–120.

Anonym 1941: Vorgesichtliche Funde vom Kamme des Erzgebirges, EZ 62/2, 81–84.

Atzmüller, T. 2010: Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum – Lesefunde aus dem nordöstlichen Weinviertel. Diplomarbeit, Universität Wien.

Bazovský, I. 2017: K otázke výskytu noricko-panonskych spôn s krídelkami severne od stredného toku Dunaja. In: E. Droberjar – B. Komoróczy (eds.): Římské a germánské spony ve střední Evropě (Archeologie barbarů 2012). Brno, 157–161.

Behringer, W. 2010. Kulturní dějiny klimatu. Od doby ledové po globální oteplování. Praha – Litomyšl.

Bemmann, J. 2008: Anmerkungen zu einigen Kleinfunden der jüngeren Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit aus Mitteldeutschland. In: B. Niezabitowska-Wiśniewska – M. Juściński, – P. Łuczkiewicz – S. Sadowski (eds.): The turbulent epoch II. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Lublin, 21–38.

Beneš, J. 1995: Deset let výzkumu zemědělského pravěku v povodí Lomského a Loučenského potoka v severozápadních Čechách (1983–1992). In: J. Blažek – P. Meduna (eds.): Archeologické výzkumy severozápadních Čechách v letech 1983–1992. Most, 63–80.

Beneš, J. – Chvojka, O. 2007: Archeologie doby kamenné v jižních Čechách. Současný stav bádání. In: O. Chvojka – R. Krajíc (eds.): Archeologie na pomezí, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 4. České Budějovice, 9–28.

Bláhová, M. – Frolík, J. – Profantová, N. 1999: Velké dějiny zemí Koruny české I. Praha.

Blažek, J. – Černá, E. – Velímský, T. 1995: Zur Siedlungsgeschichte der böhmischen Seite des Erzgebirges, Germania 73, 463–479.

Blažek, J. – Hansen, S. 1997: Die Hortfunde von Saběnice in Nordwest-Böhmen. Most.

Bolina, P. – Klimek, T. 2014: Bělá pod Bezdězem ve světle výzkumu starých cest. In: J. Martínek (ed.): Výzkum historických cest ve světle interdisciplinárního výzkumu. Brno, 40–51.

Bolina, P. – Klimek, T. – Cílek, V. 2018: Staré cesty v krajině středních Čech. Praha.

Bouzek, J. 2005: Klimatické změny ve středoevropském pravěku, AR 57, 493–528.

Bouzek, J. – Koutecký, D. 2000: The Lusatian culture in Northwest Bohemia. Most.

Bouzek, J. – Koutecký, D. – Kruta, V. 1991: Lužické sídliště v Chabařovicích u Ústí nad Labem, PA 82, 94–165.

Bouzek, J. – Koutecký, D. – Simon, K. 1989: Tin and prehistoric mining in the Erzgebirge (Ore Mountains): some new evidence, Oxford Journal of Archaeology 8, 203–212.

Březák, J. – Klápště, J. 1983: Zpráva o rekonstrukční geomorfologické a hydrologické mapě Mostecka, AH 8, 399–404.

Budinská, J. 1972: Dějiny teplického muzea. Teplice.

Budinský, P. 1977: Příspěvky k pravěku Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea. Teplice.

Budinský, P. 1978: Teplicko v pravěku II. Teplice.

Budinský, P. 1983: Keltské kostrové hroby z Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea. Teplice.

Budinský, P. – Koutecký, D. 1978: Srbice, okr. Teplice, BZO 1975, 83.

Budinský, P. a kol. 1994: 100 let archeologické práce teplického muzea (1894–1994). Teplice.

Buchvaldek, M. – Cvrková, M. – Budinský, P. 1987: Katalog šňůrové keramiky v Čechách III. Ústecko a Teplicko. In: Varia Archaeologica 4, Praehistorica XIII, 123–146.

Buchvaldek, M. – Velímský, T. 1987: Katalog šňůrové keramiky v Čechách II. Povodí Lomského potoka na Bílinsku. Praehistorica XIII, 63–121.

Burgert, P. 2016: Bavorské jurské rohovce Franské Alby v neolitu a eneolitu Čech, AR 68, 91–108.

Coblenz, W. 1961: Böhmisch-sächsische Kontakte während der Lusitzer Kultur, PA 52, 362–373.

Curtin, P. D. 2002: Cross-cultural trade in world history. Cambridge.

Cvrková, M. 1975: Pravěké osídlení ve Stadicích (Řehlovicích) o. Ústí n. L., Zprávy a studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích 11, 1–11.

Cvrková, M. 1984: Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem. Teplice.

Cvrková, M. 1993: Labské údolí v pravěku a raném středověku. In: K. Kaiserová (ed.): Česko a Sasko v proměnách dějin. Ústí nad Labem, 303–315.

Čech, P. 2016: Výzkum polykulturního pravěkého naleziště na k. ú. Mariánské Radčice, okr. Most, In: Archeologické výzkumy v Čechách 2015. Zprávy ČAS, Supplément 101. Praha, 9.

Čech, P. 2017: Záchranný archeologický výzkum „Mariánské Radčice – V Zátiší" 2016, In: Archeologické výzkumy v Čechách 2016. Zprávy ČAS, Supplément 105. Praha, 12.

Čech, P. – Soukup, M. 2015: Velkoplošný záchranný archeologický výzkum polykulturního naleziště u Mariánských Radčic, okr. Most, In: Archeologické výzkumy v Čechách 2014. Zprávy ČAS, Supplément 97. Praha 19–20.

Černá, E. 1998: Komunikační síť v SV části Krušných hor v období vrcholného středověku a její kontext s polohami sklářských hutí, AH 23, 97–110.

Čižmář, M. 2008: Příspěvky k otázce spojnice mezi Čechami a Saskem v době železné. In E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 2003–2007. Most, 229–239.

Čižmář, M. 2010a: Nálezy bronzových odlévacích forem z doby laténské a římské na Moravě, AR 62, 126–136.

Čižmář, M. 2010b: Zwei Typen spätlaténezeitlicher Gegenstände aus Mähren, Archäologisches Korrespondenzblatt 40, 383–388.

Čižmář, M. – Leichmann, J. 2002: Laténské žernovy ze Starého Hradiska, PA 93, 259–271.

Čuláková, K. – Eigner, J. – Fröhlich, J. – Metlička, M. – Řezáč, M. 2012 : Horské laténské sídliště na Šumavě. Prášily - Sklářské údolí, okr. Klatovy, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 97–117.

Demek, J. a kol. 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha.

Demek, J. a kol. 2006: Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČR. Brno.

Dobeš, M. 1995: Stručný přehled pravěkých dějin severozápadních Čech. In: J. Blažek – P. Meduna (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 1983–1992. Most, 7–80.

Dobeš, M. 1993: Sídliště kultury kulovitých amfor u Dolních Zálezel, okr. Ústí n. L., AR 45, 561–574.

Dobeš, M. 2008: Měď v českém eneolitu. In: E. Neustupný (ed.): Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha, 28–32.

Dobeš, M. 2013: Měď v eneolitických Čechách. Praha.

Dobeš, M. – Budinský, P. – Muška, J. 1991: Katalog šňůrové keramiky v Čechách V. Bílinsko, Praehistorica XVII, 75–145.

Dobeš, M. – Buchvaldek, M. 1993: Katalog šňůrové keramiky v Čechách VIII. Mostecko, Praehistorica XX, 197–258.

Dobeš, M. – Rusó, A. – Buchvaldek, M. **1991**: Katalog šňůrové keramiky v Čechách IV. Duchcovsko, Praehistorica XVII, 43–73.

Dobeš, M. – Řezáč, M. – Smíšek, K. – Šteffl, J. 2015: Nové a staronové nálezy eneolitické měděné industrie v Čechách, Archeologie ve středních Čechách 19, 167–177.

Dreslerová, D. 2015: Pravěká transhumance a salašnické pastevectví na území České republiky: možnosti a pochybnosti, AR 67, 109–130.

Dreslerová, D. – Horáček, I. – Pokorný, P. 2007: Přírodní prostředí Čech a jeho vývoj. In: M. Kuna (ed.): Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání. Praha, 23–50.

Droberjar, E. 1999: Ein Brandgräberfeld aus der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). Pragae.

Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.

Droberjar, E. 2006: Plaňanská skupina grossromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.): Archeologie barbarů 2005. Praha, 11–90.

Droberjar, E. 2007: „Veteres illic Sueborum praede et nostris e provinciis lixie ac negotiatores reperti…“ (Tacitus, Ann. II, 62,3). K interpretaci římských importů u českých Svébů v době Marobudově. In: E. Droberjar – O. Chvojka (eds.):

Archeologie barbarů. Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 3. České Budějovice, 41–91.

Droberjar, E. 2015a: Cizorodý nálezový soubor z konce doby římské až počátku doby stěhování národů z Pšovlk, okr. Rakovník, Archeologie ve středních Čechách 19, 707–729.

Droberjar, E. 2015b: Markomannen und Superiores barbari in Třebusice und Jevíčko zur Zeit der Markomannenkriege. Zur Problematik der Übergangsstufe B2/C1 in Böhmen und Mähren, Přehled výzkumů 56/2, 103–125.

Droberjar, E. 2015c: Wielbarské vlivy v Čechách a na Moravě. In: L. Tyszler – E. Droberjar (eds.): BARBARI SVPERIORES ET INFERIORES. Archeologia barbarzyńców 2014. Łodź – Wieluń, 35–60.

Droberjar, E. – Jarůšková, Z. 2017: Barbaři v pohybu. Jevíčko a Malá Haná v době římské. Boskovice.

Droberjar, E. – John, J. – Zavřel, P. 2017: Římské a germánské spony ze Sedlce a z dalších jihočeských lokalit. In: E. Droberjar – B. Komoróczy (eds.): Římské a germánské spony ve střední Evropě (Archeologie barbarů 2012), Brno, 199–226.

Droberjar, E. – Metlička, M. – Řezáč, M. 2011: Západní Čechy a dálkové kontakty v době římské a stěhování národů na základě nálezů římských a germánských spon. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc, 307–321.

Droberjar, E. – Špaček, J. 2003: Žárové hroby a ostrovní (?) nález z mladší doby římské v Čelákovicích, Archeologie ve středních Čechách 7, 319–347.

Droberjar, E. – Vích, D. 2011: Nové žárové pohřebiště z doby římské v Jevíčku – Předměstí, okr. Svitavy. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc, 23–38.

Eger, Ch. (ed.) 2018: Warenwege – Warenflüsse. Handel, Logistik und Transport am römischen Niederrhein. Köthen.

Eggers, H. J. 1951: Der römische Import im Freien Germanien. Hamburg.

van Endert, D. 1991: Die Bronzefunde aus Oppidum von Manching. Stuttgart.

Ernée, M. 2012: Jantar v české únětické kultuře – k počátkům jantarové stezky, PA 103, 71–172.

Farský, M. – Waldhauser, J. – Šteffl, J. – Trefný, M. 2014: Detektorové nálezy artefaktů z doby bronzové a železné v Krušných horách, Archeologie ve středních Čechách 18, 171–176.

Fassl, A. H. 1888: Vorgeschichtliche Ansiedlungen und Begräbnisstätten im Teplitzer Thale, EZ 9, 160–162, 198–199, 212–215.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

Fojtík, P. – Popelka, M. 2017: Halštatská železná sekera s raménky z Hostýnských vrchů na jihovýchodní Moravě, Pravěk NŘ 25, 169–184.

Gabriel, F. 1987: Archeologická sbírka Okresního muzea v Děčíně. Děčín.

Ginalski, J. 1991: Ostrogi kablakowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna, Przegląd Archeologiczny 38, 53–84.

Halouska, P. – Vích, D. 2011: Nález měděné eneolitické sekery z Nových Sídel, okr. Svitavy, Archeologie ve středních Čechách 15, 767–769.

Hlava, M. 2017: K laténským bronzovým vodicím kroužkům jha z Uherského hradiště ze sbírky Emanuela Štěpána Bergera, Pravěk NŘ 25, 229–261.

Hlava, M. – Vích, D. 2007: Laténské osídlení Boskovicka. In: Pravěk, Supplementum 17. Brno, 11–60.

Höck, A. – Sölder, W. – Hastaba E. 1997: Kult der Vorzeit in den Alpen: Opfergaben, Opferplätze, Opferbrauchtum. Innsbruck.

Houfková, P. et al. 2017: Holocene climatic events linked to environmental changes at Lake Komořany Basin, Czech Republic, The Holocene 27(8), 1132–1145.

Chochol, J. 1979: Kostry z hrobů únětické kultury na Litoměřicku, PA 70, 340–352.

Chvojka, O. 2007: Současný stav poznání doby bronzové v jižních Čechách, Archeologie na pomezí. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 4. České Budějovice, 29–55.

Chvojka, O. 2015: Možnosti rekonstrukce dálkových komunikací a lokálních stezek v době bronzové v jižních Čechách. In: Zlatá stezka, Supplementum 1. Prachatice – České Budějovice, 115–127.

Chvojka, O. – Jiráň, L. – Metlička, M. a kol. 2017: Nové české depoty doby bronzové. České Budějovice.

Chvojka, O. – John, J. – Šída, P. – Zavřel, P. 2018: Pravěk Blanského lesa. České Budějovice.

Chvojka, O. – John, J. – Zavřel, P. 2013: Fernverbindungen zwischen Südböhmen und dem Linzer Raumwährend der jüngeren Eisenzeit und römischen Kaiserzeit. In: E. M. Ruprechtsberger – O. H. Urban (eds.): Vom Keltenschatz zum frühen Linze. Linz, 67–75.

Chvojka, O. – Krajíc, R. a kol. 2014: Poklady, depoty, obětiny… České Budějovice.

Chytráček, M. – Metlička, J. 2008: Halštatská mohylová kultura. In: N. Venclová (ed.): Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha, 66–83.

Chvojka, O. – Parkman, M. 2004: Nové nálezy kamenných sekeromlatů na Prachaticku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 37–41.

Jacobi, G. 1974: Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching. Wiesbaden.

Jahn, M. 1921: Der Reitersporn und seine Entstehung und früheste Entwicklung. Berlin.

Jangl, L. 1971: K otázce využívání krušnohorského cínu ve starší době bronzové, Studie z dějin hornictví 1, 37–55.

Jankovská V. 2013: Minulost největšího původního jezera Českého masivu: Komořanské jezero (Mostecko) - paleoekologie. In: Lhotský R. (ed.): Jezera a mokřady ve zbytkových jamách po těžbě nerostů. Sborník příspěvků z konference. Třeboň, 62–67.

Jankovská, V. – Kuneš, P. – van der Knaap, W. O. 2007: Fláje-Kiefern (Krušné hory Mountains): Late Glacial and Holocene vegetation development, Grana 46, 214–216.

Jílek, J. 2012: Bronzové nádoby z doby římské na Moravě a naddunajské části Dolního Rakouska. Pardubice.

Jiráň L. a kol. 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.

Jiřík, J. – Peša, V. – Jenč, P. 2008: Ein Depot der älteren Völkerwanderugszeit im Elbedurchbruch bei Hřensko und sein kultureller Kontext, AFD 50, 185–209.

Joerin, U. et al. 2006: Multicentury glacier fluctuations in the Swiss Alps during the Holocene, The Holocene 16, 697–704.

John, J. – Houfková, P. 2014: Laténský depot z Holubova, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 27, 181–192.

Karasová, Z. 1998: Die römischen Bronzegefässe in Böhmen. Pragae.

von Kaufmann, H. 1984: Einflüsse der Latènkultur im Gebiet nördlich des Erzgebirges, AFD 27/28, 125–166.

Klápště, J. 1985: Raně středověké Mostecko a síť dálkových cest, AR 37, 502–515.

Klusáčková, V. 1981: K problému opevnění v Krušných horách, AH, 63–70.

Knez, T. 1977: Keltski grobovi iz Roj pri Moravčah, Keltske študije. Brežice, 105–125.

Kořán, J. 1970: Z minulosti krušnohorského a slavkovského cínovce. In: J. Majer (ed.): Cín v dějinách vědy, techniky a umění I. Praha, 97–174.

Koutecký, D. 1968: Černovice, BZO, 9.

Koutecký, D. 1973: Kopisty, o. Most, BZO 1970, 50.

Koutecký, D. 1980: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1953–1972, Praha.

Koutecký, D. 1985: Archeologické nálezy u nápadného skalního výchozu u Jezeří, okr. Most, AR 48, 198–200.

Koutecký, D. 1993: Doklady česko-saských kontaktů v době bronzové na území severozápadních Čech. In: K. Kaiserová (ed.): Čechy a Sasko v proměnách dějin. Ústí nad Labem, 316–326.

Koutecký, D. 2001: Kulturní a etnické styky v SZ Čechách v mladší době bronzové a v době halštatské. In: V. Vokolek (ed.): Období popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z 5. kolokvia. Pardubice, 61–77.

Koutecký, D. 2003: Příspěvky k době halštatské v severozápadních Čechách. Most.

Koutecký, D. 2004: Halštatské osídlení v Tuchomyšli, okr. Ústí n. L., AR 56, 627–660.

Koutecký, D. – Cvrková, M. – Kuljavceva Hlavová, J. 2011: Dvě pravěká naleziště v severních Čechách: Stadice a Trmice, okres Ústí nad Labem. Most.

Koutecký, D. – Blažek, J. 2009: Horská sídliště v Krušných horách, Archeologie ve středních Čechách 13, 213–282.

Koutecký, D. – Vokolek, V. 2008: Billendorfská kultura. In: N. Venclová (ed.): Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha, 97–99.

Koutecký, D. – Waldhauser, J. 1975: Tuchomyšl, okr. Ústí n. L., Výzkumy v Čechách 1974, 225–227.

Králová, A. 2002: Rekonstrukce pravěkých komunikací. In: E. Neustupný (ed.): Archeologie nenalézaného. Praha, 101–107.

Králová, A. 2003: Kvantita sídelních areálů v eneolitu západních a severozápadních Čech. In: E. Neustupný (ed.): Příspěvky k prostorové archeologii 1. Plzeň, 92–120.

Kučera, A. 1933: Archeologická zpráva, Věstník Spolku podkrušnohorského musea v Mostě IV–V, 15–16.

Kruta, V. 1967: Pozdněúnětická jáma z Chabařovic - důl Petr I, AR 19, 380–390.

Kubů, F. – Zavřel, P. 2007: Zlatá stezka I, II. České Budějovice.

Kubů, F. – Zavřel, P. 2009: Zlatá stezka III. České Budějovice.

Kubů, F. – Zavřel, P. 2015: Zlatá stezka IV. Prachatice.
Květ, R. 1998: Keltské osídlení České republiky v závislosti na predispozici stezek, AH 23, 215–222.
Květ, R. 2011: Atlas starých stezek a cest na území České republiky. Brno.
Kysela, J. 2017: Return of the lost swine and other stories. Incoherent contributions to Late(r) La Tène figural Art in Bohemia. In: J. Kysela – A. Danielisová – J. Militký (eds.): Stories that Made the Iron Age. Studies in Iron Age Archaeology dedicated to Natalie Venclová. Praha, 163–179.
Kyselý, R. 2005: Archeologické doklady divokých savců na území ČR v období od neolitu po novověk, Lynx 36, 55–101.
Kyselý, R. 2012: Peleoekonomika lengyelského období a eneolitu Čech a Moravy z pohledu archeozoologie, PA 103, 5–70.
Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde XX/12. Stuttgart.
Laube, G. 1903: Alte Wege über das Erzgebirge in der Gegend von Teplitz, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 41, 451–489.
Laser, R. 1995: Freistaat Sachsen. Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Bonn.
Laser, R. – Stribrny, K. 1997: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland. Berlin.
Lau, N. 2014: Die Pferdgeschirre. Das Thorsberger Moor 1. Schleswig.
Lehký I. 2006: Staré cesty v Krušných horách mezi Osekem a Jirkovem. In: J. Hlavová – M. Sýkora (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1998–2002. Most, 183–190.
Ložek, V. 2007. Zrcadlo minulosti. Česká a slovenská krajina v kvartéru. Praha.
Madyda-Legutko, R. 1986: Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. Oxford.
Machajewski, H. 1998: Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas. In: M. Aufleger – P. Woidt – M. Goβler (eds.): 100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 Kleinmachnow, Land Brandenburg. Wünsdorf, 187–196.
Maise, Ch. 1998: Archäoklimatologie – Vom Einfluss nacheiszeitlicher Klimavariabilität in der Ur- und Frühgeschichte, Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte 81, 197–235.

Malach, R. – Štorf, A. – Hložek, M. 2016: Nová depozita kovové industrie doby bronzové v Boskovické brázdě, Pravěk, Supplementum 32. Brno.

Martínek, J. a kol. 2013: Moderní metody identifikace a popisu historických cest. Metodická příručka. Brno.

Martínek, J. a kol. 2014: Poznáváme historické cesty. Brno.

McCormick, M. et al. 2012: Climate Change during and after the Roman Empire: Reconstructing the Past from Scientific and Historical Evidence, Journal of Interdisciplinary History 43(2), 169–220.

Menšík, P. 2010: Zhodnocení neolitického a eneolitického osídlení Českokrumlovska. Stručná charakteristika vývoje v jižních Čechách, Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni 4, 27–47.

Michálek, J. 2000: Několik nových neolitických až eneolitických nálezů ze Strakonicka. In: P. Čech – M. Dobeš (eds.): Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 159–162.

Michálek, J. 2007: K současnému stavu výzkumu doby železné v jižních Čechách. In: Archeologie na pomezí. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 4. České Budějovice, 57–78.

Michálek, J. – Chvojka, O. – John, J. – Jiřík, J. – Fröhlich, J. – Militký, J. 2018: Nálezy kovových předmětů z doby halštatské a laténské v jižních Čechách, dokumentované v letech 2014-2017, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 31, 163–218.

Militký, J. 2001: Keltské „nálezové“ mince z Obřího hradu, Archeologie ve středních Čechách 5, 463–468.

Militký, J. 2007: Nálezy římských mincí na Českokrumlovsku. In: E. Droberjar – O. Chvojka (eds.): Archeologie barbarů 2006. České Budějovice, 261–268.

Militký, J. 2010: Nález denáru císaře Nerona v Nakléřově (okr. Ústí nad Labem), Numismatický sborník 24, 317–319.

Militký, J. 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách. Praha.

Militký, J. 2015: The Coins of the Taurisci and Norici Foundin Bohemia and Moravia. In: M. Karwowski – P. C. Ramsl (eds.): Boii – Taurisci. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 85. Wien, 91–115.

Militký, J. 2018: Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století před Kristem v Čechách. Praha.

Militký, J. – Kysela, J. – Tisucká, M. 2018: Keltové. Čechy v 8. až 1. století před Kristem. Praha.

Militký, J. – Vích, D. 2011: Nové nálezy římských mincí na česko-moravském pomezí. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010, Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc, 279–306.

Moník, M. – Vích, D. 2014: Pozdně paleolitická stanice z Bohuňovic na Litomyšlsku, AR 66, 67–93.

Motyková-Šneidrová, K. 1961: České nálezy prolamovaných zápon z nejstaršího období římského, PA 52, 405–413.

Moucha, V. 1970: Použití cínu ve starší době bronzové v Čechách. In: J. Majer (ed.): Cín v dějinách vědy, techniky a umění I. Praha, 53–62.

Moucha, V. 2007: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha.

Musil, J. 2008: Výrobky římských dílen v Čechách. In: V. Salač (ed.): Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů. Praha, 100–112.

Muška, J. 1990: Archeologická sbírka bývalého městského muzea v Bílině. Teplice.

Neugebauer, A. 1986: Pfaffenstein und Neurathen: Ausgrabungen an vorgeschichtlicher Höhensiedlung und mittelalterlicher Felsenburg in der Sächsischen Schweiz. Pirna.

Neustupný, E. 1985: K holocénu Komořanského jezera, PA 76, 9–70.

Neustupný, E. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha.

Neustupný, E. 2008: Všeobecný přehled eneolitu. In: E. Neustupný (ed.): Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha, 11–37.

Novák, P. 2011: Die Dolche in Tschechien. Prähistorische Bronzefunde VI/13. Stuttgart.

Oliva, M. 2002: Využívání krajiny a zdrojů kamenných surovin mladého paleolitu českých zemí, AR 54, 555–581.

Ondráčková, L. [s. d.]: Pohledy do pravěku. Chomutov.

Ondráčková, L. – Půlpán, M. – Půlpánová-Reszczyńska, A. 2018: Nezabylice – germánské pohřebiště, PPŽ 50, 29–45.

Pavlů, I. – Zápotocká, M. 1979: Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách, PA 70, 281–318.

Pavlů, I. – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.

Pecinovská, M. 2008: Provinciální spony starší doby římské v Čechách. [Diplomová práce] Praha – Karlova univerzita, fakulta filozofická.

Pleinerová, I. 1966: Únětická kultura v oblasti Krušných hor a jejím sousedství I, PA 57, 339–458.

Pelisiak, A. 2013: Pojedyncze przedmioty kamienne a strefy aktywności osadniczej i gospodarczej w neolicie we wschodniej części Karpat Polskich, Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 34, 19–33.

Pleinerová, I. 1970: Zur Frage der Verwendung des Zinns aus dem Erzgebirge in der älteren Bronzezeit. In: J. Majer (ed.): Cín v dějinách vědy, techniky a umění I. Praha, 63–96

Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.

Plesl, E. 1961: Lužická kultura v severozápadních Čechách. Praha.

Plesl, E. 1965: Otázky středobronzového osídlení v severozápadních Čechách, PA 56, 457–512.

Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.

Popelka, M. 1987: Štípaná industrie z Chabařovic, okr. Ústí n. L. In: Varia Archaeologica 4, Praehistorica XIII, 9–26.

Preidel, H. 1930: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I. Kassel – Wilhelmshöhe.

Preidel, H. 1934: Die urgeschichtliche Funde und Denkmäler des politisches Bezirkes Brüx. Brüx.

Prekop, F. 2013: Možnosti prehistorického využívání nerostných surovin. In: T. Karel – A. Kratochvílová (eds.): Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří. Loket, 14–21.

Prekop, F. 2011: Význam Krušnohoří v mladší a pozdní době bronzové. In: A. Kratochvílová (ed.): Bohatství historického stavebního vývoje Krušnohoří. Loket, 23–30.

Půlpán, M. – Blažek, J. 2013: Výšinná lokalita z doby bronzové a železné v Místě, okr. Chomutov. Zpráva z výzkumu v roce 2013. In: ArcheoMontan 2013. Dresden, 83–94.

Reszczyńska, A. 2008: Pohřeb z doby stěhování národů na sídlišti Trmice – Ústí nad Labem v kontextu drobných nálezů. In: E. Droberjar – B. Komorózcy – D. Vachútová (eds.): Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Brno, 233–241.

Reszczyńska, A. 2011: Ein zoomorpher Beschlag aus Kupferlegierung von der Siedlung in Trmice-Ústí nad Labem. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc, 323–327.

Reszczyńska, A. 2014: Ein Beitrag zur Stufe B1 de Römischen Kaiserzeit aufgrund der Siedlungsfunde aus Nordwestböhmen. In: B. Komoróczy (ed.): Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011). Brno, 221–238.

Riha, E. – Stern, W. B. 1982: Die römischen Löffel aus Augst und Kaiseraugst. Augst.

Richter, E. 1929: Die Salzstraße, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes, Heft 1, 1–13.

Rusó, A. 1990: Archeologická sbírka bývalého městského muzea v Duchcově. Teplice.

Rusó, A. 1994: Prameny k ranému a vrcholnému středověku. In: P. Budinský (ed.): 100 let archeologické práce teplického muzea. Teplice, 115–184.

Rypka, L. 2015: Detektorový průzkum u osady Žďárek, Příspěvky k ústecké vlastivědě 11, 14–19.

Řídký, J. 2011: Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickém období. Praha.

Sakař, V. 1970: Roman Imports in Bohemia. Pragae.

Sakař, V. 1991: Čechy a podunajské provincie Římské říše. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 45/1–4, 1–66.

Salač, V. 1997: Význam Labe pro česko-saské kontakty v době laténské (úvod do problematiky), AR 49, 462–494.

Salač, V. 2002: Zentralorte und Fernkontakte. In: A. Lang – V. Salač (eds.): Fernkontakte in der Eisenzeit. Praha, 20–46.

Salač, V. 2006: O obchodu v pravěku a době laténské především, AR 58, 33–58.

Salač, V. 2008: Starší doba římská. In: V. Salač (ed.): Pravěké dějiny Čech 8. Doba římská a stěhování národů. Praha, 17–126.

Salač, V. 2013: O rychlosti dopravy v době laténské a jejích hospodářských, politických a kulturních dopadech na společnost, AR 65, 89–132.

Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I. Brno.

Salaš, M. – Jarůšková, Z. 2017: Poznámky k současnému stavu fondu metalických depotů doby popelnicových polí v regionu Malé Hané, Pravěk NŘ 25, 119–136.

Schlott, Ch. 1999: Zum Ende des spätlatènezeitlichen Oppidum auf dem Dünsberg. Montagnac.

Schmid-Sikimić, B. 2002: Hochgebirge – ein Hindernis, das die kommunikation fördert. Zur Frage der Paß- und Handelswege über die Alpen im 6. und 5. Jh. vor Chr. In: A. Lang – V. Salač (eds.): Fernkontakte in der Eisenzeit. Praha, 110–133.

Schönfelder, M. 2002: Das spätkeltische Wagengrab von Boé (dép. Lot-et-Garonne) – Studien zu Wagen und Wagengräbern der jüngeren Latènezeit. Mainz – Bonn.

Simbriger, E. 1934: Die Vorgeschichte des Aussig-Karbitzer Bezirkes, Reichenberg.

Simon, K. – Hauswald K. 1995: Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Zu den ältesten sächsisch-böhmischen Verkehrswegen über das Osterzgebirge, AFD 37, 9–98.

Sklenář, K. 1999: Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklórní archeologie. Praha.

Smejtek, L. 1998: Zur urgeschichtlichen Kupfer- und Zinngewinnung in Böhmen. In: J. Blažek – M. Ernée – L. Smejtek: Die bronzezeitlichen Gußformen in Nordwestböhmen. Most. 18–33.

Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách, Praha.

Smrž, Z. 1991: Výšinné lokality mladší doby kamenné až raného středověku v severozápadních Čechách, AR 43, 63–89.

Smrž, Z. 1995: Höhenlokalitäten der Knovízer Kultur in NW–Böhmen, PA 86, 38–80.

Smrž, Z. 1996: Komořanské jezero a vývoj klimatu a vegetace na Mostecku. In: Osud Mostecka. Most, 31–35.

Sochocký, S. 2003: Muzeum města, Chabařovické noviny 22, 4–5.

Soukup, M. B. a kol. 2018: 130 let muzea v Mostě. Most.

Stefan, W. a kol. 2010: Der Brandopferplatz auf der Pillerhöhe bei Fliess. Fließ.

Šída, P. – Fröhlich, J. – Chvojka, O. 2008: Pozdně paleolitická a mezolitická stanoviště na horní Vltavě u Perneku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 21, 5–31.

Tejral, J. 1999: Die Völkerwanderungen des 2. und 3. Jhs. und ihr Niederschlag im ärchäologischen Befund des Mitteldonauraumes. In: J. Tejral (ed.), Das

miteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert. Brno, 137–213.

Torke, M. 2008: Zur Interpretation urgeschichtlicher Funde vom Pfaffenstein, Mitteilungsheft 6 des Arbeitskreises Sächsische Schweiz im Landesverein Sächsischer Heimatschutz e. V. Pirna, 19–73.

Torke, M. 2012: Siedeln am Strom: Risiko oder Chance? Zu Urrelief, präurbaner Topographie und Hochwasserexposition Pirnas vor der Stadtwerdung, AFD 53/54, 359–410.

Turek, J. **1995a**: Nálezy z období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. In: J. Blažek – P. Meduna (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 1983–1992. Most, 123–134.

Turek, J. 1995b: Sídlištní nálezy kultury se šňůrovou keramikou v Čechách. Otázka charakteru hospodářství v závěru eneolitu, AR 47, 91–101.

Vágner, P. 2017: Pravěk a protohistorie východní části Krušných hor. [Diplomová práce] Olomouc. – Univerzita Palackého, fakulta filozofická.

Vávra, I. 1978: Srbská stezka, Historická geografie 17, 369–432.

Vávra, I. 1979: Mostecká cesta, Historická geografie 18, 351–474.

Vávra, I. **1982**: Osecká cesta, Historická geografie 20,187–197.

Velímský, T. 1986: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1973–1982. Praha.

Velímský, T. 1991: Nový nález lužické keramiky z Děčínských stěn a problematika kontaktů pravěkého osídlení na území Saska a severozápadních Čech, Děčínské vlastivědné zprávy 1/1, 26–38.

Velímský, T. 1998: Trans montes, ad fontes! Most.

Velímský, T. 2002: Hrabišici, páni z Rýzmburka. Praha.

Velímský, T. – Černá, E. 1990: Výsledky rekognoskace středověké cesty z Mostu do Freiburgu, AH 15, 477–487.

Vencl, S. 1961: Provinciální spona z Českého Újezda (okres Ústí nad Labem), AR 13, 585–586.

Vencl, S. 1962: Halštatské sídliště v Českém Újezdě, okres Ústí nad Labem, AR 14, 105–108.

Vencl, S. 1970: Das Spätpaläolithikum in Böhmen, Antropologie 8, 3–68.

Vencl, S. 1986: Neolitická štípaná industrie ze Žichova, okr. Teplice, AR 38, 483–500.

Vencl, S. 1987: Bečov, Výzkumy v Čechách 1984–85, 10.

Vencl, S. 1989: Mezolitické osídlení na Šumavě, AR 41, 481–501.

Venclová, N. 1995: Specializovaná výroba: teorie a modely, AR 47, 541–564.

Venclová, N. 2002: Bronzy z Bohosudova. In: P. Čech – Z. Smrž (eds.): Sborník Drahomíru Kouteckému. Most, 271–277.

Venclová, N. a kol. 2008: Dějiny bádání. In: N. Venclová (ed.): Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha, 13–17.

Vích, D. 2002a: Eneolitické nálezy na českomoravském pomezí, Pravěk NŘ 11, 61–100.

Vích, D. **2002b**: Neolitické osídlení Litomyšlska a Vysokomýtska, Pomezí Čech a Moravy 5, 7–78.

Vích, D. 2003: Laténské nálezy na českomoravském pomezí, Pravěk NŘ 13, 309–350.

Vích, D. 2004: Dodatek k neolitickým a eneolitickým nálezům na pomezí Čech a Moravy, Moravskotřebovské vlastivědné listy 15, 3–6.

Vích, D. 2007: Českomoravské pomezí v době římské. In: Pravěk, Supplementum 17. Brno, 173–229

Vích, D. 2008: Nálezy doby římské v jižní části Malé Hané. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachůtová (eds.): Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Brno, 147–160.

Vích, D. 2010a: Nálezy kultury lužických popelnicových polí na českomoravském pomezí, Pravěk, Supplementum 20, Brno.

Vích, D. 2010b: Nález měděné eneolitické sekery na Lanškrounsku, Archeologie ve středních Čechách 14, 59–61.

Vích, D. 2012: Neolitické a eneolitické osídlení severní části Boskovické brázdy, Archeologie ve středních Čechách 16, 29–126.

Vích, D. 2014a: Nástin nejstarších dějin Malé Hané, Historica Olomucensia, Supplementum II. Olomouc, 21–52.

Vích, D. 2014b: Pravěk Svitavské brázdy a okolí. In: J. Čižmářová – N. Venclová – G. Březinová (eds.): Moravské křižovatky. Střední Podunají mezi pravěkem a historií. Brno, 117–132.

Vích, D. 2014c: Spony z doby římské ze severní části Boskovické brázdy, AR 66, 704–730.

Vích, D. 2016: Relikty zaniklých cest mezi Křenovem a Hradcem nad Svitavou na Svitavsku ve světle archeologických nálezů, Archeologie východních Čech 12, 56–75.

Vích, D. 2017a: Doba laténská v severní části Boskovické brázdy ve světle drobných kovových nálezů, AR 69, 629–671.

Vích, D. 2017b: Pozdně bronzový depot se štítovou sponou z Moravské Třebové, Zborník Slovenského národného múzea CXI, Archeológia 27, 81–88.

Vích, D. – Biborski, M. J. – Biborski, M. R. – Jílek, J. – Stępiński, J. – Martínek, J. 2018: Nálezy mečů protohistorického období z Křenova na Svitavsku, AR 70, 526–553.

Vondrovský, V. 2011: Dlouhé domy kultury s vypíchanou keramikou na sídlišti Hrdlovka – Liptice (okr. Teplice). [Bakalářská práce] České Budějovice – Jihočeská univerzita, fakulta filozofická.

Vondrovský, V. 2015: Neolitický sídelní areál Hrdlovka: analýza keramického materiálu. [Diplomová práce] České Budějovice – Jihočeská univerzita, fakulta filozofická.

Vondrovský, V. a kol. 2018: Nové poznatky o neolitickém osídlení jižních Čech, AR 70, 195–238.

Waldhauser, J. 1995: Keltské zlaté mince v českých zemích jako produkt výrobní specializace a jejich distribuce v Evropě, AR 47, 619–631.

Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.

Waldhauser, J. 2012: Aktivity Keltů v „horském“ terénu Českého středohoří, Archeologie ve středních Čechách 16, 285–296.

Waldhauser, J. 2015: Nález segmentu koňského postroje oppidálního laténu v Kropáčově Vrutici na Mladoboleslavsku. Archeologie ve středních Čechách 19, 255–261.

Werner, W. M. 1988: Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mittleren Donau. Prähistorische Bronzefunde XVI/4. München.

Wilbers-Rost, S. 1994: Pferdegeschirr der römischen Kaiserzeit in der Germania libera: zur Entstehung, Entwicklung und Ausbreitung des "Zaumzeugs mit Zügelketten". Oldenburg.

Wolf, J. 2006: Z dějin duchcovského muzea. Duchcov.

Zápotocká, M. 2009: Neolitické sídelní regiony v Čechách (ca 5300–4400 př. Kr.), Region Litoměřicko. Praha.

Zápotocká, M. 2011: Neolithische Siedlungsregionen in Böhmen: Südböhmen, Fines Transire 20, 113–128.

Zápotocká, M. 2012: Neolitické sídelní regiony v Čechách: Horní Poohří – Karlovarský kraj, Archeologie západních Čech 4, 103–125.

Zápotocká, M. – Muška, J. 2007: Hrbovice, okres Ústí nad Labem. Výzkum 1978. Sídelní areál kultury s keramikou lineární a vypíchanou. Praha.

Zápotocká, M. – Zápotocký, M. 2010*:* Kult hor v neolitu? Neo- a eneolitické nálezy z hor a vrchů Českého středohoří. In: I. Fridrichová-Sýkorová (ed.)*:* Ecce Homo in Memoriam Jan Fridrich. Praha, 330–347.

Zápotocký, M. 1969: K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty, PA 60, 277–366.

Zápotocký, M. 1996: Raný eneolit v severočeském Polabí, AR 48, 404–459.

Zápotocký, M. 2008: Badenská a řivnáčská kultura v severozápadních Čechách, AR 60, 383–458.

Zápotocký, M. 2013: Kultura nálevkovitých pohárů v severočeském Polabí (ca 40. - 33. století př. Kr.), Archeologie ve středních Čechách 17, 387–513.

Zápotocký, M. 2013: Silicitové dýky z mladšího eneolitu a starší doby bronzové v Čechách, AR 65, 3–55.

Zápotocký, M. – Černá, E. – Dobeš, M. 1989: Michelsberské nálezy ze severozápadních Čech, PA 80, 30–58.

Zápotocký, M. – Dobeš, M. 2000: Sídliště kultury kulovitých amfor z Lovosic. K typologii keramiky KKA v severozápadních Čechách, PA 91, 119–150.

Zápotocký, M. – Muška, J. 1999: Kultura nálevkovitých pohárů na Bílinsku. In: P. Čech (ed.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997. Most, 7–43.

Zavřel, P. 2007a: Doba římská a doba stěhování národů v jižních Čechách. Současný stav výzkumu a výhled. In: Archeologie na pomezí. Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 4. České Budějovice, 79–109.
Zavřel, P. 2007b: Problematika komunikací doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar – O. Chvojka (eds.): Archeologie barbarů 2006. České Budějovice, 269–294.
Zavřel, P. 2008: Současný stav výzkumu sídlišť doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachůtová (eds.): Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Brno, 111–128.
Zavřel, P. 2011: Nové nálezy z doby římské a z doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar (ed.) Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc, 453 – 480.
Zavřel, P. 2016: Jižní Čechy v mladší a v pozdní době římské a v době stěhování národů. Stav výzkumu a výhled, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 29, 225–264.
Zavřel, P. – Chvojka, O. – John, J. 2016: Otázka existence pravěkých stezek v jihočeské části Šumavy, Praehistorica XXXIII, 479–485.
Zeman, T. 2017: Střední Pomoraví v době římské. Svědectví povrchové prospekce. Olomouc.
Zemmer-Plank, L. – Sölder, W. 2002: Kult der Vorzeit in den Alpen: Opfergaben – Opferplätze – Opferbrauchtum. Bozen.
Zimák, A. 2002: Hanza. Obrazy z dějin severského námořního obchodu. Praha.
Zolitschka, B. et al. 2003: Human and climatic impact on the environment as derived from colluvial,fluvial and lacustrine archives–examples from the Bronze Age to the Migration period, Germany. Quaternary Science Reviews, 22, 81–100.

Internetové zdroje:

Budinský, P. 2009a: Okres Teplice, [cit. 2016-12-08]. Dostupné na: http://www.muzeum-teplice.cz/archeologicka-sbirka/.
Budinský, P. 2009b: Okres Ústí nad Labem, [cit. 2016-12-08]. Dostupné na: http://www.muzeum-teplice.cz/archeologicka-sbirka/.
Budinský, P. 2014: Okres Teplice, [cit. 2016-12-08]. Dostupné na: http://www.muzeum-teplice.cz/archeologicka-sbirka/.

Prameny:

Bubeník, J. 1974: Zpráva o výzkumu polykulturního naleziště na jihozápadním stupni vrch Hněvín v Mostě, okr. Most, Nálezová zpráva č. j. 1385/78.

Cvrková, M. 1986: Nálezová zpráva. Dig. arch. č. j. 1601/87.

Dig. arch. č. j. 1952/45.

Dig. arch. č. j. 7499/47

Dig. arch. č. j. 7500/47

Dig. arch. č. j. 2226/48.

Dig. arch. č. j. 6994/50

Dig. arch. č. j. 7550/50

Dig. arch. č. j. 5147/52

Dig. arch. č. j. 2111/58

Dig. arch. č. j. 2113/58

Dig. arch. č. j. 408/82.

Fridrich, J. 1965: Židovice, Zpráva č. j. 5968/65.

Hodač, J. 2007: Archeologický průzkum – sondy 2007, archiv UAPP SZČ Most.

Chvojka, O. 2001: Frymburk, ZAA, č. j. 010/2002.

Chvojka, O. 2009: Chvalšín, ZAA, č. j. 1635/2009.

Chvojka, O. 2011: Chvalšín, ZAA, č. j. TX – 2011 – 3321.

Káčerik, A. 2007: Libkovice u Mostu (1988–1991), Nálezová zpráva, č. j. 1145/07.

Káčerik, A. 2011: Jezeří, ZAA, č. j. 257/2011.

Káčerika, A. 2012: ArcheoBohemia, o.p.s. K. ú. Modlany (okr. Teplice), Nálezová zpráva č. j. 02/2012.

Káčerik, A. 2015: K. ú. Chabařovice (650498), trať U Pískovny, ppč. 1517/56; Název stavby: „KS Discus – Nová výrobní hala“; záchranný archeologický výzkum. Nálezová zpráva č. j. 01/2015.

Káčerik, A. 2015: k. ú. Věšťany (k. ú. 697737), trať Pod Věšťanským vrchem, ppč. 431/6, 431/13; okr. Teplic., Nálezová zpráva č. j. 02/2015.

Koutecký, D. 1976: Zpráva. Dig. arch. č. j. 3569/76

Koutecký, D. – Waldhauser, J. 1974: Zpráva. Dig. arch. č. j. 8755/74.

Michálek, J. 1973: Černá v Pošumaví, Hlášení, č. j. 3059/73.

Muška, J. – Gabriel, F. 1978: Nálezová zpráva. Dig. arch. č. j. 7025/78.

Muška, J. – Gabriel, F. 1978: Nálezová zpráva. Dig. arch. č. j. 7025/79.

Muška, J. 1980: Nálezová zpráva. Dig. arch č. j. 412/82.
Muška, J. 1982: Nálezová zpráva. Dig. arch. č. j. 452/85.
Neustupný, E. 1963: Záluží, Zpráva č. j. 1585/63.
Rusó, A. 1990: Hrdlovka, Nálezová zpráva č. j. 571/90.
Simon, K. 1991: Fundbericht. Muzeum Ústí n. Labem inv. č. 25798.
Smrž, Z. 2004: ZAA 14208/209.
Smrž, Z. 2009a: ZAA 14207/209
Smrž, Z. 2009b: ZAA 14208/209
Soukup, M. 2007: Rtyně nad Bílinou – vrch Chotyně, ZAA č. j. 4824/2009.
Soukup, M. 2009: Krupka, okr. Teplice. ZAA č. j. 4481/2009.
Vencl, S. 1991a: Hlášení. Dig. arch. č. j. 2069/1991.
Vencl, S. 1991b : Hlášení. Dig. arch. č. j. 2070/1991.

Zkratky

AFD	Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege
AH	Archaeologia Historica
AR	Archeologické rozhledy
BZO	Bulletin záchranného oddělení
Dig. arch. č. j.	Digitální archiv Archeologického ústavu Akademie věd České republiky, číslo jednací
EZ	Erzgebirgs Zeitung
PA	Památky archeologické
PPŽ	Příroda, památky, život
ÚAPPSZČ	Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech
ZAA	Zpráva o archeologické akci

7 Tabulky

1

2

3

Tab. 1. Paleolitická a mezolitická štípaná industrie. 1 Fláje, 2 Jezeří, 3 Krupka. Foto 1 a 2 J. Eigner, 3 P. Vágner.

1

2

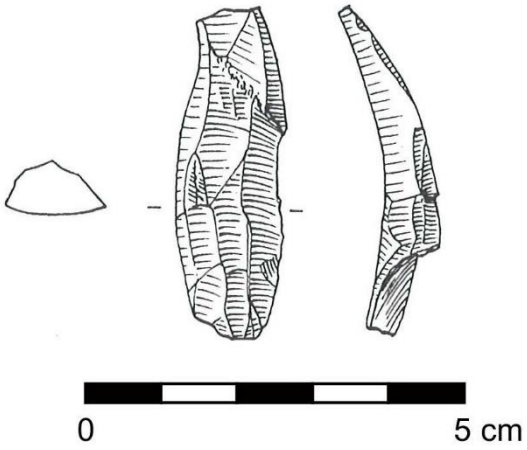

3

Tab. 2. Neolit. Krásný Les.
Foto P. Vágner, kresba podle Simon – Hauswald 1995.

1

2 3

4 5 4 5

Tab. 3. Neolit. 1 Krupka, 2 Malý Háj, 3 Mníšek, 4 a 5 Nakléřov.
Foto 1, 4, 5 P. Vágner, 2 a 3 podle Anonym 1941.

1

2 3

Tab. 4. Neolit. 1 a 2 Žandov, 3 Vrchoslav
Foto P. Vágner.

1

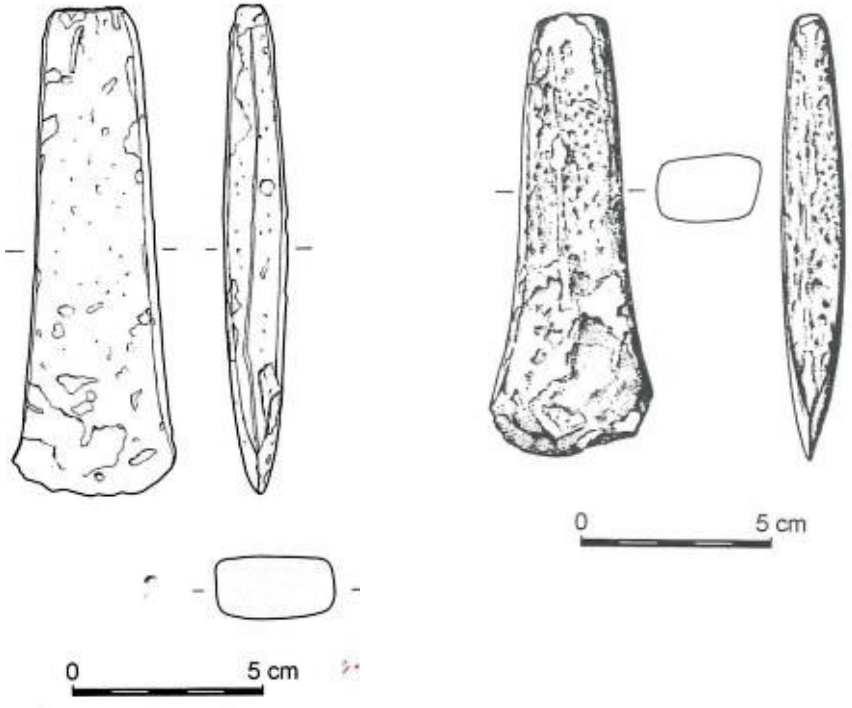

2 3

Tab. 5. Eneolit. 1 Běhánky, 2 Fojtovice, 3 Bohosudov.
Foto P. Vágner, kresby 1 L. Marks 2 podle Dobeš – Řezáč – Smíšek – Šteffl 2015, 3 podle Dobeš 2013.

1

2

3

Tab. 6. Eneolit. 1 a 2 Klíny, 3 Fláje.
Foto P. Vágner.

1

2

3

4

Tab. 7. Starší doba bronzová. 1 Košťany, 2 a 3 Nakléřov, 4 Petrovice.
Foto 1 nálezce, 2–4 P. Vágner.

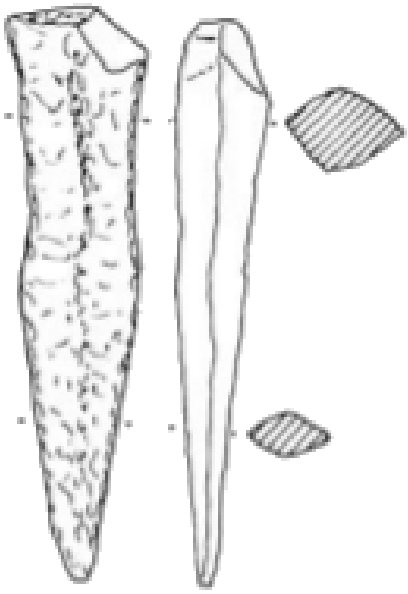

2

1

3

Tab. 8. 1 Nové Město, 2 Vrchoslav, 3 Žandov.
Foto 3 P. Vágner, 1 a 2 podle Zápotocký 2013.

1

2

3

Tab. 9. Střední doba bronzová. 1 Dubí, 2 Osek Hrad, 3 Petrovice.
Foto 1 a 2 P. Vágner, 3 podle Michálek 1976.

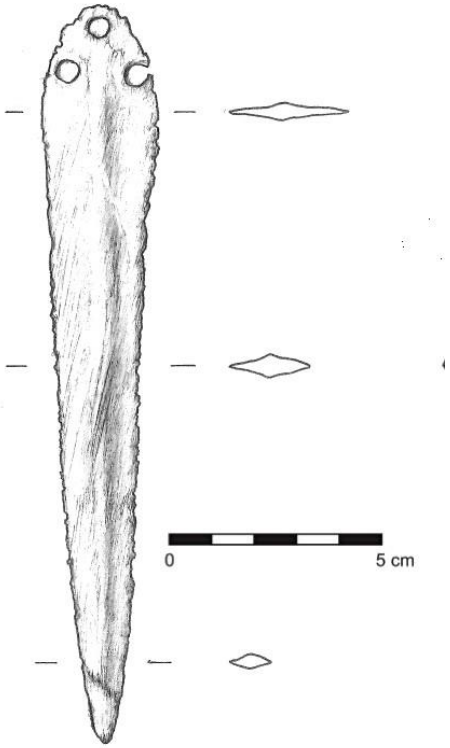

1

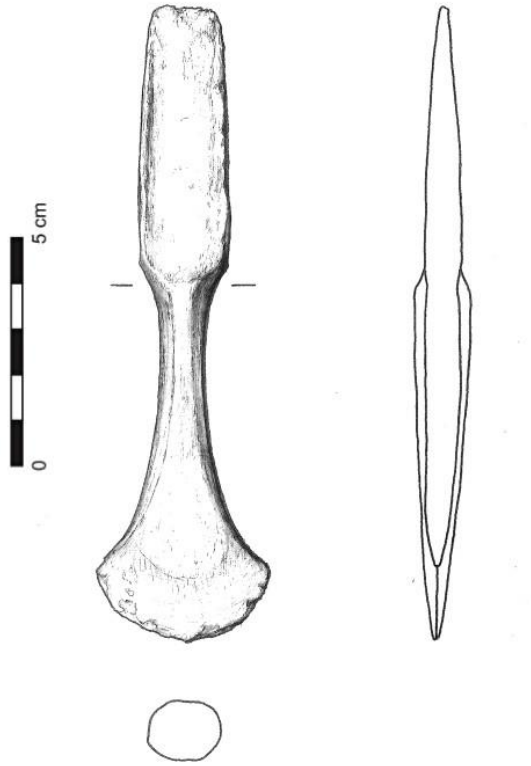

2

Tab. 10. Střední doba bronzová. 1 Dubí, 2 Hrad Osek.
Kresby L. Marks.

1

2

3

4

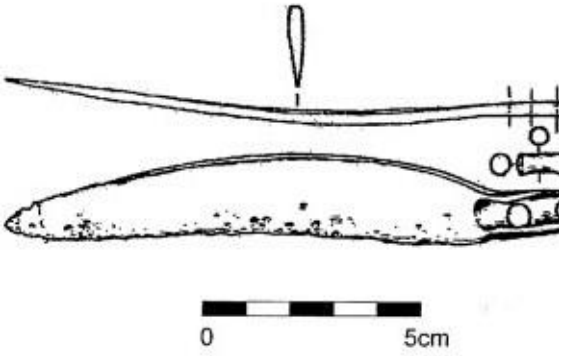

5

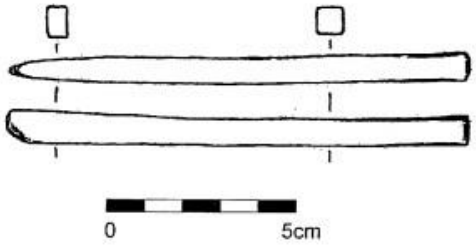

6

Tab. 11. Mladší a pozdní doba bronzová. 1 Habartice, 2 Chlumec, 3 Varvažov, 4 Krásný Les,
5 a 6 Mstišov.
Foto 1–4 P. Vágner, 5 a 6 podle Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014.

1

2

Tab. 12. Mladší doba bronzová. 1 Knínice u Libouchce, 2 Žandov.
Foto P. Vágner.

1

2

3

Tab. 13. Mladší a pozdní doba bronzová. 1 a 2 Nakléřov, 3 Loučná u Lomu. Foto P. Vágner.

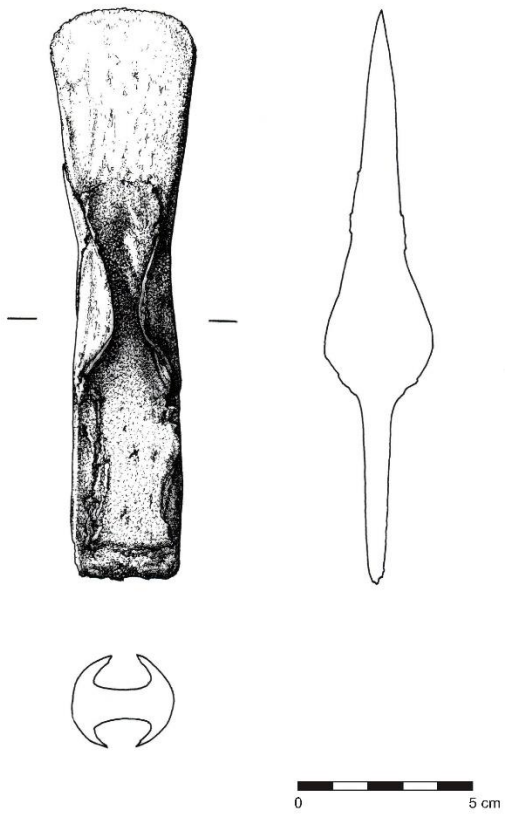

1

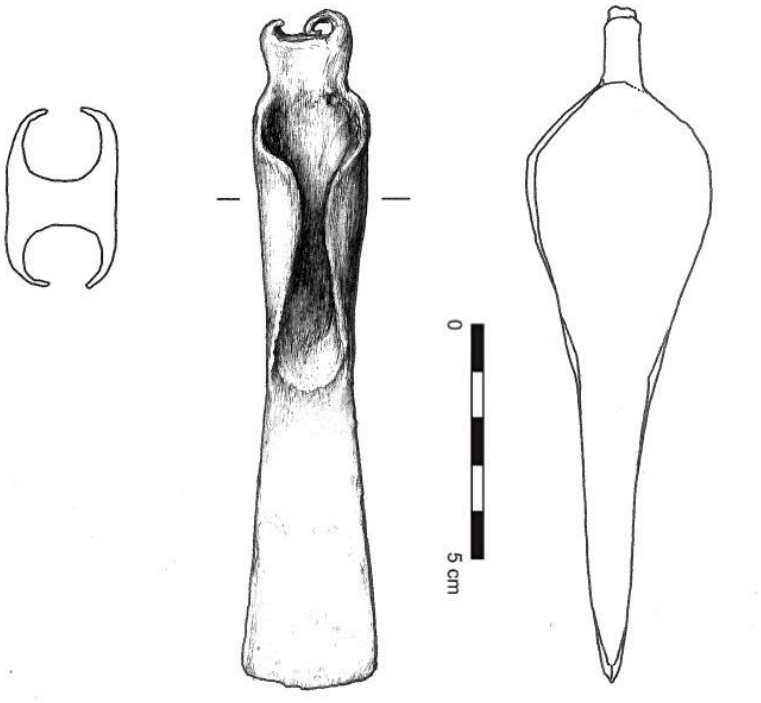

2

Tab. 14. Mladší doba bronzová. 1 Knínice u Libouchce, 2 Loučná u Mostu. Kresby L. Marks.

1

2 3

Tab. 15. Mladší a pozdní doba bronzová. 1 Knínice u Libouchce, 2 Petrovice, 3 Unčín.
Foto P. Vágner.

1

2

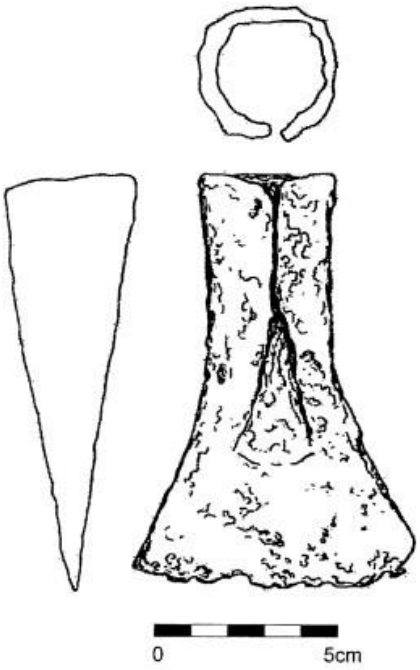

3

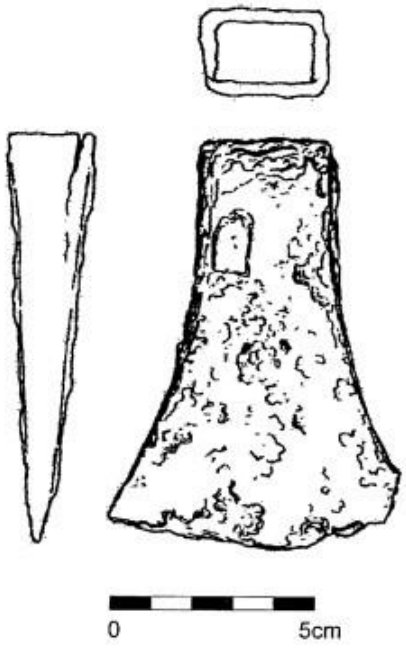

4

5

6

Tab. 16. Starší a mladší doba železná. 1 Krásný Les, 2 a 5 Varvažov, 3 a 4 Mstišov, 6 Telnice.
Foto P. Vágner, 3 a 4 podle Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014.

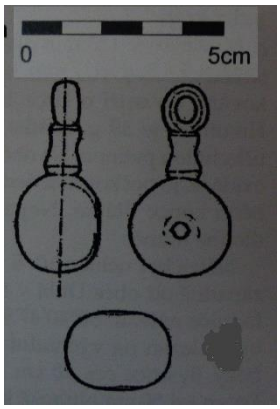

1

2

3

4

5

6

7

Tab. 17. Starší a mladší doba železná. 1 Mstišov, 2–7 Krásný Les.
Foto P. Vágner, 1 podle Farský – Waldhauser – Šteffl – Trefný 2014.

1

2

3

4

5

Tab. 18. Doba laténská. 1 Krásný Les, 2 a 3 Knínice u Libouchce, 4 a 5 Varvažov. Foto P. Vágner, 3 podle Militký 2015.

1

2

3

Tab. 19. Doba laténská. 1 Knínice u Libouchce, 2 Hrad Osek, 3 Meziboří. Foto 1 L. Rypka, 2 a 3 P. Vágner.

1

2

3

Tab. 20. Starší doba římská. 1 a 2 Varvažov, 3 Nakléřov.
Foto 1 a 2 P. Vágner, 3 nálezce.

1

2

3

Tab. 21. Starší doba římská. 1 Knínice u Libouchce, 2 a 3 Nakléřov.
Foto P. Vágner.

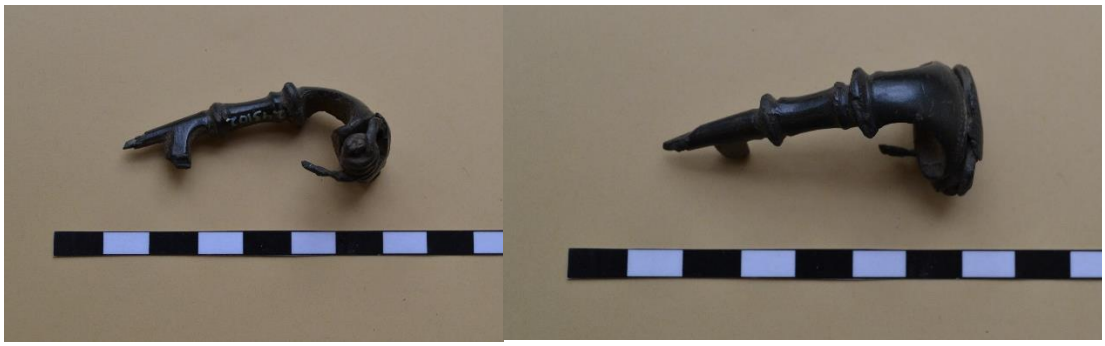

1

2

3

Tab. 22. Starší doba římská. 1 a 3 Nakléřov, 2 Varvažov.
Foto P. Vágner.

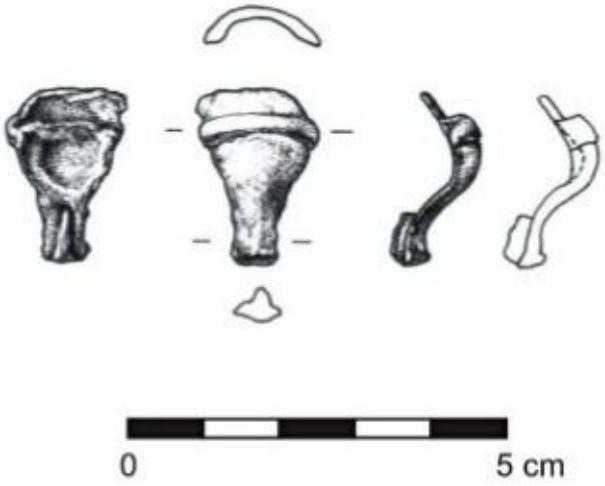

1

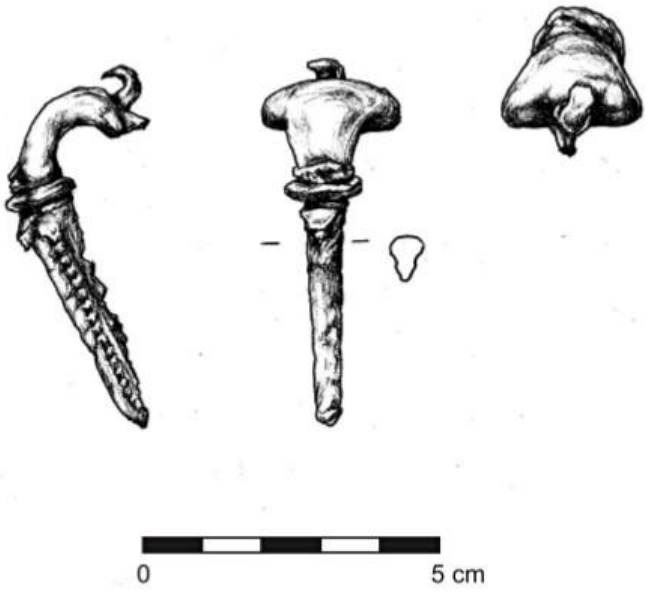

2

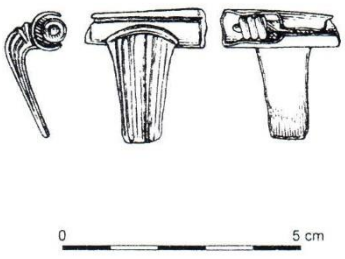

3

Tab. 23. Starší doba římská. 1 a 2 Nakléřov, 3 Krásný Les. Kresby 1 a 2 L. Marks, 3 podle Čižmář 2008.

1

2

3

4

5

Tab. 24. Starší doba římská. 1–5 Varvažov.
Foto P. Vágner.

1

2

3

4

5

Tab. 25. Starší/mladší doba římská. 1 a 2 Varvažov, 3 Telnice, 4 Nakléřov, 5 Petrovice.
Foto 1–4 P. Vágner, 5 nálezce.

1

2

3

Tab. 26. Starší doba římská. 1–3 Nakléřov.
Foto P. Vágner.

1

2

3

4

Tab. 27. Starší doba římská, 1–3 Nakléřov, 4 Varvažov.
Foto 1 L. Rypka, 2–4 P. Vágner.

1

2

3

Tab. 28. Mladší doba římská a doba stěhování národů. 1 a 2 Přestanov, 3 Nakléřov. Foto P. Vágner.

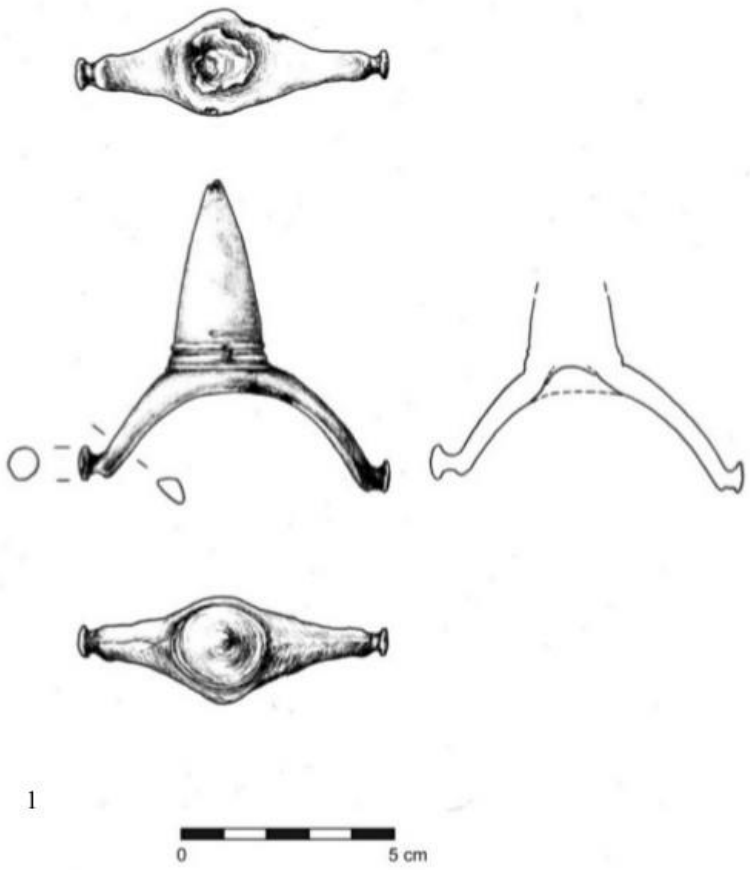

Tab. 29. Doba římská. 1 Telnice.
Kresba L. Marks.

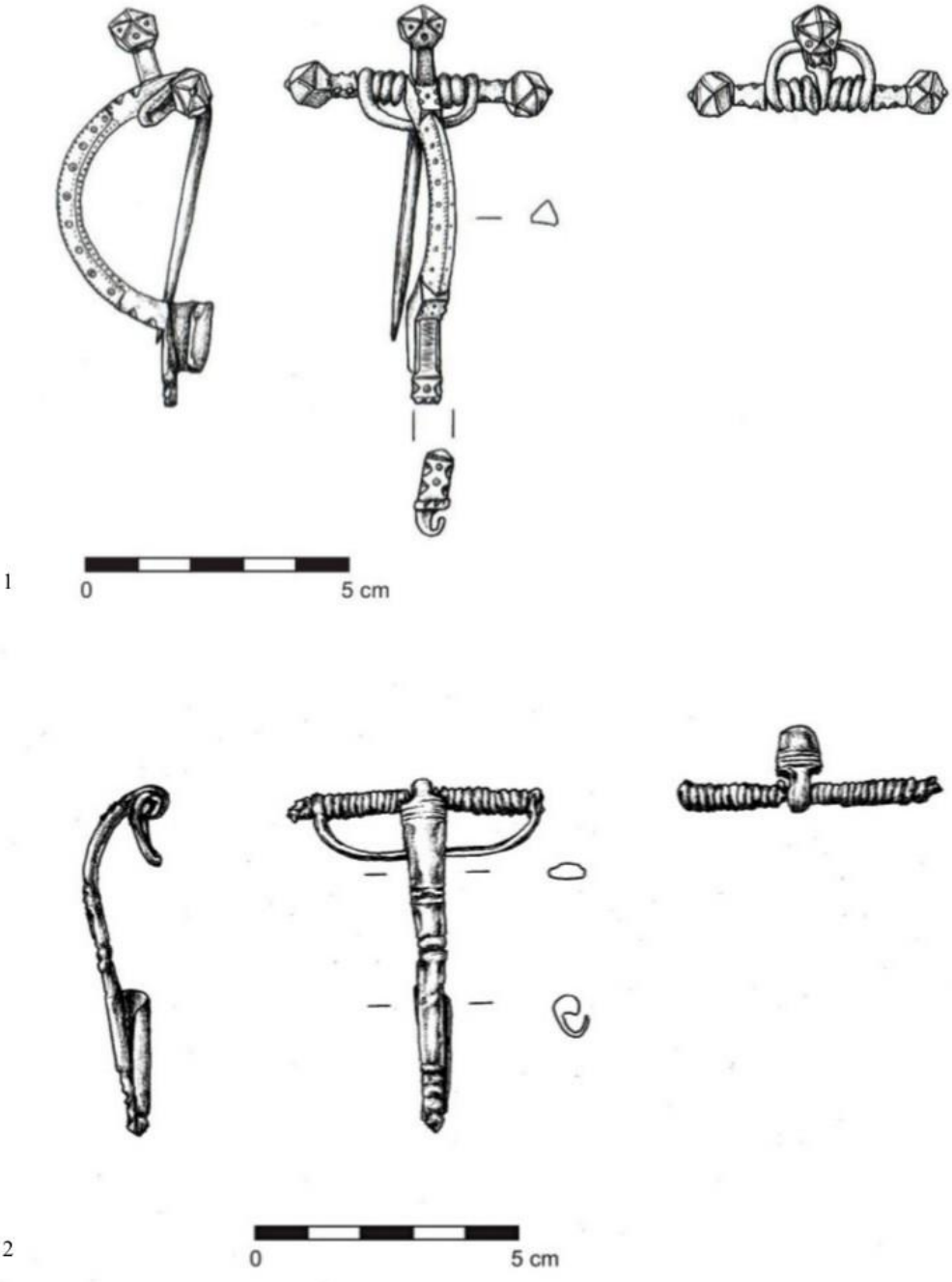

Tab. 30. Doba římská. 1 a 2 Přestanov.
Krasby L. Marks.